

1943.

SIJEČANJ 1943.

5. siječanj

U selu Blacama održan je sastanak Kotarskog komiteta KPH Solin. U organizacionom izvještaju podnijetom na sastanku, pored ostalog, je rečeno: da u Solinskom bazenu postoji Mjesni komitet KPH sa 5 članova i da na tom terenu ima 5 partijskih čelija sa 23 člana, 5 kandidatskih grupa sa 21 članom i 16 simpatizerskih grupa sa 93 člana. Za kaštelansko područje postoji sektorsko rukovodstvo od 4 člana, 3 čelije sa 10 članova, 4 kandidatske grupe sa 10 članova i 5 simpatizerskih grupa sa 22 simpatizera. U Dugopolju je formirano sektorsko rukovodstvo od 4 člana, 2 čelije sa 9 članova, 4 kandidatske grupe sa 14 članova i 19 simpatizerskih grupa sa 150 simpatizera. U svim mjestima kotara postojali su NO odbori, osim u Bisku. Pored kotarskog NO odbora postojalo je 6 općinskih i 25 mjesnih NO odbora.

Izvještaj Kotarskog komiteta KPH Solin od 8. 1. 1943.
Arhiv IHRPD, Split, K. 12.

7. siječanj

Na otoku Šolti patrola sastavljena od karabinjera i vojnika izviđajući područje Grohotu sukobila se u obližnjoj šumi sa grupom partizana koji su uspjeli bez gubitaka povući se na drugo mjesto.

Izvještaj Prefekture Split od 11. 1. 1943. Arhiv VII, arhiva, talijanska, k. 571, reg. br. 2/8-1.

10. siječanj

Na pruzi Split—Sinj, kod Mravinaca, četa Mosorskog partizanskog bataljona napala bombama i puščanom vatrom vlak koji je transportirao domobrane i talijanske vojnike. Poginula su 2 domobrana, a ranjena su 3 domobrana i 5 talijanskih vojnika. Lokomotiva je teže oštećena. Istovremeno je izvršen napad na obližnje bunkere koji su osiguravali Split i tom prilikom je poginulo nekoliko vojnika. Kao represalije talijanski fašisti su zapalili nekoliko kuća u Kamenu i Mravincima.

Zbornik VII, tom V, knj. 11, str. 194, 389.

11. siječanj

U Splitu, u Via Ruggero Bosovich, sada Preradovićevo šetalište, Via Nicolo Tommaseo, sada Ulica Matije Gupca, i Via Santa Chiara, sada Gundulićeva ulica, članovi Partije i SKOJ-a pokidali telefonske linije, od kojih je jedna bila vojna.

Izvještaj karabinjera Split od 12. 1. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 33/1-1; Izvještaj Prefekture Split od 14. 1. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 17/2-1.

12. siječanj

U splitskom brodogradilištu, u kome se nalazio na popravku brod-cisterna »Fascio«, radnici podmetnuli eksploziv u cilju njegovog uništenja, ali je eksploziv blagovremeno otkriven od strane karabinjera.

Izvještaj Prefekture Split od 13. 1. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 18/2-1.

13. siječanj

Na željezničkoj pruzi, između Splita i Labina, partizani postavili minu koja je prilikom nailaska drezine eksplodirala, ali nije pričinila štetu. Na istom dijelu pruge talijanska vojska je pronašla još 192 paketića eksploziva koji su blagovremeno uklonjeni.

Izvještaj Prefekture Split od 13. I. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 36/1-1.

15. siječanj

U splitskom brodogradilištu i većim tvornicama Talijani povećali radno vrijeme od osam na deset sati dnevno.

Lični dnevnik Vojmira Kljakovića.

16. siječanj

U Splitu, u nekoliko ulica, organizirane omladinke palile su kiselinom djevojke koje su se družile sa fašističkim oficirima i vojnicima. Ovom kiselinom uništena im je odjeća i nanijete manje opekatine. Tom prilikom, pored ostalih, uhapšena je i učenica Jagoda Kovačić, jedna od sudionika u ovoj akciji.

Izvještaj Prefekture Split od 18. 1. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 2/12.

»četnički nacionalni komitet« u Splitu, u broju 8 svog biltena »Krik iz jame« prijeti Splitu zbog likvidiranja trojice četničkih bandita: ... »Komunisti su najavili rat do istrebljenja četnika... Komunistički Split koji u ova tri slučaja mučnih napada na četnike klikće svojim junacima mraka, može da se spremi da dugo jauče... Split, splitska većino... samo nosi novo drvlje na svoju lomaču, na kojoj ćeš izgoriti i sasuti se u prah i pepeo...«

Arhiv VII, arhiva četnička, k. 157, reg. br. 8/2-2.

Siječanj d. p.

Ponovo je formiran Mosorski partizanski bataljon jačine 150 boraca. Početkom veljače veći dio boraca popunio je novoformiranu 5. dalmatinSKU brigadu, a ostatak boraca je u travnju otišao u popunu Cetinskog partizanskog odreda.

Izvještaj Štaba 4. operativne zone od 25. 1. 1943. Arhiv VII arhiva NBO, k. 1491, reg. br. 9/2.

17. siječanj

Iz Kaštel Kambelovca, od 7. do 17. siječnja, prema evidenciji karabinjera, otišle su u partizane još 3 osobe, među kojima i jedna žena.

Izvještaj karabinjera Split od 18. 1. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 9/15.

20. siječanj

U Kaštel Novom talijanska patrola iz Kaštel Starog, ubila Marina Jurčeva iz sela Rudina, jer se na njezin poziv nije zaustavio.

Izvještaj Prefekture Split od 22. 1. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 14/9-1.

22. siječanj

U Split, iz Zadra, stigao hidroavionom guverner Dalmacije Giuseppe Bastianini, gdje je održao sastanak sa prefektom Paolom Zerbinom, generalom Umbertom Spigom komandantom 18. armijskog korpusa i biskupom Klementom Bonefačičem. Na sastanku je raspravljanjano o političkim i gospodarskim problemima provincije Split.

»Il popolo di Spalato« od 23. 1. 1943. Biblioteka VII.

Uoči dolaska guvernera Bastianinija aktivisti NOP-a su u Splitu protekle noći na Piazzale Nazario Sauro (sada Poljana 27. marta 1941), boćicama crnila zaprljali zidnu tablu posvećenu ulasku talijanskih fašista u Split i table sa nazivima slijedećih ulica: Via 15. aprile (sada Sinjskih žrtava), Viale della II Armata (ranije ulica 11. puka), (sada Partizanska), Piazza Vitorio Emanuele III (sada Narodni trg) i Riva Benito Mussolini (sada Saveznička obala).

Izvještaj Prefekture Split od 23. 1. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 31/14; Izvještaj karabinjera Split od 22. 1. 1943. Arhiva VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 27/2-1.

24. siječanj

U Lećevici održan zbor kojem je prisustvovalo oko 800 seljaka iz 14 okolnih sela. Izabran je Općinski NO odbor Lećevica. Sa zbara je upućen pozdravni brzojav AVNOJ-u, u kojem pored ostalog stoji: »S današnjeg na-rodnog zbara na kojem je izabran Općinski NO odbor za Lećevicu šaljemo vam vatrene pozdrave izražavajući time naše osjećaje, vama, našem jedinom političkom predstavnistvu i jedinom izrazu narodne volje, nikom iz njegovih dubina. Umjet ćemo cijenit narodnu slobodu, stecenu prolijenom krvlju naših najboljih sinova i kćeri, nošenih herojskom borbom naše Narodnooslobodilačke vojske i mudrim rukovodstvom hrabrog narodnog vođe druga Tita ...«

D. Gizdić: »Dalmacija 1943« str. 63, 64.

25. siječanj

Na otoku Šolti vojnici talijanske divizije »Bergamo« iz Trogira poduzeli akciju čišćenja, jer su obaviješteni da se u luci Maslinica iskricala skupina partizana. Uveče je došlo, greškom, do medusobne pučnjave talijanskih vojnika, kojom prilikom je poginuo lučki kapetan, dva vojnika i komandir karabinjerske stanice u Grohotama, a ranjena su dva vojnika.

Izvještaj Komande 17. obalske brigade od 26. 1. 1943. Arhiv VII, mikroteka, NAV-I-T-821, film 298/000322-324.

Na otoku Šolti članovi Partije rasturili letke. I pored hapšenja od strane karabinjera i povedenih istraga nisu mogli utvrditi autore i rasturivače.

Izvještaj karabinjera Split od 17. 02. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 36/2.

28. siječanj

Iz Kaštel Štafilića, od 18. do 28. siječnja, prema evidenciji karabinjera otišle su u partizane još 4 osobe, među kojima i 1 žena.

Izvještaj karabinjera Split od 29. 1. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 14/15.

28/29. siječanj

Partizani napali na posadu 97. bataljona crnih košulja koji su osiguravali željezničko stovarište u Kaštel Starom. Nakon kratkotrajne borbe partizani su se povukli.

Izvještaj Prefekture Split od 3. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 9/8-1.

Grupa od oko 30 partizana napala karabinjersku stanicu u Kaštel Gomilici, ali nakon jednosatne borbe i otpora neprijatelja morali su se povući bez gubitaka.

Izvještaj Prefekture Split od 2. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 8/8-1.

29. siječanj

Na cesti kod Kaštel Starog, blizu istovarne željezničke stanice, na minu, koju su postavili partizani, našla artiljerijska kara, na kojoj su se vozila 4 vojnika 4. artiljerijskog puka. Kara je oštećena, ali vojnici nisu ozlijeđeni.

Izvještaj karabinjera Trogir od 29. 1. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 13/3-1.

30. siječanj

U Solin-Blacama održana kotarska konferencija predstavnika NO od bora Solin na kojoj je izabran Kotarski NO odbor. Delegati su sa konferencije uputili pozdravni brzojav vrhovnom komandantu drugu Titu u kome stoji i slijedeće: »... Mi se zavjetujemo Vama kao vrhovnom komandantu da ćemo sa svim snagama raditi da u našem kotaru ne bude ni jednog za oružje sposobnog čovjeka koji se ne bi borio u redovima NO Vojske Hrvatske za potpuno istrijebljenje i istjerivanje okupatora i domaćih plaćenika, za što bržu pobedu velikih djela slobode, nezavisnosti napačenih naroda.«

Izvještaj Pokrajinskog NO odbora Dalmacije od 25. 7. 1943. Original u Arhivu CK ŠKH Zagreb, mikroteka VII, film 33/20-39; Pozdravni brzojav u Arhivu VII, arhiva NÖB, k. 10a, reg. broj 33/1; MNO Zagreb, mikroteka VII, film 9/619.

U Splitu, karabinjeri uhapsili Dinka Dumanića, pripadnika NOP-a, u čijem stanu su prilikom pretresa pronašli tri ručne bombe, koje je namješravao poslati partizanima. Isti je odmah predan sudske vojnim vlastima na daljnji postupak.

Izvještaj karabinjera Split od 31. 1. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 13/15.

31. siječanj

Dekretom guvernera Dalmacije ukinut je kotarski civilni komesar (bivše kotarsko načelstvo) u Splitu, a njegove funkcije prešle su od 1. veljače, u nadležnost Prefekture.

Izvještaj Prefekture Split od 31. 1. 1943. **Arhiv VII, arhiva talijanska**, k. 549. reg. br. 13/3-2.

Siječanj

Iz Splita, u ime jugoslavenskih nacionalista — Hrvata, Niko Bartulović, dr Beroš i dr Zvonko Šimunić uputili Draži Mihailoviću deklaraciju, u kojoj pored ostalog, predlažu: »... da se pristupi osnivanju »Jugoslovenskog revolucionarnog pokreta«, koji će pod svoju zastavu okupiti nekompromitirane Hrvate, tako da unutar njom revolucijom dovede do moralne, nacionalne i socijalne obnove kod Hrvata, kao što će i Srbi učiniti kod sebe, te da time stvori preduslove za zajednički i što jednodušniji život. Da se, kao instrumenat takve revolucionarne akcije, odmah obrazuju posebne vojne formacije, pod imenom Jugoslovenskih legija, koje će biti nosioci revolucionarne borbe u hrvatskim krajevima... Jugoslovenske legije smatramo, dakle, dijelom redovne jugoslovenske vojske, koje će djelovati paralelno sa četničkim pokretom... Budući da je Split, geografski i politički, u sretnom položaju za provođanje ovakvog rada i k tome ima u njemu veći broj inteligencije, poštovane od ratnih strahota, smatramo da je Split najpodesniji da bude centar akcije, te da se u njemu organizuje voćstvo, sa svim potrebnim aparatom za njeno vođenje ...«

Arhiv VII, arhiva četnička, k. 157, reg. br. 11/2.

U Splitu izšao posljednji dvobroj 3/4 lista »Sloboda« organa Narodno-oslobodilačkog odbora Splita. List je izlazio povremeno od 1. prosinca 1942. godine. S obzirom da je u Splitu redovno izlazio »Naš izvještaj«, organ JNOF-a za Dalmaciju, partijsko rukovodstvo je smatralo da nema potrebe da i dalje izlazi list »Sloboda«.

Bibliografija izdanja u NOR-u, 669, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1964; D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 36

Narodnooslobodilački odbor Splita izdao letak s pozivom roditeljima splitskih učenika da ne šalju svoju djecu u talijanske škole gdje se odnaju.

Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571-1-7/2.

VELJAČA 1943.

1. veljače

Iz Muća, Komanda splitskog područja uputila narodu proglašenje povodom mobilizacije. U proglašenju se, pored ostalog, kaže: »... Da bi naša Narodno-oslobodilačka vojska mogla nastaviti svoju svetu oslobodilačku borbu i donijeti potpunu i konačnu slobodu našim napačenim narodima, Vrhovni štab, na čelu s najvećim sinom naše zemlje drugom Titom, poziva cijelo narod da oduži dug svojoj zemlji, da skupa s bratskom Crvenom armijom zada posljednje udarce fašističkom okupatoru i kazni sve one koji nam donešoše toliko patnje i stradanja. Dužnost je svakog rodoljuba da se odazove na poziv naših vojnih vlasti, koje jedine imaju pravo da mobiliziraju naše narode u oružanu borbu. Nema veće časti za naše narode i za svakog pojedinca nego što je to da ne mora služiti okupatoru — tuđinu i boriti se za sebe i svoju kuću ...«.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 18934, reg. br. 3/1.

Željezničku prugu Split—Sinj, kod mjesta zvanog »Prosik«, porušili partizani u dužini od 40 metara.

Izvještaj 6. oružničke pukovnije od 26. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 144, reg. br. 46/I-26.

2. veljače

U seoskoj školi u Konjskom, u prisustvu 28 delegata, održana konferencija SKOJ-a za solinski kotar, na kojoj je izabran novi Kotarski komitet SKOJ-a.

D. Gizić: »Dalmacija 1943«, str. 86.

3. veljače

U Splitu umro četnički vojvoda Ilija Trifunović — Birčanin, komandant bosanskih, ličkodalmatinskih i hercegovačkih četničkih odreda, narodni izdajnik i suradnik talijanskih fašista u Splitu i Dalmaciji uopće. Poslije njegove smrti, glavni povjerenik Draže Mihailovića za Dalmaciju postao dr Jakša Račić, povjerljivi čovjek kraljevskog dvora predratne Jugoslavije.

»II popolo di Spalato« od 4. 2. 1943. Biblioteka VII.

4. veljače

U Splitu, u IVb razredu Ženske zanatske škole, daci na ormaru zalijepili komunistički letak. Direktor škole je naredio obustavu nastave i pretres svih učenica, ali bez rezultata. Ni karabinjeri, koji su pozvani u pomoć, nisu pomogli da se pronađe izvršilac.

Izvještaj karabinjera Split od 3. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 17/I-1.

U Splitu učenici srednjotehničke škole izazvali požar u prostorijama određenim za fizičko vaspitanje fašističke omladine (GIL) koju su koristili u tu svrhu i daci ove škole. Talijanska policija je uhapsila Dragišu Ružica, Matu Novaka, Mirku Stipanovića i Anatolija Rusanova učenike te škole osumnjičene za izazivanje požara.

Izvještaj Srednjotehničke škole od 6. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 579, reg. br. 1/9.

U Split, iz Knina, stiglo vlakom nekoliko stotina četnika, kako bi uveličali pogreb četničkog vojvode Birčanina. Bojeći se akcije splitskih rodomljuba, Talijani nisu dozvolili pogrebnu povorku kroz grad, pa je Birčanin gotovo krišom sahranjen u pravoslavnoj kapeli.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 91; »Il popolo di Spalato« od 4. 2. 1943. Biblioteka VII.

4/5. veljače

Partizani porušili cestu Klis—Muć, kod Kočinjeg brda, zbog čega je više dana bio obustavljen promet na ovom dijelu puta.

Izvještaj 6. oružničke pukovnije od 26. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 144, reg. br. 46/1-30.

7. veljače

U selu Ogorju održana Prva konferencija AFŽ-a za srednjedalmatinsko okružje, na kojoj su bili zastupljeni svi kotari s po nekoliko delegatkinja. Na konferenciji, kojoj je prisustvovalo 58 delegatkinja, u ime Inicijativnog oblasnog odbora AFŽ-a za Dalmaciju govorila je Milka Lasić, u ime Okružnog komiteta Partije konferenciju je pozdravio Edo Santini, u ime omladine Milka Buljević, član OK SKOJ-a, a u ime Kotarskog komiteta KPH Muć Petar čolak. Na konferenciji je izabran Okružni odbor AFŽ-a.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 95.

U Splitu je bilo 5 odbora i 67 pododbora AFŽ-a, s 354 organizirane žene.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 95.

U kotaru Solin bilo je 17 odbora i 2 pododbora AFŽ-a s 798 organiziranih žena.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 95.

Na sektoru Muća bilo je 16 odbora i 27 pododbora AFŽ-a s 800 organiziranih žena.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 95.

8. veljače

Uprava Muške realne gimnazije u Splitu odstranila iz škole učenike Marka Kaloderu, rodom iz Blata na Korčuli, i Antu Nonveillera, rođenog u Trstu, što su kao članovi komunističke omladine podstrekivali dake te škole da 5. i 6. veljače stupe u štrajk. Iz istog razloga otpušteni su iz škole i:

Siniša Benzon, rodom iz Imotskog, Josip Kesić, rodom iz Kaštel Štafilića, Pero Kasandrić, rodom sa Visa i Nenad Ravlić, rodom iz Splita. Svi oni prijavljeni su fašističkoj policiji radi dalnjeg postupka.

Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 579, reg. br. 2/9-1.

9. veljače

Kod Segeta, grupa partizana došla na kamenolom vlasnika firme ing. Mirka Karlovca, iz Splita. Sa kamiona, vlasništvo Općine Split, koji se tu zatekao radi prijevoza kamena, skinuli su gume, odnijeli benzin i drugi materijal, a kamion zapalili.

Izvještaj Prefektura Split od 12. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 37/3-1.

Borci Splitskog partizanskog odreda oštetili prugu između Solina i Kaštel Starog, uslijed čega je drezina koja je išla u izvidanje ispravnosti pruge izbačena iz šina. Oštećenje je bilo namijenjeno vojnem vlaku kojim su trebali proći hercegovački četnici majora Baćovića, vraćajući se iz Kosova kod Knina radi angažiranja u Četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi na Neretvi.

Izvještaj Prefektura Split od 9. 9. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 23/3-1.

U Splitu, u ulicama Cristoforo Colombo (ranije Kroz Firule) i Emanuelle Fenzi (ranije Put Firula, sada šetalšte 1. maja), članovi Partije prekinuli telefonske vojne linije.

Izvještaj karabinjera Split od 10. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 35/3-1.

U Kaštel Starom, na bloku, talijanski vojnici uhvatili Ivana Karanošića iz Labina, partizanskog kurira, koga su nakon saslušanja strijeljali.

Izvještaj Prefektura Split od 12. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 7/10-1.

11. veljače

U Splitu, na Trgu Peristil, omladinac Ante Čerina teško ranio iz pištolja vicefederala (zamjenik pokrajinskog fašističkog funkcionera) Giovannia Savo, a zatim i još 2 vojnika iz divizije »Messina«, koji su pokušali da ga uhvate. Ranjen od karabinjera, Čerina je ipak uhvaćen, a vicefederal Savo 18. ožujka podlegao ranama. Talijani su na dan atentata uhapsili 15 žena, rođaka i poznanika Čerine, i kao taoce uputili u koncentracioni logor na otoku Molatu.

Izvještaj 18. armijskog korpusa od 12. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 346, reg. br. 26/1-1; k. 344, reg. br. II/2a-2, 18/3a-1; Izvještaj Prefektura Split od 17. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 37/6-1.

12. veljače

U Ogorju otpočela sa radom dvodnevna Prva okružna konferencija SKOJ-a za srednju Dalmaciju (splitsko okružje). U prisustvu 100 delegata izabran je novi Okružni komitet SKOJ-a. Tada je na terenu Splita bilo 57

skojevskih aktiva, sa 238 članova (od toga 110 žena), na solinskom terenu 21 aktiv, sa 305 članova (od toga 107 žena) i na terenu Muca 7 aktivna, sa 26 članova (od toga 3 žene).

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 110.

Na cesti Split—Sinj, kod mjesta »Križine«, partizani sa Mosora sače-kali u zasjedi vojni automobil i zarobili jednog domobranskog podoficira.

Izvještaj 6. oružničke pukovnije od 26. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 144, reg. br. 46/I-30.

12/13. veljače

željezničku prugu Split—Sinj, u dužini od 40 metara, kod mjesta zvanog »Prosik«, porušili partizani.

Izvještaj 6. oružničke pukovnije od 26. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 144, reg. br. 46/I-30.

14. veljače

Iz Mosorskog partizanskog bataljona izdvojen je jedan broj boraca i formirana je Mosorska i Mučka partizanska četa, a ostatak je otišao u sastav novoformirane Pete dalmatinske brigade za formiranje njenog 4. bata-ljona.

Izvještaj Štaba 4. operativne zone od 14. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva NOB, k. 105, reg. br. 44/1.

18. veljače

Iz Splita, od 8. do 18. veljače, prema evidenciji karabinjera, otišlo je u partizane još 5 mladića.

Izvještaj karabinjera Split od 19. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 19/15.

20. veljače

Guverner Dalmacije Giuseppe Bastianini, kojeg je zamjenio novi guverner Francesco Giunta, prilikom napuštanja Dalmacije, u oproštajnom brzo-javu, splitskom prefektu Paolu Zerbinu kaže: »U času kad napuštam Dalmaciju, želim da ti kažem koliko žalim što se odjeljujem od tvoje toliko vrijedne, efikasne i odane suradnje. Ti si postojano radio, unijevši u tvoje djelo fašističku požrtvovanost, zadojivši ga najčišćim idealima talijanstva. U tvom teškom budućem radu, nek te prate moje najpriateljske i naj-srdačnije želje.«

»Il popolo di Spalato« od 21. 2. 1943. Biblioteka VII.

U Solinu, iz kuće trgovca Ante Bobana, gdje se nalazilo skladište razli-čitog materijala sekcijske za izgradnju nove ceste Solin—Klis, namještenici te sekcijske Ljubo Krstulović i Ernest Baranović, članovi Partije, odnijeli i kamionom prebacili na oslobođenu teritoriju sav vrijedniji materijal: naftu, benzin i industrijsko ulje.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 129.

Iz Splita, upućeno brodom »Ston« za Zadar 128 mladića sa teritorije Kaštela, koji su, pod utjecajem neprijateljske propagande, odbili da se oda-zovu proglašu Komande splitskog područja od 1. veljače za mobilizaciju u

partizanske jedinice. Talijani su ih prihvatili i obećali zaposlenje u Zadru. Kada je 26. veljače iz Splita stigla u Zadar još jedna skupina od 37 mladića. Talijani su ih pokušali angažirati na izgradnji bunkera za potrebe divizije »Zara« u Zadru. Devetorica mladića iz Kaštel Lukšića je to odbila i odmah su bili internirani u koncentracijski logor na otoku Molatu.

Izvještaj Prefektura Split od 25. 2. i 5. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 22/12; 37/4-1.

21. veljače

U Kaštelima: Starom, Novom, Lukšiću, Kambelovcu i Štafiliću članovi Partije i SKOJ-a po ulicama rasturili letke.

Izvještaj Prefektura Split od 25. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 18/1-1.

24. veljače

Duž željezničke pruge Split—Perković borci Šibenske čete i Trogirskog voda oborili 34 stupa telefonsko-telegrafske linije.

Izvještaj Prefektura Split od 26. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 26/4-1.

27. veljače

U Brštanovu otpočela sa radom dvodnevna Prva partijska okružna konferencija KPH za splitsko (srednjedalmatinsko) područje. U prisustvu 43 delegata izabran je novi Okružni komitet KPH za Split. Sa konferencije učesnici su uputili pozdravni brzjav drugu Titu: »Ti, koji danas predvodiš i stojiš na čelu naših naroda u krvavoj i slavnoj borbi, putokaz si svima nama i mi se s Tobom ponosimo. Mi ćemo stajati uz Tebe, nikada se ne bojeći žrtava kad to od nas zahtijeva naš narod i naša borba. Naša Partija prednjačit će, kao i do sada, gdje god to ustreba, pa bilo to i u najvećoj opasnosti. Mi s naše konferencije šaljemo Tebi i junačkom Štabu NOV i POJ naše pozdrave, uvjeravajući vas da ćemo se još nemilosrdnije boriti protiv podivljalog fašizma i domaćih izroda. To od nas traže naša Partija i naš narod«.

Original u Arhivu CK SKH Zagreb, Mikroteka VII, film 26 660; Konstatacije Okružne konferencije KPH za srednju Dalmaciju održane 27—28. 2. 1943. Arhiv IHRPD, k. 27.

Iz rejona Knina, prebacilo se vlakom preko Splita do Dičma oko 2.800 hercegovačkih četnika, pod komandom majora Baćovića. Oni su, početkom ožujka, pod zaštitom talijanske avijacije nastavili pokret preko Trilja, Zadvarja i Imotskog ka Neretvi pljačkajući i ubijajući usput stanovništvo i palili njihove domove.

Arhiv VII, arhiva NDH, k. 79, reg. br. 114/4, 114-10, 27/3.

Iz Splita, od 18. do 27. veljače, prema evidenciji karabinjera, otišlo je u partizane još 12 mladića i jedna devojka.

Izvještaj karabinjera Split od 28. 2. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 22/15.

Iz Kaštel Gomilice, od 18. do 27. veljače, prema evidenciji karabinjera, otišlo je u partizane još 11 mladića.

Izvještaj karabinjera Split od 31. 1. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 13/15.

OŽUJAK 1943.

1. ožujak

Iz Splita, Đuro Vilović, jedan od četničkih prvaka, obavijestio Dražu Mihailovića o stanju četničkog pokreta u Splitu poslije smrti vojvode Birčanina. U pismu, pored ostalog, Vilović kaže: ... »Kad je preminuo blaženopočivši vojvoda Birčanin, a u Split prilikom njegove sahrane stigao još i **g.** Dobrivoje Jevdević i vojvoda Baćović, u stanu g. R. Čorovića održavale **su** se terevenke i praskao šampanjac, održavali se brojni sastanci i dogovori i po hotelu »Ambasador« i po privatnim stanovima s ciljem da **se** predi sve i potisne radni štab vojvode Birčanina, a preuzme voćstvo po njegovim ličnim i političkim protivnicima« ... Dalje Vilović naglašava da **su se** vodeće ličnosti podijelile u dvije grupe. Jednu čine dr Jakša Račić, Silvije Alfirević i prota Sergije Urukalo, a drugu Radmilo Grgić, bivši beogradski sekretar Sokolskog saveza, Radoslav Čorović, sarajevski trgovac i Niko Bartulović, novinar.

Arhiv VII, arhiva četnička, k. 157, reg. br. 23/2-1.

2. ožujak

U Brštanovu održana Prva kotarska konferencija AFŽ-a solinskog kotara. Konferenciji je prisustvovalo 35 delegatkinja, a izvještaj o radu AFŽ-a u kotaru podnijela je Palma Grubišić-Vanja. Izabran je Kotarski odbor AFŽ-a.

Arhiv IHRPD, k. 58, Zbornik 3, IHRPD 3, str. **128**.

5. ožujak

Kod Rudina, blizu Kaštel Novog, talijanska patrola ubila partizana Antu Lazića iz Kaštel Starog.

Izvještaj Prefekture Split od 6. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 19/11-2.

6. ožujak

Na cesti Klis—Dugopolje, kod Grla, partizani postavili minu na koju je naišao i bio uništen blindirani auto koji je pratilo auto-kolonu određenu za transport uglja iz rudnika Turjadi.

Izvještaj Komande 2. armije od 6. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 6/3a-l.

7. ožujak

Iz Splita, od 28. veljače do 7. ožujka, prema evidenciji karabinjera, otišlo je u partizane još 4 mladića.

Izvještaj karabinjera Split od 8. 3. 1943. Arhiv VII arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 23/15.

Iz Kaštel Novog, od 28. veljače do 7. ožujka, prema evidenciji kara-
oinjera otišlo je u partizane još 5 osoba, od čega 1 žena.

Izvještaj karabinjera Split od 8. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva
talijanska, k. 572, reg. br. 23/15.

Iz Kaštel Sučurca, od 28. veljače do 7. ožujka, prema evidenciji kara-
binjera, otišle su u partizane još 24 osobe, od čega 2 djevojke.

Izvještaj karabinjera Split od 8. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva
talijanska, k. 572, reg. br. 23/15.

Iz Kaštel Lukšića, od 28. veljače do 7. ožujka, prema evidenciji kara-
binjera otišlo je u partizane još 15 ljudi, od toga 7 djevojaka.

Izvještaj karabinjera Split od 8. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva
talijanska, k. 572, reg. br. 23/15.

9. ožujak

U Splitu, u povodu međunarodnog dana žena, po ulicama rasturani leci,
pisani rukom na hrvatskom jeziku, sa sadržajem: »Živio 8. mart borbeni dan
žena« i »živio AFŽ«.

Izvještaj karabinjera Split od 9. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva
talijanska, k. 571, reg. br. 27/1-1.

Ožujak p. p.

Mjesni komitet KPH Split izdao proglaš rodoljubivim Splićanima u
povodu atentata i ubistva šefa fašističke organizacije u Splitu Giovannia
Savo. »Već skoro 2 godine našim lijepim hrvatskim Splitom vršljaju bijesni
fašistički psi. Uklonili su sve vanjske znakove hrvatskoga Splita, nemilosrdno
uništavaju naš živalj, odnarođuju našu omladinu, obešćaju naše žene,
majke i sestre. Uveli su Rimsku civilizaciju čuškanje i batinjanje mirnih pro-
laznika ulicom. Izgladnjavanje našeg svijeta pomoću deka... to nam je pro-
pjedao fašista Giovanni Savo, koji je prvi počeo vlastoručno čuškati pro-
laznike i razbijati hrvatske natpise po splitskim ulicama. Giovanni Savo u
svom kriminalnom nagonu organizira umorstvo druga Lučić-Lavčevića...
Stigla je zaslužena kazna Giovanni Savu tog ubojicu, ali još žive njegovi
pomagači... Rodoljubivi Splićani povedimo još oštriju borbu protiv fašis-
tičkih okupatora i njihovim slugama ustašama i četnicima Draže Mihailo-
vića ...«, stajalo je, pored ostalog u proglašu.

Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 32/1-1.

10. ožujak

Održan sastanak Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Dalmaciju na
kojem se raspravljalo o političkoj situaciji, organizacionim pitanjima, o
radu USAOH-a, mobilizaciji novih boraca u NOVJ i akcijama omladine. Kon-
statirano je da je u Splitu obuhvaćeno u skojevsku organizaciju 237 članova,
a u USAOH 816 omladinaca i omladinki; u Solinu 179, a u Kaštelima 57 čla-
nova SKOJ-a, dok je u Solinu i Kaštelima zajedno bilo 513 članova USAOH-a,
a u Dugopolju 23 člana SKOJ-a i 198 članova USAOH-a.

Arhiv IHRPD, k. 27, reg. br. 267.

11. ožujak

U Splitu karabinjeri i vojnici divizije »Bergamo« uhapsili Vladimira Trumbića, sekretara partijske čelije zidarskih radnika, koji im je u stanu prilikom hapšenja pružio žestok otpor. Kod njega su pronađene dvije ručne bombe i odjeća prikupljena za partizane.

Izvještaj Prefekture Split od 19. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 15/16-1.

15. ožujak

Na Moseću, po naređenju Štaba grupe partizanskih odreda Dalmacije, formiran je Splitski partizanski odred koji je imao u svom sastavu tri bataljona, sa oko 400 boraca naoružanih sa 250 pušaka i 5 automatskih oružja. Komandant odreda bio je Branko Ljubić, a politički komesar Ivo Radić.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 105, reg. br. 10/3, 17/3; CK KPH Zagreb, mikroteka VII, film 7/535.

20. ožujak

Po naređenju komandanta talijanskog 18. armijskog korpusa, jedinice divizije »Bergamo« iz Splita, Klisa, Dicma, Sinja i Zelova, uz podršku avijacije, otpočele napade na Splitski partizanski odred u cilju njegovog odbacivanja sa oslobođenog područja Muća i hvatanja i interniranja muškog stanovništva. Istovremeno je na otoku Zlarinu pripremljen koncentracioni logor za smještaj tih ljudi. Nakon kraćeg otpora Splitski odred se povlačio, preko Moseća, u Cetinsku dolinu, a jedan bataljon je zadržan na Moseću radi dejstva na komunikacije. Toga dana Talijani su imali 4 ranjena vojnika i oficira. Neprijatelj je do 11. travnja čistio rejon Prapatnica—Seget—Marina—Trogir i sa tog područja i Muća otjerao u logore i zatvore 2.373 muškarca.

Zbornik VII, tom V, knj. 13, str. 616; k. 14, str. 209; Izvještaj 18. korpusa od 21. i 23. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 20/3a-l; 21/3a-l, arhiva NOB, k. 105, reg. br. 10/3.

Kod Klisa u blizini Grla, na protivtenkovsku minu, koju su postavili borci Splitskog partizanskog odreda, naišao talijanski tenk koji je uništen.

Izvještaj 18. korpusa od 21. 3. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 20/3a-l.

21. ožujak

U selu Brštanovu fašisti talijanske divizije »Bergamo« zapalili župnikovu kuću u kojoj su se do tada nalazili Okružni komitet KPH za Split i okružna rukovodstva. Toga dana u rejonu Muća, Postinja i Vrbe pohvatili su 227 ljudi i odveli ih u logore i zatvore.

Izvještaj 18. korpusa, od 22. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 21/3a-l, 22/3a-l.

22. ožujak

U Splitu, poslije smrti četničkog vojvode Ilike Trifunovića — Birčanina, obrazovan je Centralni četnički odbor u koji su ušli: dr Jakša Račić, kao glavni povjerenik Draže Mihailovića, prota Sergije Urukalo, dr Ivo Miović,

dr Tomo Mimica, prof. Silvije Alfirević, Marko Mikačić, Ante Matekalo i Vaso Radoš. Ovaj odbor je bio povezan sa Dinarskom četničkom divizijom u Kninu. Suradivao je i sa talijanskim vlastima, dok je dr Račić lično bio u kontaktu sa generalom Umbertom Spigom, komandantom 18. armijskog korpusa u Splitu.

Arhiv VII, arhiva četnička, k. 5, reg. br. 4/l-l-10, reg. br. 5/l-1-13; D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 89.

Na cesti Trogir—Split patrola talijanske financijske straže iz Kaštel Sućurca otvorila vatru na autobus i tom prilikom ubila Petra Jeričića iz Kaštel Sućurca, Grgu Peovića iz Segeta, a Albinu šošić iz Kaštel Štafilića ranila.

Izvještaj Prefekture Split od 22. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 33/8-2.

23. ožujak

U Splitu, u Via Vescova (sada Poljana kralja Tomislava), br. 3, dok je pred vratima stanova u toj zgradi rasturao letak »Rodoljubivi splićani«, izdan od Mjesnog komiteta KPH Split, u povodu atentata na vicefederala Savu, uhapšen je Franjo Kerum, rodom iz Ogorja, a sa stanom u Splitu. Keruma je primjetio stanar, adutant u kraljevskoj talijanskoj mornarici Giovanni Ferzanti i pozvao talijanske vojнике koji su se zatekli pred zgradom i u bjekstvu ga uhvatili.

Izvještaj Prefekture Split od 25. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 32/1-1.

Iz Postinja, Ramljana i okolnih zaseoka fašisti divizije »Bergamo« odveli u zatvore i logore 52 muškarca, a konfiscirali 94 goveda i 500 ovaca.

Izvještaj 18. korpusa od 24. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska k. 344, reg. br. 24/3a-l.

U planinarskom domu, iznad Sitnog, na Mosoru, formirane su partizanske radionice: krojačka, opančarsko-postolarska i mehanička.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 189.

24. ožujak

Jedinice Splitskog partizanskog odreda zauzele četnička uporišta selo Otišić, Maovice i selo Koljane (kod Vrlike). Poginula su 2 četnika, a 5 je teže ranjeno. Jedinice odreda su imale jednog poginulog komandira.

Zbornik VII, tom V, knj. 13, str. 676; knj. 14, str. 210.

Mosorski partizanski bataljon izvršio tri napada: na selo Dicmo, na željezničku stanicu Dugopolje i na talijanske položaje Grlo kod Klisa. Porušene su sve telefonske linije na tim mjestima.

Zbornik VII, tom V, knj. 13, str. 653; knj. 14, str. 210.

25. ožujak

U rejonom Muća fašisti divizije »Bergamo« pokupili i odveli u logore i zatvore 14 ljudi.

Izvještaj 18. korpusa od 25. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 25/3a-l.

26. ožujak

Kod Brštanova, u borbama protiv dijelova Splitskog partizanskog odreda, jedinice divizije »Bergamo« imale jednog mrtvog i dva ranjena vojnika.

Zbornik VII, tom V, knj. 13, str. 652; Izvještaj 18. korpusa od 26. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 26/3a-l.

28. ožujak

Na pruzi Split—Sinj (blizu kote 130), kod Mravinaca, borci Splitskog partizanskog odreda postavili minu na koju je naišao neprijateljski vlak i istog napali mitraljeskom vatrom. Lokomotiva je uništena uslijed eksplozije. Poginuo je ložač, a mašinovoda teško ranjen.

Zbornik VII, tom V, knj. 13, str. 668; Izvještaj 18. korpusa od 23. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 28/3a-2.

Jedinice Splitskog partizanskog odreda zauzele sela Cetinu, čitluk i Kotlušu.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 105, reg. br. 10/3; k. 1603, reg. br. 4/6.

29. ožujak

U rejonom Lećevice i Prgometu jedinice divizije »Bergamo« pokupile 59 ljudi i odveli ih u logore i zatvore, a njihovu stoku konfiscirale.

Izvještaj 18. korpusa od 29. 3. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 29/3a-l.

30. ožujak

Putničkim avionom iz Splita otputovali za Kotor četnički rukovodioci Silvije Alfirević i Đuro Vilović i udova četničkog vojvode Birčanina. Oni su stigli u Kolašin radi razgovora sa Dražom Mihailovićem u vezi daljnog rada četničke organizacije u Dalmaciji. Vilović je zadržan kod Mihailovića u svojstvu novinara, dok su se Alfirević i udova Birčanina vratili poslije 15 dana.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, str. 107, 108. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

Ožujak

Pod rukovodstvom Kotarskog komiteta KPH Solin bilo je 57 članova Partije i 26 kandidata. Istodobno je u skojevskoj organizaciji bilo 314 članova.

Dokumenti KK KPH Solin — 1943, str. 137, Arhiv IHRPD, k. 12.

TRAVANJ 1943.

1/2. travanj

Borci Splitskog partizanskog odreda presjekli telegrafsko-telefonske linije između Splita i Trogira uništivši 15 stupova.

Izvještaj 18. korpusa od 3. 4. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska k. 344, reg. br. 2/4a-l.

2. travanj

Na pruzi Labin—Perković grupa partizana Splitskog odreda odnijela iz željezničke stražarske kućice radio-aparat, zidni sat i pribor za zavrtanje šina. Ujedno je porušila 31 stup telefonske vojne linije.

Izvještaj Prefekture Split od 4. 4. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 25/12.

Jedinice Splitskog partizanskog odreda napale četničko uporište Malu Polaču. Poginulo je 5 četnika, a dva su zarobljena. Odred je imao također dva zarobljena borca za koje je, nekoliko dana kasnije, izvršena razmjena.

Zbornik VII, tom V, knj. 14, str. 210.

3. travanj

Između primorskog Doca i Perkovića borci Splitskog partizanskog odreda pokidali telegrafsko-telefonske linije i uništili 18 stupova.

Izvještaj 18. korpusa od 4. 4. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 4/4a-l.

3/4. travanj

Treći bataljon Splitskog partizanskog odreda, sa jednim bataljonom 10. krajiške brigade, izvršio bezuspješan napad na talijansku i četničku posadu u selu Vrpolje, kod Golubića, i tom prilikom imao 21 mrtvog i nestalog i 7 ranjenih boraca.

Zbornik VII, tom V, knj. 14, str. 210; Arhiv VII, arhiva NOB, k. 105, reg. br. 10/3; k. 1603; reg. br. 4/6.

4. travanj

U čišćenju rejona Donji Dolac—Balovi, jedinice divizije »Bergamo« pokupile 58 ljudi i odveli ih u logore i zatvore.

Izvještaj 18. korpusa od 4. 4. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 4/4a-l.

Guverner Dalmacije Francesco Giunta naredio prefektima Zadra, Splita i Kotora da u povodu 6. travnja dana godišnjice objave rata Jugoslaviji, poduzmu intenzivne i odgovarajuće mjere u vezi obezbjedenja i opreza protiv antitalijanskih elemenata u cilju spriječavanja eventualnih pokušaja terorističkih akata.

Arhiv VII, mikroteka, SUP Split, film 1/294—295.

5. travanj

Jedinice talijanske divizije »Bergamo« završile sa čišćenjem, područja Muća, koje su započele 20. ožujka. Za to vrijeme pokupile su 594 čovjeka i odveli ih u logore i zatvore, a njihovu stoku konfiskovale. O toj akciji župan Velike župe Cetina obavijestio je Ministarstvo unutrašnjih poslova NDH u Zagrebu slijedeće: ... »Talijani su jedino 20. ožujka 1943. godine vodili akciju čišćenja na području općine Muć, koja nije imala nikakav vojnički uspjeh, jer Talijani uopće nisu došli u dodir sa partizanima, ali su zato do temelja opljačkali sela mućke općine. Naročito stoku, odjevne predmete, hranu, predmete od vrijednosti, alat i slično, tako da je većina obitelji ostala bez igdje ičega. Osim toga Talijani su sobom poveli oko tri stotine staraca i žena«.

Izvještaj 18. korpusa od 6. 4. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 5/4a-l; arhiva NDH, k. 79, reg. br. 16/4-2.

U Split, iz Rima, preko Rijeke, stigao načelnik talijanskog Generalštaba. U Rijeci mu se pridružio komandant 2. armije, general Mario Robotti. Oni su vodili razgovore sa komandantom 18. armijskog korpusa, generalom Umbertom Spigom o vojno-političkoj situaciji.

Izvještaj Prefektura Split od 5. 4. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 29/12.

6. travanj

U Splitu svečano proslavljenja godišnjica formiranja Narodnooslobodilačkog odbora Splita. Tim povodom Narodnooslobodilački odbor grada se obratio građanstvu letkom, koji je rasturen u svim dijelovima grada s pozivom da svečano proslave taj dan i ujedno ističe značaj formiranja NO odbora i njegov plodonosan rad u protekljoj godini. Na mnogim kućama bili su izvršeni tepisi, a poslije podne u raznim krajevima grada letjeli su u zrak baloni, na kojima su lepršale nacionalne zastave sa petokrakom zvijezdom.

Istorijat NO odbora Splita. Original u CK SKH Zagreb, mikroteka VII, film 33/66; Izvještaj 107. legije crnih košulja od 10. 4. 1943. Mikroteka VII, SUP Split, film 1/288—290.

U Splitu, u ulici Corso Italia br. 15 (ranije Tartaljina, a danas Ulica prvoboraca) održana ilegalna izložba slikarskih i kiparskih radova koju su organizirali umjetnici antifašisti iz Splita, potpomognuti od Mjesnog komiteta KPH i Narodnooslobodilačkog odbora grada Splita. Na izložbi su izlagali slikari: Ante Zupa, Vjekoslav Parač, Nikola Ignjatović, Ljubomir Nakić i Rudolf Sablić, kompozitor Ivo Tijardović, koji se također bavio slikarstvom, te kipari Marin Studin i Ivo Lozica posmrtno. Tog istaknutog kipara, u proljeće 1943. godine, strijeljali su u rodnom mjestu Lumbardi na Korčuli talijanski fašisti. Bilo je izloženo preko 50 radova. Izložba je trajala do kraja rujna, kada su partizani, poslije kapitulacije Italije, napustili oslobođeni Split. Na izložbi je sakupljeno 100 tisuća lira za NOB, a posjetio ju je veliki broj građana, antifašista: radnika, studenata i daka, a da od okupatora nije bila otkrivena.

Zbornik IHRPD 3, Split 1975, str. 709, 723.

U Splitu je **djelovao Mjesni odbor AFŽ-a, 4 rejonska** odbora intelektualki sa 26 odbornica. Odbori su bili podijeljeni u 8 pododbora, u kojima je bilo organizirano 241 domaćica, 35 radnica i 36 intelektualki. U rad organizacije AFŽ-a u Splitu je tada, na razne načine, bilo uključeno oko 2.000 žena.

Izvještaj Mjesnog odbora AFŽ-a Split od 6. 4. 1943. Arhiv IHRPD, k. 57.

10. travanj

Održan sastanak Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Dalmaciju. Na sastanku je, pored ostalog, konstatirano: da je u Splitu organizacijom SKOJ-a rukovodio Mjesni komitet od 4 člana a u organizaciji je bilo obuhvaćeno 235 omladinaca i omladinki. U Solinu je postojao Općinski komitet od 9 članova i 8 aktiva sa 212 članova SKOJ-a; u Kaštelima je bilo 7 aktiva sa 72 člana; a u Dugopolju 5 aktiva sa 34 člana SKOJ-a.

Arhiv IHRPD, k. 27, reg. br. 267.

Fašistička organizacija iz Cortina d'Ampezzo (Kortina d'Ampezzo) u Italiji dostavila guverneru Dalmacije molbu fašiste Luigi Battocchio (Luidi Batochio) s mišljenjem da mu se dodijeli novčana nagrada, koja mu u vezi Duceovog proglaša pripada, jer je njegovom zaslugom u Splitu 17. studenog 1941. godine uhapšen sekretar CK KP Hrvatske Rade Končar. Luigi Battocchio je kao kapetan talijanske vojske, u studenom 1941. godine, stanovao u Vrh-Manuškoj ulici (sada Tolstojeva), br. 29, u stanu gospode Bogdanović. Njen tajanstven privatni život privukao je njegovu pažnju o čemu je obavijestio fašističku policiju u Splitu, čija je kasnija istraga doprinijela hvatanju Končara.

Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 570, reg. br. 19/1-1.

Na Svilaji, oko 80 ustaša, iz Drniša, iznenada opkolilo i napalo bolnicu Komande splitskog područja, koja se sa 4 ranjenika, u ožujku, tu prebacila sa Moseća. Svilajska partizanska četa, koja je sa 19 boraca osiguravala bolnicu bila je iznenadena, pa se morala povući preko Milešine u Moseć. U povlačenju je poginuo komesar bolnice Franjo Matijević. Ranjen je komandir čete Stanojević, a zarobljen Pero Mažibrada, komandir Prominsko-bukovičke partizanske čete, koji se nalazio u bolnici na liječenju. Njega su ustaše u Drnišu strijeljale.

D. Gizić: »Dalmacija 1943«, str. 222.

11. travanj

U Splitu se pročulo da je hrvatski pjesnik Vladimir Nazor prišao NOP-u i stigao na slobodnu teritoriju. Ovo je ostavilo snažan utisak na građanstvo Splita.

Lični dnevnik Vojmira Kljakovića. Dnevne vijesti izdanje Agitpropa PK KPH za Dalmaciju 39, od 12. 4. 1943. Muzej NR Split.

12. travanj

Narodnooslobodilački odbor Splita izdao letak povodom dvogodišnjice dolaska talijanske okupatorske vojske u Split. U letku se, pored ostalog,

kaže: ... »Prije dvije godine, 15. travnja, ušao je u naš grad neprijatelj. Preko 15.000 gradana prošlo je kroz zatvore i policiju.«

Izvještaj 107. legije crnih košulja od 19. 4. 1943. Mikroteka VII, SUP Split, film 1/374; D. Gizdić: »Dalmacija 1943« str. 235; Muzej NR Split, inv. br. 4.

U Splitu fašistička policija uhapsila 6 aktivista NOP-a što su po gradu rasturali letak koga je izdao NO odbor Splita. Uhapšeni su: Ante Markotić, student, Milivoj Žegarac, brijač, Leon Papo, Olga Penović, učenica, Slavica Udović, učenica i Sonja Kuzmanić, učenica.

Izvještaj 107. legije crnih košulja 15. 4. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 39/1.

U rejonom Muća ponovo su se prikupila sva tri bataljona Splitskog partizanskog odreda koji su 20. ožujka bili primorani na povlačenje u Cetinsku dolinu.

Zbornik VII, tom V, knj. 14, str. 210; Arhiv VII, arhiva NOB, k. 105, reg. br. 10/3; k. 1603, reg. br. 4/6.

14. travanj

Karabinjeri iznenada upali u stan sekretara Mjesnog komiteta KPH Splita Nikole Aračića, u Tartaljinoj ulici (danas Ulica prvoboraca), kod koga su se u to vrijeme nalazili i Frane Lovrić i Luka Barić, članovi komiteta. Dok su karabinjeri vršili pretres oni su uspjeli pobjeći, a sa njima i Aračićeva žena, ostavivši u stanu samo djecu. Živeći kratko vrijeme u ilegalnosti prebacili su se preko Solina, na oslobođenu teritoriju, a za sekretara Mjesnog komiteta KPH Splita došao je Marko Čolak.

Izvještaj Prefekture Split, od 31. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 25/4-1. D. Gizdić: »Dalmacija 1943« str. 235.

Na pruzi Split—Sinj, između Dugopolja i Dicma, kod mjesta Prosik, borci Splitskog partizanskog odreda porušili 30 metara pruge.

Izvještaj Prefekture Split od 16. 4. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 9/6-1.

14/15. travanj

Ustaško uporište Neorić napale jedinice Splitskog partizanskog odreda. Neprijatelj je izbačen iz svih utvrđenih kuća, osim crkve, gdje se bio u zvoniku utvrdio. Za vrijeme borbe zapaljeno je 12 kuća iz kojih je neprijatelj pružao najjači otpor. Četiri ustaše su izgorjele u kućama.

Zbornik VII, tom V, knj. 14, str. 210.

15. travanj

Talijani proslavljavali dvogodišnjicu ulaska svojih trupa u Split. Međutim, grad je toga dana bio u općoj žalosti, prozori zatvoreni, nikoga po ulicama. Fašisti su sami šetali po gradu u društvu nekolicine četnika i ljetićevecaca.

Historijat NO odbora Split. Original u Arhivu CK SKH Zagreb, mikroteka VII, film 33/66; izvještaj 107. legije crnih košulja od 19. 4. 1943. Mikroteka VII, SUP Split, film 1/374.

Guverner Dalmacije Francesco Giunta obavijestio komandanta 2. armije generala Robotija o svojoj nedavnoj usputnoj posjeti Splitu, gdje je upoznat sa stanjem u tom rejonu. Savjetuje mu da iz političkih razloga ne premješta sjedište Štaba 18. korpusa iz Splita u Zadar, jer bi se to moglo protumačiti kao odricanje Italije od toga grada. Ako to vojne vlasti planiraju on će biti prisiljen da iz istih razloga premjesti sjedište Guvernatora iz Zadra u Split.

Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 96, reg. br. 2/2.

17. travanj

U javnom parku u Splitu, jedan od pripadnika udarnih grupa bacio dvije bombe na talijanskog oficira, koji je ostao nepovrijeđen.

Izvještaj 18. korpusa od 18. 4. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 17/4a-2.

Održan zajednički sastanak Kotarskog komiteta KPH Muć, štaba grupe NOP odreda Dalmacije, Štaba Splitskog NOP odreda i članova Kotarskog NO odbora Muć. Na sjednici se raspravljalo o vojno-političkoj i ekonomskoj situaciji u kotaru, o radu obavještajne službe i odnosu Narodnooslobodilačke vojske i NO odbora.

Izvještaj KK KPH Muć od 24. 4. 1943. Dokumenti KK KPH Muć — 1943, str. 3. Arhiv IHRPD, k. 13.

19. travanj

U Splitu, u Via Giordani (sada Bihaćka ulica), od bačene bombe je prekinuto 7 telefonskih žica.

Izvještaj Prefektura Split od 22. 4. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska k. 572 reg. br. 39/12.

20. travanj

Narodnooslobodilački odbor Splita uputio poziv građanima za upisivanje Narodnog zajma. U pozivu se kaže da je zajam raspisan na 10 godina uz kamate od 3%. »Upis zajma je u prvom redu direktno učestvovanje i pomaganje borbe... Sudjelovanje u Zajmu narodnog oslobođenja danas znači ujedno odaziv na općenarodnu mobilizaciju svih snaga u pozadini s parolom: »Sve za front — sve za pobjedu!« ... stajalo je, pored ostalog, u pozivu.

D. Gizić: »Dalmacija 1943«, str. 247.

Formiran Kotarski NO odbor Muć. U tom kotaru su tada bila tri općinska NO odbora: Ogorje, Lećevica i Muć.

Izvještaj Pokrajinskog NO odbora Dalmacije od 25. 7. 1943. Original u Arhivu CK SKH Zagreb.

U Splitu jedan od pripadnika udarnih grupa bacio bombu na grupu talijanskih oficira, ali bez posljedica.

Zbornik VII, tom V, knj. 14, str. 500.

21/22. travanj

Split je te noći prvi put preletio jedan saveznički avion. Talijani su dali uzbunu i iz protivavionske artiljerije otvorili vatru, ali bez rezultata.

Lični dnevnik Vojmira Kljakovića.

22. travanj

U mjestu Kuzmanić, kod Kaštel Starog, talijanski fašisti su na svirep način ubili poznate aktiviste NOP Filipa Babina, iz Kaštel Starog (kojem se sin nalazio u partizanima) i Antu Crnicu iz Kaštel štafilića.

Izvještaj Prefekture Split od 26. 4. 1943, Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 32/12-2.

23. travanj

U Kaštelima: Sućurcu, Gomilici i Lukšiću, jedinice Splitskog partizanskog odreda napale talijanske posade, te u Sućurcu zapalile željezničku stanicu, općinsku zgradu i barake vojne konjušnice, a u Gomilici željezničku stanicu. Nisu utvrđeni talijanski gubici, dok je Odred imao 4 ranjena borca i komandira čete Dragu živkovića.

Zbornik VII, tom V, knj. 15, str. 211; Izvještaj 18. korpusa od 24. 4. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. broj 23/4a-l. Dnevne vijesti, izdanje Agitpropa PK KPH za Dalmaciju br. 65 od lipnja 1943. Muzej NR Split.

24. travanj

Obaviješteni da se u selu Rožiću nalaze na spavanju nekoji pozadinski radnici, talijanski vojnici su opkolili selo i uhvatili predsjednika Općinskog NO odbora Muć Križana Rajčića, komandanta bivše Komande mjesta Lećeviće, Pašku Đirlića i još dva seljaka. Kada su ih postavili ispred zida da ih strijeljaju Đirlić je skokom preko zida, pod vatrom talijanskih mitraljeza, iako teško ranjen u ruku, ipak uspio pobjeći.

Izvještaj KK KPH Muć od 1. 5. 1943. Dokumenti KK KPH Muć — 1943, str. 6. Arhiv IHRPD, k. 13.

25. travanj

Održan sastanak Okružnog odbora AFŽ-a za srednju Dalmaciju na kojem je konstatirano da u Splitu djeluje Mjesni odbor AFŽ-a i 5 rajonskih odbora sa 8 pododbora i 50 grupa u kojima je bilo 365 organiziranih žena; U Solinu je djelovao Kotarski odbor i 2 općinska odbora AFŽ-a.

Arhiv IHRPD, k. 27, reg. br. 267.

U Splitu, u prostorijama Sv. križa, sastala se grupa ustaško-mačekovskih izdajnika: župnik Sv. križa Zanki, Paško Kaliterna, P. Mladineo, Pušić i još neki klerofašisti. Razgovor se vodio o preuzimanju vlasti kad jednog dana Talijani, koji su »na umoru«, napuste grad. U suglasnosti rukovodstva NOP-a tom sastanku su prisustvovali i neki lijevo orijentirani HSS-ovci i radićevci koji su o toku razgovora obavijestili rukovodstvo NOP-a.

Dnevne vijesti, izdanje Agitpropa PK KPH za Dalmaciju br. 46 od 7. 5. 1943. Muzej NR Split.

26. travanj

U Splitu fašistička policija uhapsila i predala Specijalnom судu za Dalmaciju Josipu Filipović rođenu Aračić, aktivistu NOP-a koja je bila denuncirana i kod nje pronadene veće količine propagandnog materijala NOP-a.

Izvještaj Prefekture Split od 31. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 25/4.

27. travanj

Na groblju u Gornjem Sitnom, u prisustvu mnoštva naroda i boraca Mosorskog partizanskog bataljona sahranjen je Ljubo Dumičić, komandant Cetinskog partizanskog odreda, narodni heroj, koji je podlegao ranama dobivenim 22. travnja, prilikom isprobavanja prve bombe izrađene u partizanskoj radionici na Mosoru.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 251, 260.

Dva bataljona Splitskog partizanskog odreda izvršili prepad na selo Kljake kod Drniša, u kome se nalazilo oko 150 ustaša iz 2. ustaške bojne. Neprijatelj se povukao uz gubitke 22 mrtva, a jedan ustaša je zarobljen. Jedinice Odreda nisu imale gubitaka.

Zbornik VII, tom V, knj. 15, str. 211.

Talijanska avijacija bombardirala zaseok Đirlić, kod Prgometa. Srušene su četiri kuće, a dvije žene su ubijene.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, str. 108. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

28. travanj

Po naređenju Guvernera Dalmacije strijeljan je omladinac Ante Ćerina, koji je 11. veljače u Splitu izvršio atentat na fašističkog vice-federala Giovannia Savo.

Izvještaj Prefekture Split od 20. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 25/9-8.

29. travanj

U toku noći fašisti su u Splitu uhapsili veću skupinu omladinaca, većinom učenika Srednje tehničke škole. Prigodom njihovog sprovodenja u zatvor, navodno u pokušaju bjekstva, u Ulici Zara (sada Trpimirova), kraj farmacije Kargotić, ubijeni su Žarko Pejković i Nikica Štambuk.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, str. 107. Arhiv IHRPD, Inv. br. 7.

Prvi bataljon Splitskog partizanskog odreda napao bombama na posade talijanskih bunkera na Kozjaku. Nisu utvrđeni gubici Talijana, dok su partizani imali 2 ranjena borca.

Zbornik VII, tom V, knj. 15, str. 212.

Očekujući da će narod Dalmacije na razne načine uveličati proslavu Prvog maja, guverner Dalmacije Francesco Giunta je brzojavom naredio prefektima Splita, Zadra i Kotora, a na znanje komandama korpusa slijedeće: »Poduzmite mjere da se javni red ni najmanje ne remeti. Pucati nemilosrdno na skupove, zborove i manifestiranje gdje god i kad god ih bude bilo.«

Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 2/2.

U Splitu je rasturen prvomajski proglaš koga je izdao Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju.

Izvještaj Prefekture Split od 2. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 2/2-1.

30. travanj

U povodu proslave 1. maja Splićani su priredili vatromet. Na nekoliko mjeseta s periferije grada rakete su letjele u nebo. Po svim visovima planine Kozjaka i na Mosoru, oko Klisa, paljeni su krijesovi i istaknute crvene i hrvatske zastave sa petokrakom zvjezdom. Fašisti su iz Splita i okolice topovima tukli krijesove po Kozjaku i Mosoru.

Izvještaj Velike župe Cetina u Omišu od 3. 5. 1943, Arhiv VII arhiva NDH, k. 79, reg. br. 12/5; D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 264.

U povodu proslave 1. maja u Kaštelima je istaknuto više crvenih zastava, ispisane parole po zidovima kuća, a minirano je i nekoliko stupova dalekovođa.

Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 2/2.

Travanj

Pod rukovodstvom Kotarskog komiteta KPH Solin bilo je 59 članova Partije i 63 kandidata. Istodobno su u skojevskoj organizaciji bila 333 člana.

Dokumenti KK KPH Solin — 1943, str. 125. Arhiv IHRPD, k. 12.

Iz Splita je upućen novinar Niko Bartulović u Vrhovnu četničku komandu da Draži Mihailoviću izloži pravu situaciju četničkog pokreta i upozna ga sa radom dotadanjih četničkih prvaka u Dalmaciji.

Arhiv VII, arhiva četnička, k. 5, reg. br. 4/1-1-10, reg. broj 5/1-1-13.

SVIBANJ 1943.

1. svibanj

U povodu proslave 1. maja Split je osvanuo sa mnogim parolama ispisanim po zidovima i lecima rasturenim po ulicama i kućama. U gradu su pomoću balona s vodikom puštene uvis crvene zastave, koje su Talijani gađali iz pušaka i mitraljeza.

Dnevne vijesti, izdanje Agitpropa PK KPH za Dalmaciju br. 46 od 7. 5. 1943. Muzej NR Split.

Zatvorski komitet u talijanskom fašističkom zatvoru sv. Roko u Splitu, u ime 500 političkih zatvorenika, uputio Pokrajinskom komitetu KPH za Dalmaciju prvomajski pozdrav u kome, pored ostalog, stoji: »Povodom radničkog praznika 1. maja, mi politički zatvorenici, radnici, seljaci, građani, intelektualci, žene i svi pošteni rodoljubi, koji smo prošli zvijerska mučenja i divlji bijes, teror i batine fašističkih razbojnika, upiremo oči u vas drugove, koji imate tu sreću da na slobodi uništavate i trijebite fašističke crne psine i u našu slavnu pobjedu i nesalomljivu Komunističku partiju, koja je prva smjelo razvila barjak za slobodu naših naroda, kao i za slobodu radničke klase, pozdravljuju vas svojim plamenim pozdravom ...«

Dnevne vijesti, izdanje Agitpropa PK KPH za Dalmaciju, br. 48 od 12. 5. 1943, Muzej narodne revolucije Split.

Drugi bataljon Splitskog partizanskog odreda napao ustašku posadu u selu Pokrovnik, blizu Šibenika. Neprijatelj je prinuden na povlačenje, ostavivši 4 poginula, a naš bataljon je imao 1 poginulog borca.

Zbornik VII, tom V, knj. 15, str. 212.

Borci Splitskog partizanskog odreda kod Klisa napali talijansku stražu koja je osiguravala prugu. Gubici neprijatelja nisu poznati.

Zbornik VII, tom V, knj. 15, str. 334.

Prema Mosoru, Sitnom Gornjem, krenule iz Žrnovnice i Omiša dvije talijanske kolone koje su već na padinama Mosora dočekane i odbijene od Mosorskog partizanskog bataljona i partijsko-političkih radnika, čije je sjedište bilo u Sitnom Gornjem.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 268.

U Splitu talijanska policija ubila dva mladića, kod kojih je nađen propagandni materijal NOP-a.

Izvještaj guvernera Dalmacije od 1. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 18/10-2.

1/2. svibanj

Borci Splitskog partizanskog odreda napali talijansku stražu na koti 631, iznad zaseoka Smislaka, koja je osiguravala prugu kod Klisa i ujedno

eksplozivom porušila dva telefonsko-telegrafska stupa i presjekli telefonske linije.

Zbornik VII, tom V, knj. 15, str. 335; Izvještaj 18. korpusa od 2. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 2/5a-l.

2/3. svibanj

Borci Splitskog partizanskog odreda ponovno napali ručnim bombama talijansku stražu koja je na koti 631, iznad zaseoka Smislaka, osiguravala prugu kod Klisa. Gubici neprijatelja nisu utvrđeni.

Izvještaj 18. korpusa od 3. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 3/5-a-l.

3. svibanj

U Kaštel Sućurcu sukobila se grupa partizana Splitskog odreda sa talijanskim patrolom i nakon kraće borbe se povukla bez gubitaka.

Izvještaj Prefekture Split od 6. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 9/13.

U Dugopolju, u školskoj zgradici, održan masovni zbor uz prisustvo većeg broja mještana, koji su tom prilikom upoznati sa vojno-političkim stanjem na njihovom i širem području Dalmacije.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 271.

4. svibanj

Kod Mravinaca, Mosorski partizanski bataljon napao talijanske vojnike koji su izvodili radove na željezničkom mostu koji su bili porušili partizani. Dio vojnika je pobegao prema Majdanu, a drugi u Solin, dok ih je desetak poginulo.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 272.

5. svibanj

Borci Splitskog partizanskog odreda napali jednu jedinicu iz sastava divizije »Bergamo« kod Žrnovnice, ali su se pred nadmoćnjim neprijateljem moralni povući prema Sitnom. Talijanski vojnici su u tom rejonu uhapsili 16 muškaraca i 4 žene zbog suradnje sa partizanima.

Izvještaj 18. korpusa od 6. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 5/5a-l.

U selo Žrnovnicu, iz Splita, upale dvije čete legije crnih košulja i tom prilikom strijeljali Božu Palaversu, kod koga su pronašli pismo koje mu je poslao sin iz partizana i Petra Lolića, što je pokušao bježati. U mjestu su uhapsili i odveli u Split 9 ljudi.

Izvještaj Velike župe Cetina u Omišu od 13. 5. 1943. Arhiva NDH. Arhiv VII, k. 271, reg. br. 24/2-31.

6/7. svibanj

U Grohotama, na Šolti, iz magazina fašističke omladinske organizacije GIL (Gioventù italiana litorio) pripadnici NOP-a odnijeli sve namirnice u vrijednosti od 1.660 lira.

Izvještaj Prefekture Split od 15. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 27/13.

17. svibanj

Kod sela Kućine, grupa partizana napala Talijane koji su krenuli na Mosor i nanijela im gubitke od 2 mrtva i 2 ranjena vojnika.

Dnevne vijesti, izdanie Agitpropa PK KPH za Dalmaciju br. 60 od lipnja 1943. Muzej NR Split.

9. svibanj

Održan sastanak Okružnog komiteta SKOJ-a za srednju Dalmaciju, na kome je konstatirano da je u skojevskoj organizaciji Splita bilo obuhvaćeno 235 članova, a u organizaciji USAOH-a 770 omladinaca i omladinki; u kotaru Solin Kotarski komitet SKOJ-a i 3 općinska komiteta sa 344 člana SKOJ-a, dok je u USAOH-u bilo obuhvaćeno 815 omladinaca i omladinki; u Muću je radio jedan aktiv sa 14 članova SKOJ-a, a bilo je 46 članova USAOH-a.

Arhiv IHRPD, k. 27, reg. br. 267.

10. svibanj

Na padinama Mosora, iznad Žrnovnice, borci Mosorskog partizanskog bataljona napali i odbili talijansku kolonu koja se kretala ka Mosoru.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 279.

Splitski partizanski odred odbacio dijelove 2. ustaškog pripremnog bataljona koji su upali u selo Pribude kod Sinja i otpočeli sa pljačkom i paljenjem sela. Tom prilikom poginulo je 9 ustaša, dok Odred nije imao gubitaka.

Zbornik VII, tom V, knj. 15, str. 212.

U Gornjem Sitnom održan sastanak Okružnog komiteta KPH za srednju Dalmaciju, na kome je raspravljano o bržem omasovljenju Partije.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 279.

U Sinovića stajama, na Mosoru, počeo sa radom srednji partijski kurs koga je pohađalo 17 partijskih rukovodilaca iz srednjodalmatinskog okružja. Kursom je rukovodio Leo Geršković.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 280.

12. svibanj

Na periferiji Solina, jedna četa 2. bataljona Splitskog partizanskog odreda napala iz zasjede talijansku patrolu iz 4. bersaljerskog puka i ubila 2, a ranila 2 vojnika, bez vlastitih gubitaka.

Zbornik VII, tom V, knj. 15, str. 212; Izvještaj 18. korpusa od 12. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 12/5a-l. Dnevne vijesti, izdanie Agitpropa PK KPH za Dalmaciju, broj 50 od 16. 5. 1943. Muzej NR Split.

Zbog delikatne političke situacije na području Splita prefekt Paolo Zerbino predložio Guvernatoratu Dalmacije da se na otoku Ciovu formira logor u koji bi se smjestili novi taoci i na taj način obuzdali protivnički elementi, jer su zatvori u provinciji nedovoljni da ih sve prime.

Izvještaj Prefekture Split od 12. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 2/7-1.

U Kaštelima partizani prepilili i srušili četiri telefonsko-telegrafska stupa. Fašisti su iz splitskog zatvora izveli četvoricu (dva Kaštelana, jednog Trogiranina i jednog Segećanina) rodoljuba, vezali ih za ostatke prepiljenih stupova i streljali ih. Njihovi leševi su u takvom položaju ostali dva dana.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita, rukopis, 1943, str. 199,
Arhiv IHRPD.

13. svibanj

Partizani Splitskog odreda zarobili 2 oficira, 1 podoficira i 1 vojnika iz Inžinjerijskog odjeljenja divizije »Bergamo«, koji su radili na izgradnji konjskog puta Rupotine—Bobani.

Izvještaj 18. korpusa od 13. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344 reg. br. 13/5a-l.

14. svibanj

Partizani Splitskog odreda napali jedinicu iz divizije »Bergamo« koja je osiguravala izvođenje radova na putu Rupotine—Bobani i ranili 3 vojnika.

Izvještaj 18. korpusa od 14. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 14/5a-l.

Iz splitskog zatvora Talijani prebacili kamionom u Makarsku radi zamjeće za zarobljene talijanske mornare u Podgori: Pjera Šegvića, Vjeku Cvrlju, Milevu Bubalo, Paulu Zon i Maru Miranović. Sa talijanskim ratnim brodom oni su, 16. svibnja, odvedeni iz Makarske u Podgoru, gdje je izvršena razmjena. Za to vrijeme masa svijeta je priredila manifestacije.

Arhiv VII, arhiva NDH, k. 79, reg. br. 41/5; arhiva talijanska, k. 365/1, reg. br. 16/9.

15. svibanj

Narodnooslobodilački odbor Splita izdao letak na talijanskom jeziku namijenjen talijanskim vojnicima i oficirima. Da bi bio što autoritativniji i da bi imao što veći odjek, na letak su stavljeni potpisi štaba IV operativne zone i Narodnooslobodilačkog odreda Dalmacije. Letak je rasturen gotovo po svim talijanskim posadama u Splitu. U letku je talijanskim vojnicima objašnjena situacija na frontu, posebno u Africi, i na kraju im je upućen poziv: »Vi, talijanski vojnici, pomagali ste i još uvijek pomažete fašističke bande u njihovim divljaštvima. Mi ćemo biti prisiljeni, talijanski vojnici i oficiri, da se prema vama ophodimo kao prema ostalim fašističkim bandama ukoliko u ovom momentu ne prestanete da budete oružje krvavog fašizma. U protivnom slučaju bit ćete uništeni do posljednjega. Udarite protiv pravih krivaca vaše nesreće i vašeg propadanja, protiv Hitlera i Mussolinia.«

Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 6/2-2.

Iz Splita i okolice, od 27. travnja do 15. svibnja, prema evidenciji karabinjera, otišlo u partizane još 26 osoba.

Izvještaj karabinjera Split od 31. 1. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 13/15.

17. svibanj

U rajonu sela Milešina i Pribude došlo je do sukoba između partizana Splitskog odreda i pripadnika divizije »Bergamo« i ustaša. Tom prilikom ranjen je 1 ustaša. Talijanska avijacija je bombardirala selo Milešinu.

Izvještaj 18. korpusa od 17. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 17/5a-l.

18. svibanj

Cestu Muć—Kljaci, na više mjesta porušile jedinice Splitskog partizanskog odreda.

S. Kvesić: »Dalmacija u NOB-i«, str. 522.

18/19. svibanj

Split nadlijetali saveznički avioni i bacali letke upućene građanima. Talijanske protivavionske baterije tukle su ih bezuspješno.

Izvještaj 18. korpusa od 20. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 19/5a-l.

19. svibanj

Splitski partizanski odred je imao 410 boraca, naoružanih sa 350 pušaka i 6 automata.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 9A, reg. br. 16/1.

Ustašku posadu u selu Neoriću napale jedinice Splitskog partizanskog odreda. Poginulo je više ustaša dok su partizani imali 2 mrtva.

S. Kvesić: »Dalmacija u NOB-i«, str. 522.

23. svibanj

Žandarmerijsku posadu u Unešiću napao Splitski partizanski odred, ali uslijed jakog otpora neprijatelja morali su se povući uz gubitke od jednog poginulog partizana. Partizani su tom prilikom spalili zgradu u kojoj se nalazila ustaška pošta. Neprijateljska posada u Unešiću odmah je pojačana sa još 10 žandara i 35 ustaša iz Drniša.

Izvještaj Domobranskog popunidbenog zapovjedništva u Kninu od 2. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 138, reg. br. 9/12-1.

U Sitnom Gornjem Inicijativni odbor AFŽ-a za Dalmaciju organizirao kurs kojeg je pohadalo 25 žena — rukovodilaca iz srednjodalmatinskog okružja. Glavni predavači na kursu bile su Marija Novak, Milka Lasić i Blaženka Mimica.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 298.

24. svibanj

U Kaštel Lukšiću, pred zgradom u kojoj su bili smješteni talijanski vojnici 4. artiljerijskog puka 18. armijskog korpusa, članovi Partije rasturili letak koga je, 15. svibnja izdao Narodnooslobodilački odbor Splita.

Izvještaj Prefekture Split od 12. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 2/7-1.

17. svibanj

Narodnooslobodilački odbor Splita obratio se letkom građanima povodom mučkog strijeljanja petorice omladinaca: Nike štambuka, žarka Pejkovića, Dolcija, Smiljanića i Ante Cerine, koncem travnja i početkom svibnja. U letku se nabrajaju mnogobrojni zločini koje su počinili talijanski fašisti, ustaše i četnici širom Dalmacije. I na kraju, letak završava: »... Ujedino se, bez obzira na nacionalnu, klasnu i političku pripadnost! Pomognimo naš borbu i Narodnooslobodilačku vojsku! Nije daleko dan kad će naš naoružani narod, zajedno sa savezničkim trupama, istjerati i kazniti fašističke zvijeri.«

Arhiva IHRPD, k. 45.

26. svibanj

Partizani Mosorskog bataljona Cetinskog odreda oborili 37 stupova telefonske linije između Klisa i Dicma. Na istoj cesti naišao je na postavljenu minu talijanski civilni automobil, koji je oštečen.

Izvještaj 18. korpusa od 26. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 26/5a-l; S. Kvesić: »Dalmacija u NOB-ik«, str. 531.

U rajonu sela Dolac borci Splitskog partizanskog odreda porušili 24 stupa vojne telefonske linije.

Izvještaj Prefekture Split od 28. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 3/14.

U Kaštel Sućurcu, pred zgradom u kojoj su bili smješteni talijanski vojnici, 4. artiljerijskog puka 18. korpusa, članovi Partije rasturili letak koga je 15. svibnja izdao Narodnooslobodilački odbor Splita.

Izvještaj Prefekture Split od 29. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 6/2-1.

26/27. svibanj

Borci Mosorskog partizanskog bataljona Cetinskog odreda porušili 70 metara željezničke pruge Split—Sinj.

Zbornik VII, tom V, knj. 15, str. 501; Izvještaj 18. korpusa od 27. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. broj 27/5a-l.

28. svibanj

Na željezničkoj stanici Perković, jedinice Splitskog partizanskog odreda zarobile 7 carinika NDH.

Izvještaj 18. armijskog korpusa od 28. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 28/5a-l.

31. svibanj

Borci Mosorskog partizanskog bataljona Cetinskog odreda porušili kod Dugopolja 200 metara željezničke pruge Split—Sinj.

Izvještaj Prefekture Split od 12. 5. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 2/7-1.

Svibanj

Pod rukovodstvom Kotarskog komiteta KPH Solin bilo je 158 članova Partije i 59 kandidata. Istodobno je bilo i 363 člana SKOJ-a.

Dokumenti Kotarskog komiteta KPH Solin — 1943. Arhiv IHRPD, k. 12.

U Općini Solin su djelovala 4 mjesna odbora AF2-a (Solin, Vranjic, Mravince i Kučine) sa 32 odbornice i 327 organiziranih žena.

Arhiv IHRPD, k. 58.

U Općini Kaštela je djelovalo pet mjesnih odbora AFŽ-a (Sućurac, Gomilica, Kambelovac, Lukšić i Kaštel Stari) sa 22 odbornice i 231 organizirane žene.

Arhiv IHRPD, k. 58.

Narodnooslobodilački odbor Splita je prikupio ukupno 12.658 kg razne hrane u vrijednosti od 443.415 talijanskih lira. Iz fonda NO odbora primale su pomoć 402 siromašnije obitelji partizana i žrtava fašističkog terora sa 1.203 člana. Prosječna mjeseca pomoć po obitelji iznosila je 491,66 lira, a po članu 164,54 lire.

Izvještaj Pokrajinskog NO odbora Dalmacije od 25. 7. 1943.
Original u Arhivu CK SKH Zagreb.

U Split došao delegat četničke Vrhovne komande potpukovnik Mladen Žujović, zvani Aćimović, koga je Draža Mihailović postavio za komandanta Bosne, Like i Dalmacije. Dolaskom Žujovića četnička aktivnost u Splitu dobila je jači zamah. On je formirao četnički »Nacionalni komitet za Dalmaciju«, koga su sačinjavali Niko Bartulović, dr Zvonko Šimunić, Marko Stojanac, Vladimir Matović i Duje Ivanišević kao uži dio, a u širi su ušli Niko Makev, Aćim Čavlina, Jovo Margetić, Roko Čulić, Zvonko Murat, dr. Vjekoslav Lavš i Ivo čičin Šajin. Za sekretara Komiteta postavljen je dr Nenad Grisogono odvjetnik. Ovaj komitet je bio vezan za do tada postojeći Birčaninov četnički odbor u Splitu: dr Račića, Sergija Urukala i Silvija Alfirevića.

Izvještaj Mladena Žujovića od 8. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva četnička, k. 157, reg. br. 12/3-1.

LIPANJ 1943.

1. lipanj

Cestu Muć—Kljaci, kod Sokolca, porušile jedinice 1. bataljona Split-skog partizanskog odreda.

5. Kvesić: »Dalmacija u NOB-i«, str. 523.

3. lipanj

Željezničku prugu između Prgometa i Suhog Doca porušio 1. bataljon Splitskog partizanskog odreda. Vlak koji je naišao iskliznuo je iz šina.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 105, reg. br. 13/4, 27/4, 36/5.

Na pruzi Split—Sinj, kod Grla, Mosorska partizanska četa postavila prepreke od kamenja, uslijed čega su oštećene dvije lokomotive koje su naletjele na prepreku, a vlakovi napadnuti mitraljeskom vatrom.

Zbornik VII, tom V, knj. 16, str. 346; Izvještaj 18. korpusa od 4. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 4/6a-l.

5. lipanj

Između Prgometa i Primorskog Doca naišao na 4 mine talijanski vlak i ujedno napadnut od strane boraca Splitskog partizanskog odreda. Poginuo je jedan, a ranjena su 4 vojnika. Poslije toga, na istom mjestu, naišao je iz Splita na prepreku transportni talijanski vlak koji je iskliznuo iz šina.

Izvještaj 18. korpusa od 7. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 6/6a-l; Izvještaj Prefekture Split od 6. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 24/4-1.

Na pruzi Split—Sinj, kod Majdana, naišao na minu talijanski vlak koji je zatim napadnut od strane partizana. Poginula su 2, a ranjena 3 vojnika.

Izvještaj 18. korpusa, od 5. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 5/6a-l.

U Splitu maturanti Srednje trgovачke škole organizirali matursku zajedničku večeru. Nakon večere, kasno poponoći i rano u zoru, fašisti su uhapsili njih oko četrdesetak, jer su bili prijavljeni da su tom prigodom pjevali partizanske i rodoljubive pjesme.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, str. 138.
Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

5/6. lipanj

Kod zaseoka Kosa (Klis) partizani Mosorske čete napali talijanski vojni vlak, kojom prilikom su poginula 4, a ranjeno 7 vojnika.

Izvještaj Prefekture Split od 6. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 24/4-1; Izvještaj Ministarstva unutrašnjih poslova NDH od 9. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 232, reg. br. 15/4-6.

6. lipanj

Borci Treće čete Drugog bataljona i Šibenska četa Splitskog partizanskog odreda iz zasjede napali patrolu iz divizije »Bergamo«, koja je krenula iz Spilta uz prugu prema Perkoviću radi pretraživanja. Poginulo je 10, a ranjen je 1 vojnik.

Izvještaj 18. korpusa od 7. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 6/6a-l; S. Kvesić: »Dalmacija u NOB-ik», str. 524.

U dragi Vranjica kod Trogira jedinice trećeg bataljona Splitskog partizanskog odreda otvorile vatru na talijanski vojni hidro-avion, koji se zbog kvara na motoru spustio u tu dragu, teško ga oštetile i ranile 6 članova posade.

Zbornik, tom V, knj. 17, str. 23.

7. lipanj

Prefekt Splita dr Paolo Zerbino primio u svom uredu veću skupinu poljodjelaca iz seoskih općina splitske pokrajine. On je prisutne želio da uvjeri kako im je Italija sve bliža i da će im ubuduće sve više izlaziti u susret. Zatim je govorio o komunističkoj propagandi u Dalmaciji. Međutim, ... »možete vidjeti kako brašno, sjemenje, gnjojiva, oruđe itd. dolazi iz majke domovine, koja vam za uzvrat ništa ne traži, pa čak ni obroke proizvoda koji su ustanovljeni za poljodjelce na Poluotoku.« ...

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, str. 145.
Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

8. lipanj

Iz Kaštela i Solina, od 16. svibnja do 8. lipnja, prema evidenciji karabinjera, otišlo u partizane još 14 osoba.

Izvještaj karabinjera Split od 9. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 26/15.

9. lipanj

U zaseoku Kosa (Klis) jedinice divizije »Bergamo« zapalile i opljačkale 18 kuća kao odmazdu što su partizani, 5/6. lipnja, iz tog zaseoka napali njihov vlak.

Izvještaj 18. korpusa od 10. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 10/la-l; Izvještaj Ministarstva unutrašnjih poslova NDH od 9. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 232, reg. br. 15/4-6.

Kod sela Dugopolje na cesti Split—Sinj partizani napali talijansku patrolu i ranili jednog vojnika.

Izvještaj 18. korpusa od 9. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 9/6a-l.

10. lipanj

Nakon napada vršenog dvije uzastopne noći u selo Marinu ušao Treći bataljon Splitskog partizanskog odreda, a talijanska posada se, pod zaštitom

dviju torpiljarki, povukli u Trogir. Bataljon je uništilo zgradu pošte i druge ustanove.

Izvještaj 18. korpusa od 10. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 10/6a-l.

U Splitu talijanska kraljevska mornarica proslavila obiljetnicu svog osnutka. Na »Riva Re Imperatore«, ranije, Vilsonova obala, (sada Obala bratstva i jedinstva), podigli su oltar na kome je očitana misa, a iza toga održana vojnička smotra. Pored predstavnika najviših vojnih i civilnih vlasti svečanosti je prisustvovao i splitski biskup Bonefačić.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, str. 148.
Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

11. lipanj

Kod crkve sv. Bartula, blizu Kaštel Štafilića, partizani Trećeg bataljona Splitskog partizanskog odreda napali talijanski kamion i tom prilikom ranili jednog vojnika, a kamion oštetili. Ova akcija izazvala je paniku među talijanskim vojnicima koji su počeli napuštati Divulje i bježati prema Splitu. Jake snage divizije »Bergamo« odmah su intervenirale i sa dva aviona mitraljirale tu zonu.

Izvještaj 18. korpusa od 12. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 12/6a-l; Izvještaj Prefekture Split od 12. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. broj 11/14; »Slobodna Dalmacija« br. 5 od 25. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva NOB, CSK 16, reg. br. 5/1.

12. lipanj

Formiran Kotarski odbor AFŽ-a Muć—Lećevica.

Izvještaj Kotarskog odbora AFŽ-a Muć - Lećevica od 16. 6. 1943. Arhiv VII, mikroteka, Muzej NR Split, film 7/226.

13. lipanj

Iz Splita upućen u Marinu čamac sa karabinjerima i fašističkom policijom radi izviđanja, ali je iz rajona sela Vranjica i Grčići napadnut od Trećeg bataljona Splitskog partizanskog odreda i bio primoran na povlačenje uz gubitke od 1 mrtvog policajca i 1 ranjenog karabinjera. Talijani su odmah bombardirali tu zonu, a Marinu tukli artiljerijom.

Izvještaj Prefekture Split od 13. 6. 1943. i izvještaj 18. korpusa od 13. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 13/6a-l; k. 572, reg. br. 8/14; »Slobodna Dalmacija« br. 5 od 26. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva NOB, CSK 16, reg. br. 5/1.

15. lipanj

Talijanska torpiljarka doplovila iz Trogira i artiljerijskom vatrom tukla Marinu i selo Vranjica u kojima su se nalazili borci Splitskog partizanskog odreda.

Izvještaj 18. korpusa od 15. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 15/6a-l.

U Gornjim Kaštelima, omladinka Tasja Kuzmanić, član Okružnog komiteta SKOJ-a, iz Kaštel Novog, usred dana sa tri revolverska metka, teško ranila poznatog talijanskog špijuna Andelka Ivelića Papu, koji je, nakon nekoliko dana, podlegao ranama.

»Slobodna Dalmacija« br. 4. od 23. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva NOB, CSK 16, reg. br. 4/1.

Lipanj s.

U borbama na Gornjim Barama, za vrijeme Pete neprijateljske ofanzive, poginuo Drago Marković, komesar čete u Drugoj dalmatinskoj brigadi, iz sela Kučina kod Splita, član KPJ od 1937. godine, u NOB od 1941. godine. Poslije rata proglašen za narodnog heroja.

Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, str. 457.

16. lipanj

Talijanska torpiljarka, radi odmazde zbog napada Splitskog partizanskog odreda na njihov čamac, 13. lipnja, nastavila da tuče artiljerijom selo Vranjicu i Grgiće, gdje su se još uvijek nalazili partizani.

Izvještaj 18. korpusa od 16. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 16/6a-l.

17. lipanj

Na putu između Splita i Kaštel Starog partizani su poveli sa sobom 4 radnika koji su izvodili radove na Kozjaku. Talijani su u tom rajonu zbog toga uhapsili 21 osobu.

Izvještaj 18. korpusa od 18. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 18/6a-l.

20. lipanj

Iz Splita, od 9. do 20. lipnja, po evidenciji karabinjera, otišla u partizane još 2 omladinca i 2 žene.

Izvještaj karabinjera Split, mikroteka VII, SUP Split, film 1/308.

21. lipanj

Između željezničke stanice Labin i stražarske kućice 142, na postavljenu minu od strane partizana naišao talijanski vojni vlak. Iz šina je iskočila lokomotiva, blindirana kola i 2 vagona koji su oštećeni.

Izvještaj 18. korpusa od 21. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 21/6a-l; Izvještaj Prefekture Split, k. 572, reg. br. 2/8-1.

25. lipanj

Obaviješteni, da partizani osiguravaju seljake dok žanju žito, u rajonu sjeverno od Sv. Ruzarice, Talijani su uputili iz Solina dvije čete bersaljera ojačane vodom minobacača i vodom mitraljeza u izviđanje prema Kaštel Kambelovcu i Gomilici. Pošto su prethodno blokirali sve prilaze za Kozjak, izvršili su napad. Prema talijanskim podacima poginula su 4 partizana, a

uhvaćeno je 8 muškaraca i 3 žene koji su žnjeli i sutradan ih, kod Kaštel Kambelovca, strijeljali. Po okolnim poljima pohvatili su još 35 ljudi. Strijeljni su: Jozo Britvić i njegova žena Dobra, Domina Lučin, Marica Bedalov, svi iz Kaštel Kambelovca, Ivanko Damjanov iz Kaštel Gomilice, Cvitko Mamie iz Prapatnice, Božo Mamut iz Blizne, Josip Musinin, Svetin Karabotić i Josip Karabotić, svi iz Marine, Božo Munjiza iz Ljubitovice.

Izvještaj 18. korpusa od 26. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 26/6a-l; Izvještaj Prefekture Split od 8. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 18/14-1.

U selu Mravince, u kući Marije Marović, borci Splitskog partizanskog odreda zarobili 5 talijanskih vojnika i karabinjera.

Izvještaj Prefekture Split od 1. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 10/7-1.

Na putu Trogir—Split, kod mjesta Poluti, partizani eksplozivom oštetili spoj na vodovodu. Radi odmazde talijanski fašisti su na tom mjestu strijeljali 2 rodoljuba.

Izvještaj 18. korpusa od 26. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 26/6a-l; Izvještaj Prefekture Split od 28. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 1/14-1.

26. lipanj

Između Primorskog Doca i Perkovića, kod sela Balovi, Ukić i Skokić, partizani porušili 13 stupova telegrafsko-telefonske linije i na istom mjestu eksplozivom oštetili željezničku prugu.

Izvještaj 18. korpusa od 26. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 26/6-a-l.

Prilikom napada Prve proleterske brigade na Vlasenicu, teško ranjen, da ne bi pao živ neprijatelju u ruke ubio se Ante Bilobrk iz sela Brštanova, član KPJ od 1941. učesnik NOB-a od 1941. Poslije rata proglašen za narodnog heroja.

Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, str. 56.

27. lipanj

Zbog sabotaža na telegrafsko-telefonskoj liniji jedinice divizije »Bergamo« za odmazdu spalile naselja Balovi, Ukić i Skokić i sve kuće uz željezničku prugu. U raciji nisu uhvatili ni jednog sposobnog muškarca za vojsku, jer ih više u tom rajonu nije bilo.

Izvještaj 18. korpusa od 27. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 27/6a-l.

Za odmazdu, zbog pronađene mine koja pri prolazu vlaka nije eksplodirala, na pruzi Kaštel Stari—Labin, talijanski fašisti su spalili naselja Ivkovići i Maljkovići.

Izvještaj 18. korpusa od 29. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 28/6a-l.

Iz Solina upućena u selo Mravince grupa karabinjera sa četom bersaljera radi oslobođanja svojih vojnika i karabinjera koje su, 25 lipnja, zapobili partizani. Pošto ih nisu pronašli uhapsili su Mariju Marović, a njenu kuću zapalili. Ujedno su u selima Mravince i Kučine uhapsili 17 ljudi.

Izvještaj 18. korpusa od 27. 6. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 27/6a-l; Izvještaj Prefekture Split od 1. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, 4.571, reg. br. 10/7-1.

29. lipanj

U Vučevici, zaseok Borovići, održana konferencija Kotarskog NO odbora Solin kojoj je prisustvovalo 60 delegata iz svih NO odbora. Izabran je novi Kotarski NO odbor.

Izvještaj Pokrajinskog NO odbora Dalmacije od 25. 7. 1943. Original u Arhivu IHRPH.

30. lipanj

Na pruzi kod Kaštel Starog borci Splitskog partizanskog odreda oborili 21 telegrafsko-telefonski stup i postavili minu na koju je naišla drezina, ali mina nije eksplodirala. Talijani su u okolini uhapsili 22 osobe radi istrage.

Izvještaj Prefekture Split od 1. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 9/8-1, 10/8-1.

SRPANJ 1943.

1. srpanj

Između Kaštel Starog i Kaštel Kambelovca partizani porušili više telegrafsko-telefonskih stupova.

Izvještaj 18. korpusa od 2. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 2/7a-l.

5. srpanj

Prilikom bombardiranja i mitraljiranja zone sela Gata, partizani su pogodili talijanski bombarder koji je oštećen bio prinuden da se spusti u zoni Poljud, kod Splita. Prilikom spuštanja avion se zapalio i izgorio, a 4 člana posade (od kojih 2 oficira i 1 podoficir) teško su ranjena.

Zbornik VII, tom V, knj. 17, str. 388; Izvještaj Komande zrakoplovstva 2. armije, od 7. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 159, reg. br. II/2a-3.

Pored željezničke pruge Kaštel Stari—Labin, partizani postavili nagaznu minu na koju je naišla grupa talijanskih oficira i vojnika. Poginuo je 1 oficir (liječnik), a ranjen je 1 vojnik. Jedinice divizije »Bergamo« vršile su represalije nad okolnim stanovništvom i uhapsile 8 ljudi.

Zbornik VII, tom V, knj. 17, str. 387.

U rajonu Sv. Rozarice, ispod Kozjaka, jedinice 26. bersaljerskog bataljona uhapsile 9 ljudi.

Izvještaj 18. korpusa od 8. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 7/7a-l.

6. srpanj

Za odmazdu zbog sabotaže na pruzi, jedinice divizije »Bergamo« spalile nekoliko kuća u naseljima Deanović i Perišić.

Izvještaj 18. korpusa od 6. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 6/7a-l.

Između Solina i Kaštel Starog partizani su oborili 6 telefonsko-telegrafskih stupova.

Izvještaj 18. korpusa od 6. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 6/7a-l.

7. srpanj

Prilikom čišćenja terena između Kaštel Štafilića i Divulja Talijani su uhapsili 28 stanovnika radi saslušanja, a u sukobu sa njima poginula su 3 partizana: Duje Klizmanić, iz Kaštel Štafilića, Fabijan Božić i Petar Jakovac iz Kaštel Starog.

Izvještaj Prefekture Split od 9. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 11/7-1.

Prilikom čišćenja terena, između Prgometa i Kuzmanića, 26. i 31. ber-
saljerski bataljon uhapsili 33 osobe, a u sukobu sa petoricom partizana koji
su im pružili otpor iz jedne pećine ranjen je jedan talijanski vojnik, dok su
partizani ručnim bombama u pećini pobijeni.

Izvještaj 18. korpusa od 7. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 7/7a-l.

8. srpanj

U selu Žrnovnici, bataljon bersaljera i četa crnih košulja iz divizije
»Bergamo« strijeljali 13 osoba od 45 do 70 godina starosti i zapalili 27 kuća.

Zbornik VII, tom V, knj. 17, str. 521; Izvještaj 18. korpusa
od 10. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br.
9/7a-l.

Talijanska avijacija bombardirala i mitraljirala sela Radošić i Dugobabe,
općina Lećevica. U Radošiću su teško ranjene 3 osobe, a u Dugobabama je poginulo jedno lice, a 4 su teško ranjena.

Izvještaj Kotarske oblasti u Omišu od 28. 7. 1943. Arhiv
VII, arhiva NDH, k. 232, reg. br. 38/4-1.

10. srpanj

Talijanska avijacija bombardirala i mitraljirala selo Dugobabe, Broća
nac, Vučevicu i Brštanovo, zbog navodnog prisustva partizana u tim selima.

Izvještaj 18. korpusa od 10. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 9/7a-l.

Između Kaštel Starog i Labina, borci Splitskog partizanskog odreda
porušili na više mjesta željezničku prugu i oborili 9 telegrafsko-telefonskih
stupova.

Izvještaj 18. korpusa od 11. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 10/7a-l, II/7a-l.

10/11. srpanj

Grupa partizana sa Mosora, uz pomoć aktivista iz Mravinaca i Kučina,
porušila ekspozivom dio pruge i veliki most na pruzi iznad Majdana.

D. Gizić: »Dalmacija 1943«, str. 395.

11. srpanj

U selu Botiči talijanski fašisti za odmazdu zbog rušenja pruge Kaštel
Stari—Labin, zapalili nekoliko kuća i strijeljali 7 taoca.

Izvještaj 18. korpusa od 11. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. II/7a-l.

U cilju represalija, zbog rušenja pruge i mosta iznad Majdana, prošle
noći, talijanska avijacija bombardirala Mravince. Porušeno je više kuća, a
poginule su 3 žene i ranjeno 6 ljudi.

Izvještaj 18. korpusa od 11. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. II/7a-l. Izvještaj, glavnog ravna-
teljstva za javni red i sigurnost NDH, arhiv NDH, k. 271,
reg. br. 8/57 i k. 313, 1. do 1—135.

Selo žrnovnicu bombardirala i mitraljirala talijanska avijacija, jer su navodno u blizini primjećeni pokreti ustaničkih.

Izvještaj 18. korpusa od 11. 7. 1943. Arhiv VII, k. 344, reg. broj II/7a-1.

Održana konferencija delegata svih NO odbora kotara Muć na kojoj je izabran novi Kotarski NO odbor i odbornici upoznati sa njihovim dužnostima. U kotaru su postojala tri općinska NO odbora (Muć, Lećevica i Ogorje) i 19 seoskih NO odbora, sa 119 odbornika.

Izvještaj Pokrajinskog NO odbora Dalmacije od 25. 7. 1943. Original u Arhivu CK SKH Zagreb, mikrofoteka VII, film 28/578.

12. srpanj

Borci Splitskog partizanskog odreda oštetili vodovod između Kaštel Starog i Trogira.

Izvještaj Prefektura Split od 14. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 1/9-1.

Održan sastanak Kotarskog komiteta KPH Muć na kojem je iznijeta politička situacija i diskutirano o organizacionom stanju partijske organizacije u kotaru, radu NO odbora i organizacija SKOJ-a, UŠAOH i AFZ-a.

Izvještaj KK KPH Muć od 13. 7. 1943. Dokumenti KK KPH Muć — 1943, str. 13. Arhiv IHRPD, k. 13.

14. srpanj

Prugu Split—Perković, u dužini 100 metara, porušili borci šibenskog partizanskog bataljona.

Izvještaj Prefektura Split od 15. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 2/9-1.

U Splitu, u zgradbi bivše Berze rada. Specijalni sud za Dalmaciju otpočeo suđenje protiv skupine od oko 60 daka Srednje tehničke škole, a koje je završeno 16. srpnja. Dvojica daka su osuđeni na smrt, ali su kasnije pomilovani, a ostali su osuđeni od tri do 30 godina robije.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 180, 184. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

16. srpanj

Iz Splita i Kaštela, od 7. do 16. srpnja, po evidenciji karabinjera otislo u partizane još 8 mladića (iz Splita 2, iz Kaštela Sućurca 4, iz Kaštela Gomilice 2).

Izvještaj karabinjera Split od 17. 7. 1943. Mikrofoteka VII, SUP Split, film 1/307.

U Kaštel Štafiliću karabinjeri uhapsili Tomislavu Jerić, vjerenicu ubijenog (7. srpnja) partizana Duje Klizmanića i zbog »neprijateljske djelatnosti« predali je specijalnom sudu za Dalmaciju.

Izvještaj Prefektura Split od 16. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 14/21.

21. srpanj

Između Kaštel Starog i Labina, borci Splitskog partizanskog odreda porušili 14 telefonsko-telegrafskih stupova.

Izvještaj Prefekture Split od 21. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 12/9-1.

22/23. srpanj

Između Labina i Kaštel Starog, borci Splitskog partizanskog odreda eksplozivom porušili prugu na više mesta.

Izvještaj Prefekture Split od 23. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 13/9-1.

23/24. srpanj

Duž pruge Split—Perković, borci Šibenskog partizanskog bataljona oborili 34 telefonsko-telegrafska stupa.

Izvještaj Prefekture Split od 25. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 22/9-1.

25. srpanj

Po završetku prve etape operacije »Biokovo—Mosor«, vođene od 10. do 24. srpnja na Biokovu protiv 500 boraca Biokovskog partizanskog odreda u kojoj je bilo angažirano preko 15.000 talijanskih vojnika, a sa njima lično rukovodio komandant 2. armije, general Mario Robotti, sa još dva generala — komandanta korpusa, tri generala — komandanta divizija i admiral Bobiesse, otpočela je druga etapa pod nazivom »Mosor«. Jedinice divizije »Murge« produžile su nastupanje sa linije Zagvozd—Makarska, a jedinice divizije »Bergamo« sa sjevera iz rajona Dugopolje—Dicmo i iz Solina i Klisa u cilju stezanja obruča oko Mosora i uništenja partizana na tom području. Kako su se partizani pred najezdom talijanskih vojnika blagovremeno povukli, borbena aktivnost neprijatelja svela se pretežno na pljačku, paljenje sela i represalije nad mirnim pučanstvom Mosora.

Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 25, 26, 27, 28, 29, 30/7a; arhiva NDH, k. 201, reg. br. 16/9.

Formiran Kotarski komitet SKOJ-a za Muć.

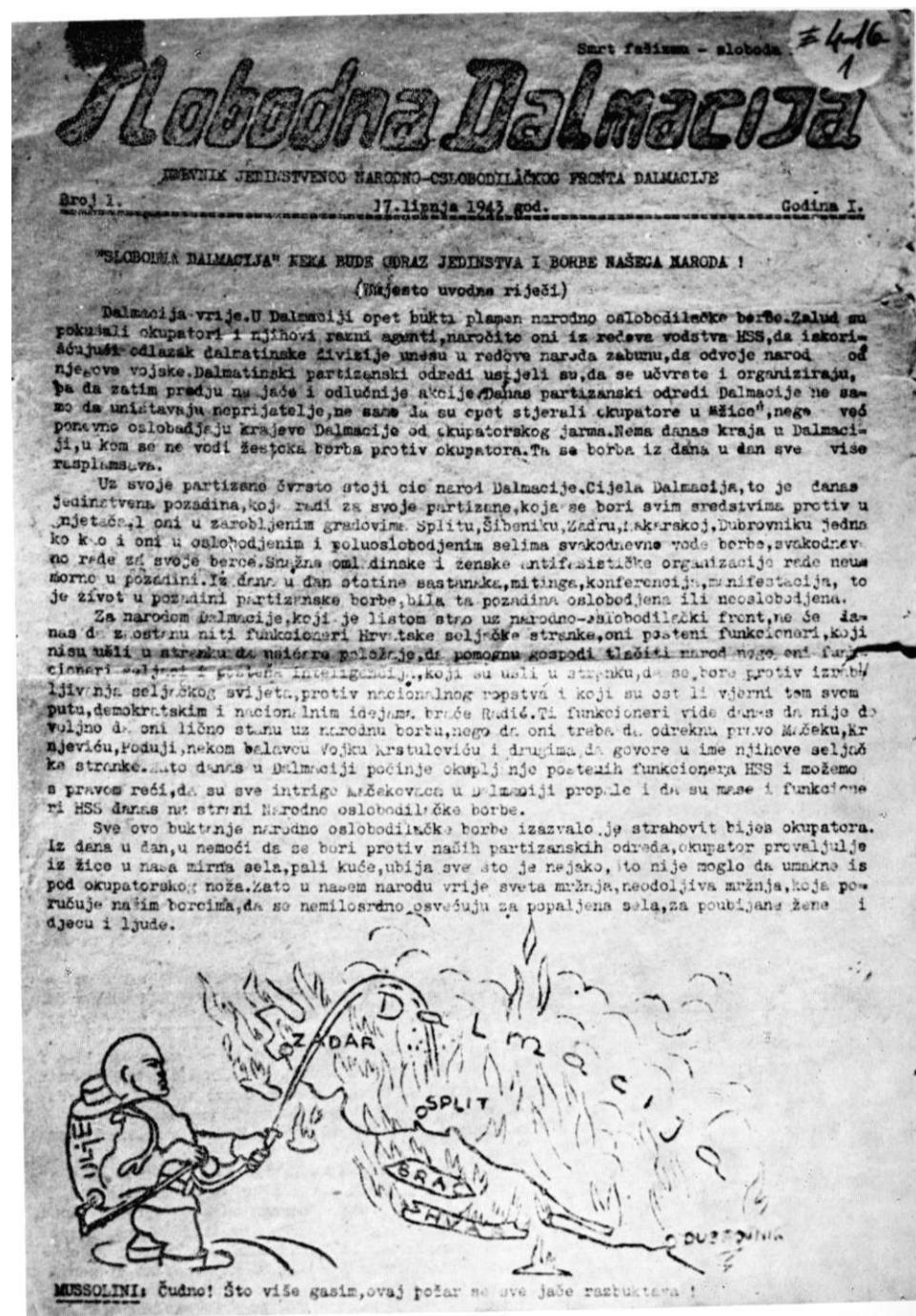
Izvještaj Kotarskog komiteta KPH Muć od 11. 8. 1943. Dokumenti KK KPH Muć — 1943, str. 21. Arhiv IHRPD, k. 13.

U Italiji je oboren Mussolini, što je značilo pad fašizma. Nova vlada maršala Pietra Badoglia (Badolja) koju je imenovao talijanski kralj Vittorio Emanuele III objavila je da se rat nastavlja, pa prema tome i borba partizana sa talijanskim okupatorima.

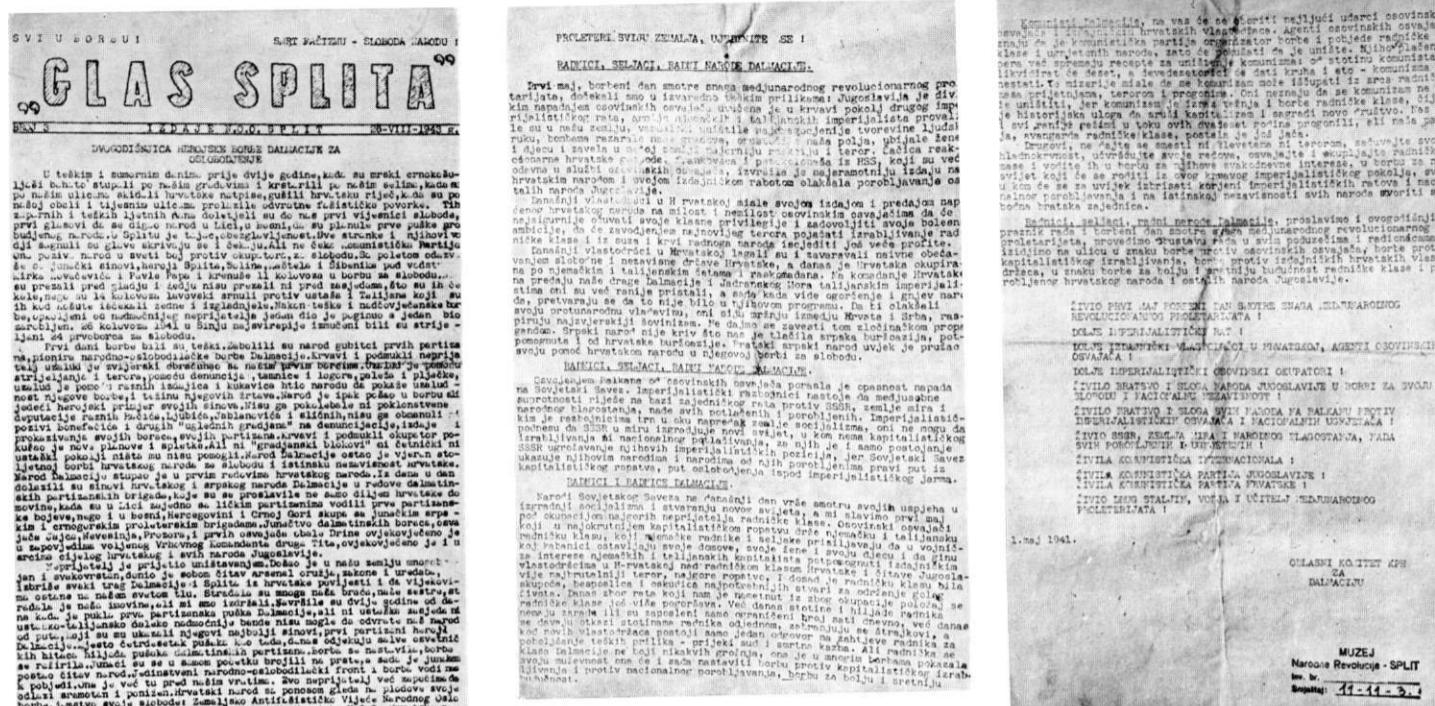
Chronologia della seconda guerra mondiale, 275.

26. srpanj

Narodnooslobodilački odbor Splita izdao letak kojim se rodoljubi Splita upoznavaju sa novonastalom situacijom poslije pada Mussolinija i ukazuje

Na Mosoru je 17. lipnja 1943. izšao prvi broj »Slobodne Dalmacije«

SRI IT doc 16 June 1943

God 1

U Dalmaciji je planuo opći ustank

Narodne mase i partizanske jedinice razoružale talijansku vojsku i oslobodile Split, Solin, Kaštela, Trogir, Makarsko, Primorje, Brač, Hvar, Nin i dr.

Čitav narod Dalmacije podigao se u boji protiv Nijemaca

Pred kapitulacijom Italije Nemci su pripremili planove za okupaciju i uvođenje u njihovu vlast, ali su ih preuzele ugovornost o podjeli teritorija.

prve rukobe dalmatinskih jedinica Herodio
oslobodilačke vojske i Nišćevca. Naši borići su
u ženotoku bježi odlikujući sebi prvi pokrajan
njemackog predora u Split.

Istog danas mase naroda sazidane i partizanski
jedinicama rezervisane su talijanske garni-
zone u Čavrovom Šekspirovu kazalištu, Kadetima i
Trogiru. Nasmele li su rezervisane talijanske
vojske po čitavoj Dalmaciji. Pored garnizona u
Sindskom kazalištu i Kadetima rezervisane su i
talijanski garnizoni u Trogiru, Stobru, Poreču,
rije garnizon i postaja pod Šekspirovom pre-
gledom Parkoviću de Splitu i svr garnizoni na po-
luotoku Rogoznici. Otpođedane su čitave Ma-
karice primjerice, osta grada Makarska. Rezervi-
sani su talijanski garnizoni na otocima Brač i
Hvar, dok su ostale talijanske garnizone u Splitu,

ili pretjeran veli pô padu Musolinija. Konačno
narodne mase i partizanske jedinice razorušale
su potpuno i veliki talijanski garnizon u Splitu
u roku od 11. do 13. o. m. Na taj način oslo-
bođenje je čitavo područje od Narveće do Ši-
benika, odin Makarske i Omile. Herod je uzeo
mesecnog uticaja u razorušavanju okupatorskih
vojnika, i sa dobitvom oružjem odmah krenuo
u planine, da s oružjem u ruci dođeča glavno
sopstvštade, njemačkog bkpatora. Partizani su
bilj ušli i u Šibenik, a oslobodjeni su i Ni-
krajna sjeverozapadna točka Dalmacije.

Narod Dalmacija u ovim historijskim trenu-
cima pokazao je visoku rodoljubivu svijest. Na-
rod je zajedno sa svojom vojskom discipliniran-
i energično razorušao talijansku vojsku.

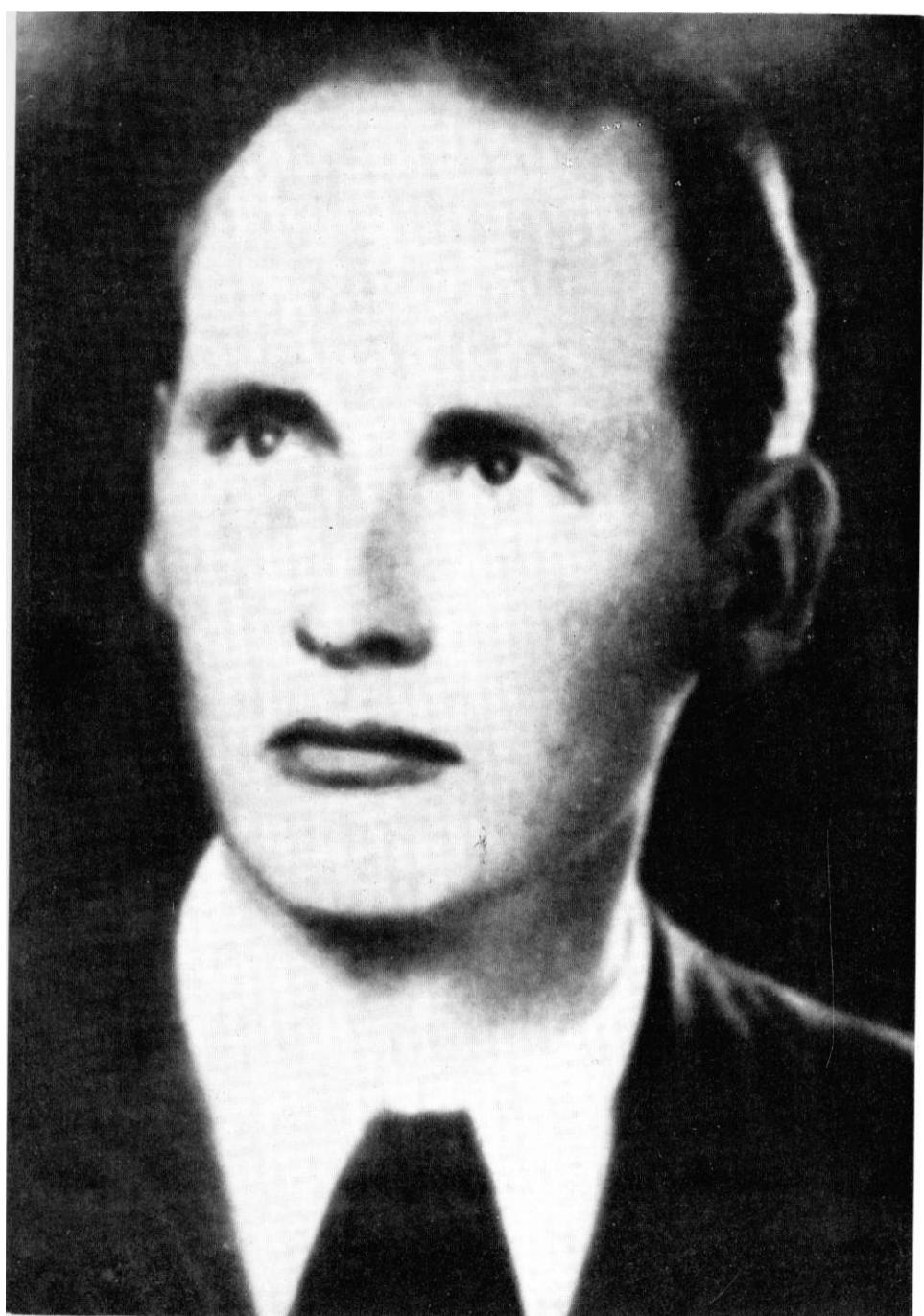
u boj protiv njemačkih okupatora, jer je Dalmacija stajala pred opasnošću njemačke invazije. Tako je došlo do optek narodnog ustanka u Dalmaciji. Iz Splita su skoro svih muškaraca sposobnih za oružje i mnoge žene otišli u redove boraca za slobodu.

Razoravatjem italijanske vojske u Dalmaciji prikupljen je ogroman rezultat piljan u crnici i ratnom materijalu, kolik je nemoguce prebrojiti. Samo u Spilju razoravaju se Glave i Šibenicka lanska divizija „Bergamo“. Zaplijenjeno je mnogo topovskih baterija, tenkova, kamiona i automobila, bacate mina, mitraljeza, protukombatačne strojne puške, ogromna količina obitih zraka, vozila, municije, odjeće, obute i drogama.

Branioci Splita desetkovali Nijemce na Klisu

Naši borci odlučnim jurišima istjerali Nijemce sa svih njihovih položaja izvan tvrdjave Klisa - Na

Sva je Dalmacija na nogama: foto-kopija prve stranice »Slobodne Dalmacije« od 16. rujna 1943.

*Ante Marasović-Mirko, član KPJ od 1931. i Biroa PK KPH za Dalmaciju od 1942.
Poginuo u avionskoj nesreći u Bolu 17. listopada 1943.*

da predstoji daljnja borba protiv fašizma, jer se još uvijek talijanski okupatori nalaze u našim gradovima.

Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 32/2-2; Muzej narodne revolucije — Split, Inv. br. 6.

U Splitu izašao izvanredni broj dnevnika »II popolo di Spalato«, kojim je okupator pokušao da stiša paniku i demoralizaciju u svojim redovima, nastalu padom Musolinija. Informacije i tumačenja ilegalnog NOO Splita o tim događajima izazvalo je uzbudjenje i oduševljenje ali i očekivanje daljeg razvoja događaja. Okupacioni aparat je bio zbumen a njegovi pripadnici uplašeni.

»II popolo di Spalato« od 26. 7. 1943; A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 190. Arhiv IHRPD.

Iz Splita, od 17. do 26. srpnja, po evidenciji karabinjera, otišla u partizane još tri mladića.

Izvještaj karabinjera Split od 27. 7. 1943. Mikroteka VII, SUP Split, film 1/306.

Iz Kaštel Štaflića, od 17. do 26. srpnja, po evidenciji karabinjera, otišlo u partizane još 8 osoba, od toga 2 žene.

Izvještaj karabinjera Split od 27. 7. 1943. Mikroteka VII, SUP Split, film 1/306.

27. srpanj

U rajonu sela Dugopolja, na Mosoru, talijanska vojska zapalila 220 staja i veliku količinu raži u snopovima i zrnu. Nanijeta je milijunska šteta pučanstvu ovog kraja.

Izvještaj kotarske oblasti Omiš od 26. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 217, reg. br. 31/6-2.

U selu Kotlenicama, koje je imalo 112 domova i 750 stanovnika, talijanska vojska zapalila sve kuće koje su još bile ostale poslije paljenja sela od strane fašista i četnika u listopadu 1942. godine. Ostalo je svega 20 kuća. Uništena je i školska zgrada sa namještajem.

Izvještaj kotarske oblasti Omiš od 4. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 217, reg. br. 10/3-1, 31/6-2; k. 201, reg. br. 16/9.

Željezničku prugu između Kaštel Starog i Labina porušili na više mješta borci Splitskog partizanskog odreda.

Izvještaj 18. korpusa od 27. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 27/7a-1; k. 572, reg. br. 23/9-1.

Narodnooslobodilački odbor Splita izdao letak, umnožen na ciklostilu, na talijanskom jeziku, u kojem se talijanski vojnici, podoficiri i oficiri pozivaju da obustave borbu protiv partizana i pridruže im se u borbi protiv njemačkih okupatora.

Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 27/2-2; Muzej narodne revolucije Split, Inv. br. 23.

21. srpanj

Kotarski narodnooslobodilački odbor Brač—Šolta izdao letak na talijanskom jeziku, namijenjen talijanskim vojnicima, podoficirima i oficirima, u kojem ih upoznaje sa situacijom nastalom poslije pada Mussolinija i poziva ih da obustave borbu protiv partizana.

Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 28/2-2.

U Splitu, na raznim mjestima, članovi Partije i SKOJ-a rasturili letak namijenjen talijanskim oružanim snagama, kojeg je 26. srpnja izdao Narodnooslobodilački odbor Splita.

Izvještaj Prefekture Split od 28. 7. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 27/2-1, 32/2-2.

Željezničku prugu između Primorskog Doca i Perkovića porušili partizani na više mjesta.

Izvještaj 18. korpusa od 28. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 28/7a-1.

29. srpanj

U Splitu, ujutro, na obali i ispred tamnica, okupila se velika masa svijeta, jer se pročulo da će svi politički zatvorenici biti pušteni. Na poziv kabinjera narod se nije htio razići, pa su fašisti doveli četu vojnika poslije čega su i uspjeli. Toga dana fašisti su iz zatvora pustili desetak zatvorenika kako bi izbjegli nove demonstracije.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 195. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

Iz svojih ureda u Splitu talijanske vlasti su odstranile slike dojuče-rašnjeg fašističkog diktatora Mussolinija. Zatvorene su prostorije svih fašističkih društava. Sa prostorija bivše Hrvatske štedionice u kojima je bila smještena fašistička organizacija »Gruppo R. Vucassovich« skinuta je velika tabla sa tim natpisom.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 196. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

30. srpanj

Prugu između Splita i Perkovića porušili borci Šibenskog partizanskog bataljona, uništili 18 pragova.

Izvještaj Prefekture Split od 30. 7. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 28/9-1.

31. srpanj

Pod rukovodstvom Mjesnog komiteta KPH u Splitu, rano ujutro, održane masovne demonstracije, u kojima je učestvovalo preko 1000 osoba, pretežno žena. Demonstranti su okupljeni na obali i pred sudskim zatvorom uz poklike »Živio Tito«, »Živjela NOV«, »Dolje fašizam«, zahtijevali od talijanskih okupacionih vlasti da političke zatvorenike puste na slobodu. Međutim, talijanska fašistička policija i oficiri suda su pucali na demonstrante, ranili tri žene i pet muškaraca (od kojih je Ante Matković umro) i mnoge

pohapsila. Istoga dana oko 13 sati, i radnici brodogradilišta su napustili posao i protestirali pred upravom brodogradilišta. Kada je komandir karabinjerske stanice u brodogradilištu na njih otvorio vatru iz pištolja radnici su se razišli bez težih posljedica.

Arhiv VII, arhiva talijanska, Izvještaj Prefektura Split od 1. 8. 1943. k. 344, reg. br. 31/7a-l; k. 572, reg. br. 20/14; mikroteka VII, NAV-II-821, f. 403/1036-1037; Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD, »Glas Splita«, br. 1, od 14. 8. 1943.

U splitskom sudskom zatvoru »Sv. Roko« stupilo u štrajk oko 400 zatvorenika, štrajk je organizirao zatvorski partijski komitet koji su sačinjavali Ivo Raić i Žora Rosandić iz Splita i Slavko Prohaska iz Mostara. Zatvorski komitet, čiji je sekretar bio Raić, održavao je vezu sa Mjesnim komitetom KPH Splita, preko zatvorskog lječnika dr Petra Vitezice, koji je bio organiziran preko Akcioneog odbora lječnika NOP u Splitu. Zatvorenici su odbili primanje hrane i izlazak u »šetnju« u zatvorskom krugu, a za svoj vrijeme ostali su u svojim čelijama pjevajući revolucionarne pjesme.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 502—504.

Kod Divulja, jedinice Splitskog partizanskog odreda zaustavile autobus koji je saobraćao na liniji Split—Trogir i zarobile talijanskog agenta javne bezbjednosti, a autobus zapalile.

Izvještaj 18. korpusa od 1. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 1/8a-l.

U luci Rogać, na otoku Šolti, partizani ranili civilnog komesara općine Antonia Galasso, za vrijeme dok se ukrcavao u brod za odlazak u Split.

Izvještaj Prefektura Split od 3. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 30/9-1; Izvještaj 18. korpusa od 1. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 1/8a-l.

U Šolti partizani, preko Mate Radmana, dostavili karabinjerskoj stanici svežanj od 13 primjeraka letaka, umnoženog na ciklostilu, na talijanskom jeziku, koga je izdao Narodnooslobodilački odbor Brač—Šolta 28. srpnja.

Izvještaj Prefektura Split od 1. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 28/2-1.

U Doman-staje, na Mosoru, talijanske jedinice uništile nekoliko stotina kvintala raži koje nisu mogle pokupiti, a u Mihanović-stanu su uništili partizansku mehaničku radionicu.

Izvještaj 18. korpusa od 1. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 31/7a-l.

U rajonu V. Gradina (kota 490) — Trnavac (kota 989) — Jurenića staje, na Mosoru, jedinice divizije »Bergamo« porušile sva partizanska skloništa i zapalile na stotine kvintala žita u snopovima koje nisu mogli ponijeti sobom.

Izvještaj 18. korpusa od 1. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 1/8a-l.

Po naređenju Štaba grupe partizanskih odreda Dalmacije, iz Splitskog partizanskog odreda izdvojen je Prvi udarni bataljon koji je ušao u sastav novoformirane grupe udarnih bataljona Dalmacije.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 104, reg. br. 52/3.

Srpanj

U kotaru Muć je djelovao Kotarski i Općinski komitet SKOJ-a sa 9 aktivaca u kojima je bilo obuhvaćeno 36 skojevaca, zatim općinsko rukovodstvo USAOH-a sa 11 seoskih organizacija u kojima je bilo obuhvaćeno 337 omladinaca i omladinki, većinom od 14 do 16 godina starosti.

Izvještaj KK KPH Muć od 13. 7. 1943. Dokumenti KK KPH Muć — 1943. str. 15. Arhiv IHRPD, k. 13.

Na području Kotarskog komiteta KPH Solin partijska organizacija je brojila 57 članova i 74 kandidata Partije. Istodobno je bilo 227 članova SKOJ-a, 993 člana USAOH-a, 219 organiziranih pionira i 1170 članica AFŽ-a.

Dokumenti KK KPH Solin — 1943, str. 131 i 132. Arhiv IHRPD, k. 12.

KOLOVOZ 1943.

1. kolovoz

Komandant 2. talijanske armije, general Mario Robotti ukorio komandanta 18. armijskog korpusa, generala Umberta Spiga, u Splitu zbog pretjeranog uništavanja žita oduzetog od pučanstva na Mosoru, jer je ono bilo potrebno za talijansku vojsku i podjelu pokorenom pučanstvu.

Izvještaj 2. armije od 1. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 31/7a-l.

Grupa splitskih ustaša posjetila prefekta Paola Zerbina i tražila zaštitu, jer su im životi u opasnosti. Prefekt ih je uputio na generala Umberta Spiga, komandanta 18. korpusa, izjavivši da on više nema nikakve vlasti za očuvanje javnog reda i mira.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 204. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.
«*oqjpmr'vr*

Drugog dana štrajka zatvorske vlasti su stupile u pregovore s predstvincima zatvorenika u splitskom sudskom zatvoru »Sv. Roko«, jer nisu mogle obećanjima i prijetnjama skršiti štrajk. Oni su toga dana od straha pustili na slobodu 76 političkih zatvorenika, među kojima i dva člana zatvorskog partijskog komiteta Ivu Raića i Zoru Rosandić.

Izvještaj 18. korpusa od 1. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 1/8a-l; D. Gizić: »Dalmacija 1943«, 502—504.

1/2. kolovoz

Na Šolti, članovi Partije rasturili letak, umnožen na ciklostilu, na talijanskom jeziku, koga je izdao Vrhovni štab NOV i POJ, s pozivom talijanskim divizijama u Jugoslaviji da obustave daljnju borbu protiv NOV i pridruže se partizanima u borbi protiv njemačkih nacista.

Izvještaj Prefekture Split, sa priloženim letkom, od 4. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 31/2-1.

2. kolovoz

Iz splitskog zatvora talijanski fašisti pustili na slobodu 51 političkog uhapšenika.

Izvještaj 18. korpusa od 3. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 2/8a-l.

U Splitu, general Umberto Spigo, komandant 18. armijskog korpusa, primio četničkog komandanta Bosne, Like i Dalmacije Mladena Žujovića-Aćimovića. Na sastanku se diskutiralo o sljedećim pitanjima: 1. Reguliranje eventualne primopredaje vlasti u vojnom i upravnom pogledu; 2. oružavanje već sada nenaoružanih četničkih formacija i formiranje novih

jedinica; 3. reguliranje međusobnih odnosa u slučaju iznenadnog iskrcavanja saveznika ili desanta iz zraka; 4. zaposjedanje još sada izvjesnih točaka od strane četnika i borba sa komunistima do toga kritičnog momenta.

Izvještaj potpukovnika Mladena Žujovića od 2. 8. 1943.
Arhiv VII, arhiva četnička, k. 157, reg. br. 32/3.

3. kolovoza

U Splitu, general Umberto Spigo, komandant 18. armijskog korpusa, sazvao sastanak »predstavnika građanstva«, radi tobožnje suradnje s narodom i eventualne predaje vlasti. Ti »predstavnici« bili su ustvari predstavnici reakcionarnog četničko-mačekovskog bloka, čiji je cilj bio: zadati što veće udarce NOP-u, koji bi ih jedino mogao spriječiti u sprovodenju njihovih planova. Po listi od 60 do 70 zvanica koju je sastavio izdajnik dr Jakša Račić nije izostao ni predstavnik katoličkog clera — biskup Kvirin Clement Bonefačić sa svojim sekretarom dr Urbanom Krizomalijem. Da bi se zamaskirao stvarni cilj sastanka, pozvano je i nekoliko uglednih građana, koji su se za vrijeme okupacije držali po strani. Ali se oni nisu odazvali pozivu. Od ostalih, uplašeni nepovoljnijem razvojem događaja, odazvalo se svega njih dvadesetak.

Original u Arhivu IHRPH, Zagreb, Mikroteka VII, film 33/67-68; A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 205—214. Arhiv IHRPD.

U Splitu, na raznim mjestima, članovi Partije i SKOJ-a rasturili letak, umnožen na ciklostilu, na talijanskom jeziku, koga je, 30. srpnja izdao Oblasni NO odbor Dalmacije s pozivom talijanskim vojnicima, podoficirima i oficirima da obustave borbu protiv partizana, da odu svojim kućama i da se pridruže svojoj braći koji se u Italiji već bore protiv njemačkih nacisti.

Izvještaj Prefekture Split (sa priloženim letkom) od 5. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 571, reg. br. 29/2-1.

Iz Splitskog zatvora talijanski fašisti pustili na slobodu 24 politička uhapšenika.

Izvještaj 18. korpusa od 5. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 5/8a-l.

Prugu Split—Perković porušili eksplozivom na dva mesta borci Šibenskog partizanskog bataljona.

Izvještaj Prefekture Split od 4. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, reg. br. 32/9-1.

5. kolovoza

Iz splitskog zatvora talijanski fašisti pustili na slobodu 8 političkih uhapšenika.

Izvještaj 18. korpusa od 7. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 7/8a-l.

14. kolovoz

Između Sv. Kaja i Kaštel Kambelovca, borci Splitskog partizanskog odreda oštetili željezničku prugu i zapalili stražarsku kućicu br. 144.

Izvještaj 18. korpusa od 7. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 7/8a-l; Izvještaj Prefekture Split **od** 6. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 572, rès. br 34/9-1.

U zaseoku Rupotini kod Solina talijanski fašisti na svirep način ubili dvojicu seljaka, jer im, nakon višednevnih saslušavanja u splitskom zatvoru, nisu htjeli kazati gdje se nalaze partizani.

Dokumenti KK KPH Solin — 1943, str. 73, Arhiv IHRPD k. 12.

7. kolovoz

Iz Splita oputovao parobrod redovite pruge Split—Trst sa oko 400 talijanskih činovnika, namještenika i njihovih obitelji. Među njima su bili i svi fašistički funkcionari i po zlu poznati policijski agenti. Odvedeno je iz zatvora 13 osudenih rodoljuba koji su se nalazili u okovima.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, str. 216. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

11. kolovoz

Narodnooslobodilački odbor Splita obratio se letkom splitskim rođubima u kome se govori o novom teroru fašista u gradu i poziva ih da smjelo stupaju u borbu, jer je čas naše pobjede blizu i ujedno ukazuje na izdajnički rad četnika i njihovu suradnju sa fašistima.

Arhiv IHRPD, k. 45.

12. kolovoz

U Splitu organiziran pogreb omladincu Anti Matkoviću koji je podlegao ranama zadobijenim prilikom demonstracija održanim 31. srpnja. Iako su Talijani zabranili okupljanje naroda, pogreb je bio veličanstven uz masovno prisustvo građana.

Historijat NO odbora Splita. Original u Arhivu CK SKH Zagreb, mikroteka VII, film 33/67-68; »Svi u borbu« 1 **od** 14. 8. 1943. Arhiv IHRPD.

13. kolovoz

Radnici Brodogradilišta u Splitu proglašili štrajk, jer im Direkcija nije povratila iznos za osam nadnica, koji im je bio obustavljen početkom godine. Radnici su došli na rad u 10 sati i ostali skrštenih ruku. Samo su osmorica radili (dva fašista i šest ustaša). Talijani su doveli karabinjere i tenkove. Ubrzo je postignut kompromis te nije došlo do incidenata.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943. 226. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

Na Kozjaku i Mosoru partizani palili vatre u čast dvogodišnjice ustanka naroda Hrvatske.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 227. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

14. kolovoz

Na području kotara Muć, u povodu dvogodišnjice ustanka naroda Dalmacije, narodnooslobodilački odbori su uz pomoć omladine i žena organizirali veličanstvenu proslavu. Narod je u povorkama sa zastavama odlazio na zborna mjesta. Uoči toga dana, u Lećevici su seljaci iz susjednih sela odlazili na zbor sa bakljama. Na dan ustanka pioniri su održali miting u Mućkoj općini.

Izvještaj KK KPH Muć od 18. 8. 1943. Dokumenti KK KPH Muć — 1943, str. 22. Arhiv IHRPD, k. 13.

Narodnooslobodilački odbor Splita izdao prvi broj lista »Svi u borbu«. Štampan je na ciklostilu. Urednik je bio Ivan Randić. Već u broju 2 list je nosio naziv »Glas Splita«.

Bibliografija izdanja u NOR-u, 1964, 676.

Kod Kočinog brda (kota 487), partizani Splitskog odreda porušili 670 metara željezničke pruge, zbog čega je saobraćaj na pruzi Split—Sinj bio obustavljen više dana.

Izvještaj 18. korpusa od 15. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 18/8a; Izvještaj Velike župe Cetina u Omišu od 9. 9. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 217. reg. br. 13/13-1.

Željezničku prugu Primorski Dolac—Perković partizani porušili eksplozivom na više mjesta i oborili 26 telegrafsko-telefonskih stupova.

Izvještaj 18. korpusa od 14. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 16/8a.

15. kolovoz

Željezničku prugu Klis—Sinj, u dužini od jednog kilometra porušili partizani.

Izvještaj 18. korpusa od 16. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 423, reg. br. 5/6-1.

Sa zidova splitskih kuća talijanske vlasti počele brisati natpise »Duce« i druge.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 228. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

16. kolovoz

Predsjednik HSS-a za grad Split Ivan Kuzmić se obratio proglašom svim prijateljima i rodoljubima iz Hrvatske seljačke stranke. U proglašu se govori o izdajničkom radu nekih funkcionera HSS-a i poziva sve poštene Hrvate da stupe u redove narodnooslobodilačkog pokreta, kao što je to i on sam učinio.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 278. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57, Muzej narodne revolucije — Split, Inv. br. 55.

Kolovoza s.

U Splitu izšao prvi broj lista »Glas Splita«, glasila Narodnooslobodilačkog odbora Splita. Umnožavan je na ciklostilu.

Bibliografija izdanja u NOR-u 1941—1945, str. 618; Historijat NOB-e Splita. Arhiv VII, mikroteka, MNO Zagreb, NOB, film 9/470.

17. kolovoz

Željezničku prugu između Kaštel Starog i Labina na više mesta eksplizivom porušili partizani.

Izvještaj 18. korpusa od 18. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 20/8a-l.

18. kolovoz

U Splitu, splitski rodoljubi teško ranili poznatog pristašu četničkog pokreta dr Jakšu Račića dok se penjao uz stepenice svoje kuće. Podlegao je ranama, 23. kolovoza, u splitskoj bolnici.

Izvještaj 18. korpusa od 19. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 21/8a-l, 26/8a-l.

19. kolovoz

Neprijateljsku posadu u selu Dupci napala Leteća mosorska partizanska četa. Predalo se bez borbe 30 domobrana, sa komandirom.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 1603b, reg. br. 2/1-25; arhiva NDH, k. 80, reg. br. 35/2.

20. kolovoz

Vojnopomorska komanda Dalmacije u Splitu izdala potčinjenim jedinicama uputstva za onesposobljavanje splitske luke u slučaju povlačenja talijanskih trupa. U uputstvu stoji: prilaz brodovima sprječiti na taj način što bi se brodovi i šlepovi natovareni cementom potopili minama, lučke dizalice uništiti stavljanjem eksploziva u podnožju nosećih šina, onesposobiti eksplizivom glavne mašinerije u brodogradilištu, a polijevanjem naftom izazvati požar u prostorijama, transformatorsku podstanicu uništiti pomoću eksploziva uz prethodno ispuštanje transformatorskog ulja radi prouzrokovanja požara, veliki ploveći dok odvući na veću dubinu i potopiti.

Izvještaj Vojnopomorske komande u Splitu od 20. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 210, reg. br. 22/6-1.

Splitski partizanski odred izdvojio iz svog sastava Drugi bataljon za popunu Prve dalmatinske brigade, koja se tada malobrojna vratila u Dalmaciju, poslije Pete neprijateljske ofenzive. U odredu je tada ostalo svega 200 boraca.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 1491, reg. br. 2/2 II.

22. kolovoz

Za novog prefekta Prefekture Split imenovan je dr Giuseppe Grimaldi, dotadašnji vice prefekt a dr Paolo Zerbino je, sa tovarom opljačkanog blaga, ubrzo napustio Split, jer je navodno penzioniran.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita« rukopis, 1943, 233. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

Željezničku prugu između Primorskog Doca i Labina eksplozivom porušili partizani.

Izvještaj 18. korpusa od 22. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 25/8a-l.

24. kolovoza

Stigli u Brštanovo, poslije šest mjeseci provedenih u borbama sa jedinicama Devete divizije tokom Četvrte i Pete neprijateljske ofenzive u Hercegovini, Crnoj Gori i Bosni članovi bivšeg Štaba IV operativne zone Vicko Krstulović, Ivan Kukoč, Josip Škorpik i drugi poznati dalmatinski rukovodioci. Sa njima je došao i Ivo Lola Ribar, član Vrhovnog štaba NOV i POJ i Centralnog komiteta KPJ da pomogne razvitak NOB-e u Dalmaciji.

»Glas Splita« 4. 1. 1943. Arhiv IHRPD; D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 481.

Iz Splita talijanski fašisti su odveli parobrodom u Italiju 52 osuđena mladića, većinom đaka Srednje tehničke škole. Masa svijeta, uglavnom žena, ih je ispratila i pozdravila.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 234. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57; »Glas Splita« 3 od 26. 8. 1943.

25/26. kolovoza

Željezničku prugu Split—Sinj, kod Kočinjeg brda, u dužini od 800 metara porušili borci Splitskog partizanskog odreda.

Izvještaj Velike župe Cetina u Omišu od 9. 9. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 217, reg. br. 13/13-1.

26. kolovoza

U Brštanovu, zaseok Zižić, održan sastanak Biroa Pokrajinskog komite-ta KPH za Dalmaciju kome su prisustvovali Ivo Lolo Ribar, Svetislav Stefanović-ćećo, članovi Centralnog komiteta KPJ i Karlo Mrazović, član centralnog komiteta KPH. Na dnevnom redu nalazilo se: 1. Opći izvještaj o stanju u Dalmaciji i 2. Pismo Centralnog komiteta KPH. Pismo je sadržalo kritiku rada i stanja u Dalmaciji.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 484.

Željezničku prugu Split—Sinj, između Grla i Kurtovića, porušili partizani.

Izvještaj 18. korpusa od 27. 8. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 29/8a-l.

28. kolovoza

Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju uputio pismo drugu Anti Mrasoviću u kome ga upozorava na grube propuste partijske organizacije u Splitu. Osnovna karakteristika ove organizacije je sektaštvo i začaurenost. »Krajnje je vrijeme — kaže se u pismu — »da se tome stane na put, to prije što se više od pola godine neprestano upozorava na to. Apsolutno je nezadovoljavajuće da u Splitu, gdje je u NOP-u obuhvaćeno preko 5.000 ljudi, imamo samo 40 članova Partije. Druga karakteristika partijske organiza-

cije u Splitu je to što se ona intelektualizirala, a to se ogleda u činjenici da u organizaciji ima 15 intelektualaca, a svega 13 radnika, i to u radničkom Splitu, gdje je u NOP obuhvaćeno 2.000 radnika.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 488.

29. kolovoz

Selo Sitno Gornje bombardirao i mitraljirao talijanski avion. Ubijeno je pet ljudi, a šest je teže i lakše ranjeno.

Izvještaj Velike župe Cetina u Omišu od 9. 9. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 217, reg. br. 13/13-1.

30. kolovoz

Željezničku prugu između Primorskog Doca i Perkovića porušili partizani.

Izvještaj 18. korpusa od 2. 9. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 2/9a-l.

Iz splitskog zatvora Talijani pustili još 8 političkih zatvorenika, jer su otpočeli štrajk glađu.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 240. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

Kolovoz

Na području Kotara Solin djelovala su 122 narodnooslobodilačka odbora.

Dokumenti KK KPH Solin — 1943, str. 120, 121. Arhiv IHRPD, k. 12.

RUJAN 1943.

3. rujan

Željezničku prugu Split—Sinj, kod sela Kućine, porušili partizani.

Izvještaj 18. korpusa od 4. 9. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 4/9a-l.

4. rujan

Partizani napali talijansku stražu koja je osiguravala opravku pruge blizu sela Kućine. Za odmazdu talijanski fašisti su zapalili u tom selu tri kuće.

Izvještaj 18. korpusa od 5. 9. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 6/9a-l.

Komanda njemačkog zrakoplovstva u Zagrebu stavila komandantu 15. brdskog korpusa na raspolaganje u Mostaru 10 transportnih aviona radi prebacivanja jedinica u Sinj i njihovog brzog djelovanja za zauzimanje Splita u momentu očekivane kapitulacije Italije.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 558/47.

6. rujan

Jedinice divizije »Bergamo« čistile rajon naselja Balovi, Skokić, Ukić i tom prilikom pohvatale i sprovele u zatvore 45 ljudi. Ovo je bila posljednja akcija talijanskih okupatora i divizije »Bergamo« na teritoriji današnje općine Split.

Izvještaj 18. korpusa od 7. 9. 1943. Arhiv VII, arhiva talijanska, k. 344, reg. br. 8/9a.

Iz Splita pobjegao u Zadar general Umberto Spigo, komandant 18. armijskog korpusa, sa operativnim dijelom Štaba korpusa, smatrajući da mu je dalji boravak u Zadru, bivšoj teritoriji Italije sigurniji.

Arhiv VII, mikroteka, NAB-N-T-313, f. 193/7454008-9.

Pri Narodnooslobodilačkom odboru Splita formirano je savjetodavno tijelo stranaka. Ono je formirano na inicijativu Ante Marasovića i Ive Randića iz rukovodstva NOP-a, a uz pomoć prvaka bivšeg SDS-a dr Ljube Leontića i Ante Kuzmanića, jednog od prvaka bivšeg HSS-a. U to tijelo, pored spomenutih drugova, ušli su još prvak HSS-a dr J. Brkić, pristalice jugoslavenskog nacionalizma dr Mirko Buić, dr Josip Jablanović i Niko Maked. Ovo savjetodavno tijelo stranaka obrazovano je da bi se preduhitrla zamisao nekih bivših građanskih politikanata, suradnika okupatora, o formiranju nekog reakcionarnog foruma u Splitu koji bi se suprotstavio NOP-u. Nakon kapitulacije Italije Savjetodavni odbor je rasformiran kao nepotreban, a dio njegovih članova povukao se s partizanima prije ulaska Nijemaca u Split.

D. Gizić: »Dalmacija 1943«, 513.

Komanda njemačke 2. oklopne armije naredila komandantu 15. brdskog korpusa da koncentriira 7. SS »Princ Eugen« diviziju u Mostaru radi brže intervencije i zauzimanja Splita u trenutku očekivane kapitulacije Italije.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-313, f. 191/7450959-68.

8. rujan

Poglavnik NDH Ante Pavelić uputio avionom iz Zagreba u Sinj dr Edu Bulata da u svojstvu »ministra za oslobođene krajeve Dalmacije« krene sa njemačkim jedinicama i preuzme civilnu vlast u Splitu.

Arhiv VII, mikroteka, NAB-N-T-501, f. 265/1178.

Objavljena je kapitulacija Italije.

9. rujan

Narodnooslobodilački odbor Splita izdao proglašenje u povodu kapitulacije Italije koji je istaknut na više mjeseta po gradu, a u kojem je, pored ostalog, pisalo: ... »Jedan naš vjekovni neprijatelj bačen je na koljena, ali još nije uništen naš glavni neprijatelj, nije dotučena krvava njemačka fašistička zvijer... Rodoljubivi Splićani! Svi kao jedan zbijte se u čvrste borbene redove i stupajte pod vodstvom ovog narodnooslobodilačkog odbora u borbu do konačne pobjede. Ovom prilikom pozivamo i sve one koji su do sada, iz bilo kojih razloga, stajali po strani, bez obzira na njihovu političku i nacionalnu pripadnost, u naše bratske redove. Danas napustimo svaki privatni posao! Večeras u 7 sati izadimo i manifestirajmo na ulicama našeg dragog Splita!«

Historijat NO odbora Splita. Original u Arhivu CK KPH, Zagreb, mikroteka VII, film 33/70-71; Izvještaj zapovjednika mornarice NDH od 6. 12. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 80, reg. br. 3/5-1; D. Gizić: »Dalmacija 1943«, str. 530; Muzej narodne revolucije — Split, Inv. br. 8.

Narodnooslobodilački odbor Splita izdao letak upućen talijanskoj vojsci u povodu kapitulacije Italije, u kojem je, pored ostalog, stajalo: »Vojnici, podoficiri i oficiri, Talijani! Maršal Badoglio je zaključio primirje sa našim velikim saveznicima Sovjetskim Savezom, Velikom Britanijom i Amerikom, pozivajući talijanske vojнике da se bore protiv njemačkih fašističkih osvajača, te da ih istjeraju iz Italije. Njemački fašisti su naši zajednički neprijatelji. Mi vas pozivamo da u bratskoj slozi s nama započnete borbu protiv njemačkih fašista... Sada je kucnuo za vas čas da pokažete da niste sukrivci strahotnih zločina počinjenih protiv našeg naroda« ...

Original u IHRPH; Muzej narodne revolucije — Split, Inv. br. 24.

Na obali u Splitu, pod rukovodstvom KPJ, manifestirala velika masa građana. Tada je došlo do bratimljenja sa talijanskim vojnicima koji su upućeni da se suprotstave narodnim manifestacijama. Građani su stavljali crvene zastave na talijanske tenkove čemu se vojnici nisu suprotstavljeni.

Lični dnevnik Vojmira Kljakovića.

U Splitu jugonacionalisti — »Nacionalni komitet za Dalmaciju« održao sjednicu na kojoj je zaključio da prihvati već od ranije formalno ponuđeni sporazum sa partizanima. Tom prilikom dr Ljubo Leontić im je predložio nacrt sporazuma koji je bio prihvaćen i uglavnom glasi: 1. sve se međusobne razmirice ostavljaju po strani; 2. kazna smrti bit će izvršena samo nad onima koje ratni sud proglaši zločincima zbog pljačke ili izdaje; 3. svi se obavezuju da neće ometati akciju sabotaže strategijskih objekata ukoliko bude bila potrebna. Obrazovan je i koordinacioni odbor u koji su ušli po jedan predstavnik svake stranke i jedan predstavnik Srba. Od strane nacionalista u odbor je određen dr Vjekoslav Lavš, a predstavnik Srba dr Jovo Miović.

Izvještaj sekretara »Nacionalnog komiteta za Dalmaciju«.
Arhiv VII, arhiva četnička, k. 157, reg. br. 31/3-1.

Delegacija građana, predvođena dr Josipom Smislakom, predsjednikom Narodnooslobodilačkog odbora Splita, posjetila generala Emilia Becuzzia, komandanta divizije »Bergamo« i od njega zatražila modalitete primopredaje. On im je izjavio da ima naređenje od pretpostavljenih da se brani od napada od Nijemaca i da svakog časa očekuje englesku flotu, te zbog toga nije htio predati vlast. Toga dana, poslije podne, posjetio je generala četnički major Pavasović kome je odobrio opremu i oružje za 500 ljudi.

Izvještaj sekretara »Nacionalnog komiteta za Dalmaciju«.
Arhiv VII, arhiva četnička, k. 157, reg. br. 31/3-1; Historijat NO odbora Splita, Original u Arhivu CK SKH Zagreb, miroteka VII, f. 33/67-68.

U Splitu, u hotelu »Park«, na Bačvicama, u kome se nalazio štab talijanske divizije »Bergamo«, D. Gizdić, koga su Talijani svojim kolima, sa pratnjom doveli iz Žrnovnice, vodio pregovore sa komandantom generalom Emiliom Becuzziem o predaji. Za to vrijeme pred hotelom se sakupilo nekoliko tisuća građana, koji su uzvikivali parole i tražili predaju vlasti. Pošto se general nije složio sa postavljenim uvjetima da se odmah preda sve oružje partizanima, a civilna vlast Narodnooslobodilačkom odboru Splita, jer navodno za to nije mjerodavan, dogovoren je da će sutradan iz Žrnovnice doći na pregovore u Split član Vrhovnog štaba NOV i POJ Ivo Lolo Ribar i komandant IV operativne zone Vicko Krstulović.

Izvještaj Marka Pokrajinskog komitetu KPH za Dalmaciju od 9. 9. 1943. Original u Arhivu CK SKH Zagreb. D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 530.

Nad Splitom i okolicom neprijateljski avioni bacili ustaške letke u kojima se pozivaju građani da mirno sačekaju dolazak njemačke vojske. U letku je pisalo i ovo: »Hrvati i Hrvatice izmučene Dalmacije! Napokon je došao čas koji su svi Hrvati tako vruće željeli. Čas oslobođenja! Pomoć dolazi i dolazi brzo! Da, ona već živi među Vama i u Vama! Ona dolazi u obliku naših muževa i sinova u mladoj hrabroj i slavnoj hrvatskoj vojsci, koja korača rame uz rame s našim njemačkim drugovima! Sa brda spuštaju se SS divizije. Božja pravednost pobjeđuje!«.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943. 250 Arhiv IHRPD; D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 531.

Komanda njemačkog zrakoplovstva u Hrvatskoj uputila u Mostar 1, 4. i 5. eskadrilu od 12 »Štuka« aparata radi podrške jedinicama 7. SS »Prinz Eugen« divizije u nastupanju ka Splitu.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 557/988, 989.

U Sinj, sa aerodroma u Mostaru, avionima se prebacile dvije čete Prvog bataljona 13. puka njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije radi prodora ka Splitu. Sutradan su prebačeni i posljednji dijelovi ovog bataljona u Sinj.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 1617, reg. br. 1/6; k. 1491, reg. br. 4 6-7; arhiva NDH, k. 29, reg. br. 9/1-24; k. 72, reg. br. 4/2a; mikroteka VII, NAV-N-T-314, f. 556/779.

Oko tridesetak njemačkih vojnika koji su se nalazili na rumunjskom brodu »Balčik«, usidrenom u splitskoj luci, odbili da se predaju talijanskoj vojsci. Nakon prijetnje da će u protivnom brod biti uništen, oni su se predali i sa čitavom brodskom posadom su zarobljeni i smješteni u kasarnu na Gripama.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943. str. 250.
Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

Uočivši prebacivanje njemačkih jedinica u Sinj, štab IV operativne zone NOV Hrvatske naredio novoformiranoj 9. diviziji, koja se nalazila u rajonu Vrlike, da hitno uputi Prvu dalmatinsku brigadu na pravac Sinj—Split, u cilju sprečavanja prodora njemačkih snaga ka Splitu.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 1491, reg. br. 25/2, 4/32-7, 4/6-7.

10. rujan

Pokrajinski narodnooslobodilački odbor Dalmacije i Štab IV operativne zone, koji su se nalazili u Brštanovu, izdali zajednički proglašenje upućen narodu Dalmacije, borcima, komandirima i komesarima partizanskih brigada i odreda, vojnicima i oficirima domobranstva, i četnicima s pozivom u borbu za konačno oslobođenje, jer... »Kapitulacija Italije odlučno nas je primakla danima slobode. Naša Dalmacija bila bi možda i danas već slobodna — da se nije između nas i oslobođenja ispriječio još jedan neprijatelj, onaj glavni, njemački fašizam...«, stajalo je, pored ostalog, u proglašenju.

Original u IHRPH.

U Split ušla i smjestila se, u zgradu Ženske realne gimnazije, Komanda splitskog područja, veći broj rukovodilaca i jedna četa partizana. Narodnooslobodilački odbor Splita smjestio se sa svojim odsjecima u bivšu palaču »Croatia« i ubrzo preuzeo svu vlast.

Izvještaj sekretara »Nacionalnog komiteta za Dalmaciju«.
Arhiv VII, arhiva četnička, k. 157, reg. br. 31/3-1. D. Gizić: »Dalmacija 1943«, 538; A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 252. Arhiv IHRPD.

General Umberto Spigo, komandant talijanskog 18. armijskog korpusa, koji je blagovremeno pobjegao iz Splita u Zadar i već pao Nijemcima u ruke, naredio komandantu divizije »Bergamo«, generalu Emiliu Becuzziu, da Split predal Nijemcima bez borbe. Istovremeno njemački general je upu-

tio Becuzziu ultimatum u kome je tražio slobodan prolaz i predaju grada, u protivnom će bombardirati Split sa 100 aviona.

Izvještaj sekretara »Nacionalnog komiteta za Dalmaciju«.
Arhiv VII, arhiva četnička, k. 157, reg. br. 31/3-1.

U Split, iz Žrnovnice, stigli talijanskim autobusom, da bi nastavili pregovore o predaji, Ivo Lolo Ribar, Vicko Krstulović, Drago Gizdić, Ante Hrabar Rico i drugi. Pred zgradom Štaba talijanske divizije »Bergamo« okupilo se mnoštvo građana i sav rukovodeći kadar NOP-a Splita, na čelu sa Antonom Marasovićem i Ivom Randićem. General Emilio Becuzzi je i ovog puta izbjegavao konkretne odgovore izgovaraajući se da nije ovlašćen da preda oružje i vlast partizanima. Od njega je zatraženo da se otvore »blokovii« prema Solinu i Stobreču i da se svi politički zatvoreni puste na slobodu. U toku dana, sam narod, je predvodjen komunistima i aktivistima NOP-a, u Splitu, Solinu, Kaštelima i drugim mjestima počeo razoružavati talijansku vojsku. Jedino u Klisu se u tome nije uspjelo, jer se brzo i energetično nije pristupilo tom zadatku. U Klisu su razoružani žandari NDH i talijanske posade oko Klisa, dok se oko 600 vojnika iz tvrdave nije predalo, već su čekali dolazak Nijemaca.

Izvještaj Javora, člana KK KPH Solin od 11. 9. 1943. Original u Arhivu CK SKH Zagreb; Izvještaj PK KPH za Dalmaciju od 9. 9. 1943. Original u Arhivu CK SKJ Zagreb; D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 536, 537.

U oslobođenom Splitu izašao »II popolo di Spalato«, kojega je uredio jedan talijanski oficir antifašista, a prije štampanja pregledao ga Ivo Randić. List je štampán u cilju da bi talijanski vojnici bili što bolje obaviješteni o novonastaloj situaciji.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 539.

Gradski narodnooslobodilački odbor Splita i Komanda područja Split izdali zajednički proglašenje kojim je građanstvo još jednom pozvano na održavanje reda i mira.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 538.

četnički major Pavašović naredio, u 11 sati, mobilizaciju svojih pristaša da se okupe u zgradi Realne gimnazije, kojoj se odazvao jedan broj mladića. Poslije podne, po odobrenju generala Emilia Becuzzia, sa talijanskim kamionima, prebačen je iz Splita »Jugoslavenski odred« pod rukovodstvom komandanta pukovnika Zuvitea, da sa položaja Kaštel Stari i planina Kozjak, brani pristup Splitu. Na čelu povorke nošena je jugoslavenska zastava i sve tri savezničke: engleska, američka i crvena.

Izvještaj sekretara »Nacionalnog komiteta za Dalmaciju«.
Arhiv VII, arhiva četnička, k. 157, reg. br. 31/3-1; Historijat NOO Splita. Original u Arhivu CK SKH Zagreb, mikroteka VII, f. 33/67-68.

Nad Kaštelima, partizanski hidro-avion zaplijenjen od Talijana u Divljama, mitraljeskom vatrom napao ustaški avion koji je izviđao. Zbog oštećenja, uslijed dobijenih 200 pogodaka ustaški avion se morao spustiti u Sinj.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 639.

11. rujan

Narodnooslobodilački odbor Splita proglašio opću mobilizaciju svih muškaraca od 17 do 45 godina starosti.

Historijat NOO Splita. Original u Arhivu CK SKH Zagreb, mikroteka VII, f. 33/70-71.

U cilju prodora u oslobođeni Split, krenuo iz Sinja Prvi bataljon 13. puka njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije. Kod sela Dicma probio je obranu Prve dalmatinske brigade i ubrzo ovladao utvrđenim uporištem Grlo i tvrđavom Klis, u kojoj je od ranije ostala domobraska i talijanska posada. U toku dana Grlo je padalo nekoliko puta iz ruku neprijatelja u ruke boraca Prve dalmatinske brigade, odakle je napokon potisnut u tvrđavu Klis i blokiran. Ovim su započele borbe za neposrednu obranu Splita.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 1491, reg. br. 4/8-7, 51/2; arhiva NDH, k. 72, reg. br. 4/2-9; mikroteka VII, NAV-N-T-314, f. 556/759.

U Sinj, sa aerodroma u Mostaru, avionima otpočelo prebacivanje Četvrtog bataljona 13. puka i Prvog divizionala 7. artiljerijskog puka njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije, radi prodora u oslobođeni Split. Sutradan su prebačeni posljednji dijelovi ovih jedinica u Sinj.

Arhiv VII, mikroteka NAV-N-T-314, f. 556/739-755.

Splitski rodoljubi spalili policijsku zgradu i tamošnje zatvore.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 546.

Split po prvi put bombardirala njemačka avijacija. Pale su prve žrtve od strane novog okupatora — nacista. Poginula su 2, a ranjeno je oko 60 građana. Zavladala je panika među talijanskim vojskom. Narod je počeo sam razoružavati Talijane koji su nastojali na svaki način pobjeći. Iz luke su isplovila 2 parobroda i 1 jedrenjak sa vojskom, kad su bili napadnuti od njemačkih štuka. Oko tri stotine Talijana pobjeglo je brodom »Iliria«.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 657; Izvještaj Javora, člana KK KPH Solin od 11. 9. 1943. Original u Arhivu CK SKH Zagreb; Izvještaj zapovjednika mornarice NDH od 6. 12. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 80, reg. br. 3/5-1; Izvještaj sekretara »Nacionalnog komiteta za Dalmaciju«. Arhiv VII; arhiva četnička, k. 157, reg. br. 31/3-1.

12. rujan

U Splitu, u Štabu talijanske divizije »Bergamo«, potpisani sporazum o predaji. Dokumenat je potpisao zamjenik komandanta IV operativne zone Maks Baće i komandant divizije, general Emilio Becuzzi. U gradu je došlo do pravog narodnog ustanka. Naoružalo se oko 3.000 ljudi koji su stupili u jedinice NOVJ.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 176, 226; Arhiv VII, arhiva NDH, k. 80, reg. br. 3/4-5.

U Kučinama, po naređenju Štaba IV operativne zone NOV Hrvatske, formirana je Splitska brigada. U njenom sastavu nalazila su se dva Splitska

bataljona, Solinski i Kaštelanski bataljon. Imala je 982 borca. Komandant **je bio** Josip Babin — Bepo, a politički komesar Bere Badurina. Odmah nakon formiranja Brigada je angažirana u borbama južno od Klisa.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 1008, reg. br. 13/4; k. 843, reg. br. 1/5; k. 847, reg. br. 12/5.

Krenuli **iz** Sinja ka Splitu pristigli Četvrti bataljon **13.** puka i Prvi **divizion** 7. artiljerijskog puka njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije. Tek sutradan, nakon odbijanja jakih napada jedinica 9. dalmatinske divizije **na** putu Sinj—Klis, spojili su se sa opkoljenom posadom u tvrđavi Klis, **ali im nije** uspjelo probiti se u Split.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/729, 73947.

Split, naročito mul Sv. Dujma i brodogradilište kao i okolicu Klisa, Solina, Kaštela i Žrnovnicu bombardirali, u više navrata, njemački avioni. Stradalo je mnogo svijeta, naročito starijeg, žena i djece. Na mulu sv. Dujma zapaljen je glavni magacin sa municijom. Nastavljeno artiljerijsko bombardiranje Klisa od strane artiljerije obrane Splita.

Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD.

U Drnišu održan sastanak između predstavnika reakcionarnog dijela rukovodstva HSS-a u Splitu Zvonka Nakića-Alfirevića i četničkog pravaka Nikanora Kalika, komandanta iz Kosova, po pitanju suradnje i zajedničke borbe protiv partizana. Kalik je tražio od Alfirevića da i on otpočne javnu suradnju sa četnicima, pošto su već otpočeli pregovori za međusobnu suradnju između četničke komande i ponekih domobranskih oficira. Alfirević se sa time složio i obećao čvrstu suradnju ali jedino očekuje jasnije direktive iz Zagreba, odnosno od Mačeka.

»Slobodna Dalmacija«, 135, od 25. 3. 1945. Arhiv VII, arhiva NOB, CSK 16, reg. br. 7.

13. rujan

Narodnooslobodilački odbor Splita i Komanda splitskog područja izdali zajednički proglašenje u kome, pored ostalog, stoji: »Gradanstvu Splita! Grad Split oslobođen je zajedničkim naporima svog rodoljubivog stanovništva **i naše** junake Narodnooslobodilačke vojske. U njemu se od danas uspostavlja narodna vlast čiji su nosioci Narodnooslobodilački odbor Split kao organ civilne i Komanda splitskog područja, kao organ vojnopolazadinskih vlasti... Privatno vlasništvo, vjera i lična bezbjednost zagarantirani su... **Svako** djelo pljačke i nasilja kaznit će se smrću. Strogo će se kažnjavati **prijančevanje**, pucanje po gradu i svaki nered...«

J. Smoljaka: »Partizanski dnevnik«, Beograd 1972, 7. A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 261. Arhiv IHRPD; D. Gizić: »Dalmacija 1943«, str. 564; Muzej narodne revolucije — Split, Inv. br. 45.

U Splitu, od talijanskih vojnika, većim dijelom karabinjera, formiran je talijanski partizanski bataljon »Garibaldi«, jačine oko 350 ljudi. Odmah po formiranju, 15. rujna, bataljon je učestvovao u obrani Splita, a početkom listopada ušao je u sastav Prve proleterske brigade Prve proleterske divizije.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 639.

Nad Splitom su, oko podne, njemački avioni bacali letke njemačkog vrhovnog zapovjedništva na talijanskom jeziku, namijenjen talijanskoj vojsци. U njima se prijeti ukoliko mirno i disciplinirano ne sačekaju ulazak njemačkih trupa i predaju oružje. U popodnevnim satima, u više navrata, njemački avioni su bombardirali Split i okolicu. U splitskoj luci potopili su rumunjski brod »Balčik«.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 260. Arhiv IHRPD. Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD.

Solin i Žrnovnicu bombardirala njemačka avijacija. U oba mjesta srušeno je po nekoliko kuća, a među pučanstvom bilo je mrtvih i ranjenih.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 261. Arhiv IHRPD. S. Kvesić: »Dalmacija u NOB-ik«, 628.

Opkoljena od jedinica 9. dalmatinske divizije njemačka, domobranska i talijanska posada u Klisu zatražila od komandanta 7. SS »Prinz Eugen« divizije da im hitno uputi u' pomoći i Drugi bataljon 13. puka, a pošto su ostali bez hrane i vode da ih snabdijevaju zračnim putem. Zatražena je i efikasnija podrška avijacije.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/729, 756.

13/14. rujan

Vrhovni štab NOV i POJ naredio Prvoj proleterskoj diviziji da odmah krene iz rajona Kupresa, a Četvrtoj krajiskoj diviziji iz Bosanske krajine u rajon Splita, radi pomoći jedinicama 9. dalmatinske divizije u sprječavanju njemačkih snaga da se iz Sinja probiju u oslobođeni Split.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 225, 251.

14. rujan

Komanda splitskog područja uputila građanima poziv: »Narodu Splita, radnicima, seljacima i građanima! Talijanskim vojnicima i oficirima! Njemačko ustaške bande ugrožavaju naš grad i njegovu novu slobodu. Naši borci već pet dana hrabro odbijaju juriše neprijatelja. Potrebno je da se dignu svi oni koji mogu nositi oružje. Da bi sprječili prodor Hitlerovih hordi, koje bi unakazile i okrvavile Split. Treba izdržati još samo kratko vrijeme. Već je na putu pomoći iz Bosne, koja će uništiti napadača na slobodu Splita. Svi na front! Zadržimo svojim grudima neprijatelja prema Klisu! Ni korak natrag! Budimo čvrsti i disciplinirani. Pobjeda je naša!«

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 268. Arhiv IHRPD. D. Gizić: »Dalmacija 1943«, 568. Muzej narodne revolucije — Split, Inv. br. 47.

Uz podršku avijacije i artiljerije njemačke jedinice iz opkoljenog Klisa pokušale prodor ka Splitu, ali su odlučnim jurišima boraca Prve dalmatinske brigade onemogućene. Poginulo je više od 70 neprijateljskih vojnika, a jedan tenk im je uništen.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 198, 227; Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/698.

Split i okolicu, u sedam navrata, bombardirali njemački avioni. Poginulo je oko 50 građana. Mnogi izloži na trgovinama su razbijeni, ali nitko nije dirao bilo šta. Iz aviona su bacani leci namijenjeni talijanskoj vojsci.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 265. Arhiv IHRPD. D. Gidrić: »Dalmacija 1943«, 566; S. Ćvesić: »Dalmacija u NOB-u«, 628.

Komandant njemačke 2. oklopne armije, general Lothar Rendulic, nezadovoljan sporim napredovanjem jedinica 7. SS »Prinz Eugen« divizije, naredio da komandant divizije, general Karlo von Oberkampf, svim raspoloživim snagama intervenira u pravcu Splita, a iz Srbije, preko Albanije, u cilju pojačanja hitno mu je uputio 92. motorizirani puk.

Lothar Rendulic: »Gekämpft gesiegt geschlagen«, Verlag »Weisermühl«, Wels-Heidelberg 1952, 177.

U Sinj, sa aerodroma u Mostaru, prebačen avionima i Drugi bataljon 13. puka 7. SS »Prinz Eugen« divizije. Time je cijeli puk bio angažiran na pravcu Sinj—Split.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/698.

Njemački radio Donau i radio Zagreb objavili kako su njemačke i ustaške trupe ušle u Split, dočekane sa cvijećem od stanovništva. Međutim, višednevne uspješne borbe boraca 1. dalmatinske i Splitske brigade kod opkoljenog Klisa bile su dokaz tko se nalazi u Splitu.

»Slobodna Dalmacija« 29. od 18. 9. 1943. Arhiv VII, arhiva NOB, CSK. 16, reg. br. 17/1.

15. rujan

Borci Prve dalmatinske brigade 9. divizije odlučnim jurišima odbacili Nijemce koji su se bili probili izvan tvrdave Klis. Avioni sa aerodroma u Mostaru dolijetali su u valovima i neprekidno bombardirali partizanske položaje. Snabdijevanje opkoljene posade hranom, oružjem i municijom vršeno je pomoću padobrana koji su često postajali plijen naših boraca.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/717.

Komanda njemačkog zrakoplovstva u Zagrebu uputila na aerodrom u Mostaru novu grupu aviona radi podrške jedinica 7. SS »Prinz Eugen« divizije u borbama za Split.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/711.

Iz Sinja, predvečer, upućen ka Splitu, pristigli Drugi bataljon 13. puka 7. SS »Prinz Eugen« divizije. Sa njim je krenuo i Pavelićev ministar Edo Bulat, sa 20 pratioca, koji je trebalo da preuzeće i organizira civilnu vlast u Splitu.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 684, 699, Arhiv VII, arhiva NDH, k. 30, reg. br. 3/1-36, 2/1-36, 4/1-9; mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/688, f. 557/717, 1131.

Split bombardirala i mitraljirala njemačka avijacija. Na Bačvicama su oštećene dvije kuće i općinsko kupalište.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 270. Arhiv IHRPD. Ljetopis samostana sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD.

Solin bombardirala njemačka avijacija i tom prilikom je uništeno skladište goriva zapljenjeno od talijanske vojske.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/717.

Rujan s.

U Splitu, po naređenju Štaba IV operativne zone NOV Hrvatske, formiran Splitski posadni bataljon, jačine oko 200 boraca, sa zadatkom da održava red u gradu.

Izvještaj Štaba imotskog sektora od 2. i 6. 10. 1943- Arhiv VII, arhiva NOB, k. 1491, reg. br. 37/2, 6/13.

Na Šolti formirana partizanska četa »Ante Vidan«, jačine 70 boraca, koja je po naređenju Štaba IV operativne zone NOV Hrvatske, 21. rujna, ušla u sastav novoformirane Prve otočke brigade (kasnije 12. brigade 26. divizije) čije je sjedište bilo na Braču.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 1491, reg. br. 23/1, 43/2.

Formirana je Šoltanska flotila Četvrtog pomorsko-obalskog sektora. Imala je 4 naoružana broda sa 20 članova posade. Komandant je bio Mate Radman, a politički komesar Petar Vidan.

Zbornik VII, tom XIII, knj. 1, str. 91, 217, 310.

16. rujan

U Splitu, u Štabu bivše talijanske divizije »Bergamo« potpisani dokumenti o njenoj formalnoj predaji. U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ dokumenti su potpisali Ivo Lolo Ribar i Koča Popović, komandant pristigle Prve proleterske divizije. Pored njih dokumenti su potpisali i predstavnici Velike Britanije, major Bili Deakin, šef vojne misije pri Vrhovnom štabu i kapetan J. E. Burke, šef vojne misije za Dalmaciju i kapetan M. O. Benson, američki predstavnik pri Britanskoj vojnoj misiji. Takav dokument potpisani je još 12. rujna od strane predstavnika IV operativne zone NOV Hrvatske.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 242.

U Splitu, na Botićevoj poljani (sada Trg Republike), održan prvi javni zbor koga je organizirao Narodnooslobodilački odbor Splita. Zboru je prisustvovalo preko 10.000 građana. Narodu je prvi govorio član CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ Ivo Lola Ribar, koji je pored ostalog, rekao: ... »Vi ste prvi grad koji je u ovoj zemlji dao znak i signal opštег ustanka. Neka bi historijski dani borbe za Split podsjetili na historijske dane obrane Madrija...« Potom je govorio Vicko Krstulović, komandant IV operativne zone NOV Hrvatske, Mijalko Todorović-Plavi, politički komesar Prve proleterske divizije. Zatim je govorio britanski major Bili Deakin, šef misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. On je svoj govor započeo na hrvatskom jeziku, sa »Drugovi i drugarice! a prevodio ga je Ivo Lolo Ribar.

»Slobodna Dalmacija«, 29. od 18. 9. 1943. Arhiv VII, arhiva NOB, CS, k. 16, reg. br. 17/1; Muzej narodne revolucije — Split, Inv. br. 38.

Njemačke snage opkoljene u tvrđavi Klis pokušale proboj ka Sinju kako bi olakšale nastupanje Drugom bataljonu 31. puka 7. SS »Prinz Eugen« divizije, koji je krenuo ka Klisu, odnosno Splitu. Poslije danonoćne borbe, sa Prvom dalmatinskom brigadom na Kočinjem brdu neprijatelj je uz velike gubitke prisiljen da se povuče u Klis.

Arhiv VII, mikroteka NAV-N-T-314, f. 556/688.

Nadirući ka Splitu, južno od sela Dicma, sukobio se Drugi bataljon 13. puka 7. SS »Prinz Eugen« divizije, oko 700 vojnika, (sa kojim je bio Pavelićev ministar Edo Bulat) sa Trećim bataljonom Treće dalmatinske brigade i jednim bataljonom novoformirane Cetinske brigade. Poslije višesatne borbe, uz velike gubitke, neprijatelj se povukao u zaseok Sv. Jakov, gdje je bio opkoljen, izuzev manjeg dijela vojnika koji su se probili u Sinj. Idućih dana, našim jedinicama u blokadi neprijatelja, pridružila se i Treća krajiška brigada Prve proleterske divizije. Neprekidne teške borbe vodene su sve do 24. rujna. U tim borbama ranjen je ministar Bulat i četiri njegova pratnica, dok mu je jedan pratio poginuo, a jedan je nestao.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 255, 699; arhiva NOB, k. 1491, reg. br. 6-2/1, 7-2/1, 10-2/1; Arhiva NDH, k. 30, reg. br. 2/1-36, 3/1-36, 4/1-9, k. 72, reg. br. 9/2-9; mikroteka NAV-N-T-314, f. 556/676, 680, 688.

Radi obrane Splita kojeg su do tada uporno branile 1. i 3. dalmatinska i 4. splitska brigada 9. divizije, u rajon Aržano—Trilj, pristigle jedinice Prve proleterske divizije.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 251.

U Splitu izašla »Slobodna Dalmacija« organ JNOF-a Dalmacije, br. 28. List je štampan u štampariji bivšeg talijanskog »Il popolo di Spalato« odnosno predratnog lista »Novo doba«, u istom formatu, na dvije strane. List je uredio Šerif Šehović, koji je napisao i uvodnik pod naslovom »Sve za front — sve za pobedu«.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 276. Arhiv IHRPD. Arhiv VII, arhiva NOB, CSK, reg. br. 17/1.

17. rujan

U Kaštel Lukšiću, u zgradbi Doma poštara, Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju održao sjednicu kojoj je prisustvovao i Ivo Lolo Ribar. Na sjednici je razmatrana najnovija vojna situacija i aktualni zadaci Partije na terenu. Zaključeno je da i pored dolaska jedinica Prve proleterske divizije i brojnih novoformiranih jedinica Split se neće moći dugo održati u našim rukama. Zbog toga iz Splita treba iznijeti sve što može koristiti vojsci, a sve količine hrane koje bi mogle Nijemcima pasti u ruke preko Narodnooslobodilačkog odbora Splita podijeliti siromašnom stanovništvu. Takođe, je zaključeno da u tom slučaju u gradu ostanu samo oni članovi Partije i aktivisti koji se do sada nisu previše kompromitirali na strani NOP-a itd.

D. Gizić: »Dalmacija 1943«, 513.

Gradski narodnooslobodilački odbor Splita izdao dva oglasa u cilju osiguranja pravilnog snabdijevanja građanstva svim potrebnim artiklima i mobilizaciji zidara radi osposobljavanja porušenih radnji i popravljanja mnogih objekata porušenih od bombardiranja.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 279. Arhiv IHRPD. D. Gizić: »Dalmacija 1943«, 583.

Split, Solin i položaje Prve dalmatinske brigade, oko Privije i Kočinjeg brda, bombardirala njemačka avijacija. Naročito velike gubitke pretrpjeli su talijanski vojnici smješteni u barakama u Spinutu — Splitu.

D. Gizić: »Dalmacija 1943«, 580.

Komandant 7. SS »Prinz Eugen« divizije uputio motoriziranu kolonu, ojačanu zaplijenjenim talijanskim tenkovima, iz Imotskog, preko Zadvarja, ka Sinju radi podrške opkoljenim posadama u Sv. Jakovu i Klisu. Kod sela Zvečanje napali su je dijelovi Omiške grupe bataljona i prisili je na povlačenje uz gubitke od 20 mrtvih i 2 oštećena tenka. Poginulo je 7 partizana.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 284; Arhiv VII, mikroteka NAV-N-T-314, f. 556/673.

Komanda njemačke 2. oklopne armije planirala upotrebu padobranskih jedinica za zauzimanje Splita, ali nije utvrđeno zbog čega te jedinice nisu upotrijebljene.

Arhiv VII, mikroteka NAV-N-T-314, f. 557/859.

18. rujan

Povodom oslobođenja Splita londonski »Times« (»Tajms«) objavio uvodnik pod naslovom »Nagrada za herojstvo«, u kome, pored ostalog, stoji: »Vijesti o zauzimanju Splita od strane patriotskih snaga od velikog su značaja ... ovaj udar također dokazuje da je neprijatelj nesposoban da kontrolira važne prometne veze u Jugoslaviji« i zatim ističe da se sada potvrđuje »opće vjerovanje da Pavelićeva vlada nikad nije imala stvarnu podršku hrvatskog naroda« i konstatira da »patriotske snage« poslije dvije godine borbe ubiru plodove »svog herojstva i izdržljivosti kojima su pružale uporan otpor napadaču ...«

Slobodan Nešović: Inostranstvo i nova Jugoslavija 1941—1945, Beograd 1964, 145; Vladimir Dedijer: Dnevnik, II, Beograd 1946, 484.

U Splitu su, od organa Komande splitskog područja NOVJ, uhapšeni poznati četnički izdajnici prota Sergije Urukalo i Silvije Alfirević.

Izvještaj sekretara »Nacionalnog komiteta za Dalmaciju«, Arhiv VII, arhiva četnička, k. 157, reg. br. 31/3-1.

Kod sela Grabovca, Imotski partizanski bataljon, poslije duže borbe, prisilio na povlačenje motoriziranu kolonu 7. SS »Prinz Eugen« divizije (15 kamiona i 4 tenka) koja je pokušala iz Imotskog da se probije ka Sinju i Splitu. Neprijatelj je imao 24 mrtva, veći broj ranjenih i jedan uništen tenk.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 639.

Ratni vojni sud Komande splitskog područja NOVJ osudio je na kaznu smrti strijeljanjem 22 zločinca — talijanske fašiste i ustaše.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 287, 288.
Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

19. rujan

U Splitu je Štab IV operativne zone NOV Hrvatske formirao Štab obal-ske komande (za srednju Dalmaciju). Zadatak joj je bio da štiti oslobođeni dio morske obale i surađuje s jedinicama kopnene vojske. Za komandanta je postavljen Velimir Škorpik. Obalska komanda je 29. rujna preformirana u Komandu flote naoružanih brodova i djelovala je do 24. listopada, kada je otpočeo rad Štaba ratne mornarice NOVJ.

Zbornik VII, tom VIII, knj. 1, dok. 9, 20, 41, 68.

U Kaštel Kambelovcu formirana je Komanda artiljerije IV operativne zone. Za komandanta je postavljen Gavričenko.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 307.

U Kaštelima je od zaplijenjenih tenkova formiran Tenkovski bataljon IV operativne zone za čijeg je komandanta postavljen Vladimir Sekulić.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 308.

Split bombardirala njemačka avijacija. Istodobno je artiljerija 4. splitske brigade tukla neprijatelja u Klisu gdje borbe nisu prestajale. Neprijatelj više nije pokušavao prodror iz Klisa ka Splitu.

Izvještaj 15. korpusa od 19. 9. 1943. Arhiv VII, mikroteka NAV-N-T-314, f. 556/676: A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 282. Arhiv IHRPD.

Ministar NDH Edo Bulat, koji je sa njemačkim bataljonom, u prodomu ka Splitu, opkoljen u zaseoku Sv. Jakov, uputio Paveliću brzojav, ali kojeg, navodno »zbog opterećenosti radio-veze«, Nijemci nisu prosljedili. Sadržaj brzojava glasi: »Gotovo svakog dana otpada po jedan od mojih pratioča. Ustaški stožernik Roglić poginuo prošle noći. Nas očekuje ista sudbina. Svi državni faktori odgovorni su pred historijom, pred nacijom i pred našim porodicama. Partizani raspolažu sa mnogo teškog naoružanja i municije. Neshvatljivo mi je da nikakvi ozbiljni koraci nisu poduzeti, premda se nalazimo samo 12 kilometara od Sinja. SS jedinice se danonoćno junački bore i nadčovječanski odoljevaju uzastopnim juršima partizana.«

Arhiv VII, mikroteka NAV-N-T-314, film 557/1131, film 556/680.

Njemački avioni nad Splitom bacili letke namijenjene talijanskim vojnicima bivše divizije »Bergamo«, pozivajući ih da se ne bore na strani partizana. Zatim je doletjelo oko 20 aviona koji su u niskom letu bombardirali i mitraljirali razne dijelove grada. Naročito su bile izložene neprijateljskom napadu vojne barake na Firulama i Spinutu, gdje se zateklo nešto talijanske vojske. Bilo je dosta žrtava među talijanskim vojskom i građanstvom.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 290. Arhiv IHRPD. Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD, Split.

11. rujan

Po naređenju komandanta njemačkog 15. brdskog korpusa generala Littersa, iz Mostara se prebacio u Imotski Štab 7. SS »Prinz Eugen« divizije, kako bi neposrednije rukovodio borbama za zauzimanje Splita.

Arhiv VII, mikroteka NAV-N-T-314, f. 556/667.

Pošto su svi pokušaji neprijatelja da se probije u Split bili bezuspješni, komandant 7. SS »Prinz Eugen« divizije, otpočeo je prebacivati avionima iz Mostara u Sinj i Drugi bataljon 14. puka. Tom prilikom na sinjskom aerodromu Treća krajška brigada Prve proleterske divizije uništila je iz topa tromotorni transportni avion.

Arhiv VII, mikroteka NAV-N-T-314, f. 556/667, 675, 676

Split u više navrata bombardirala njemačka avijacija. Posebno su stradali Poljud, Manuš, Lovret i Spinut.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 290. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57; Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD.

Rujan d. p.

Po naređenju Štaba IV operativne zone NOV Hrvatske formirana je Komanda vojnog područja za otoke Brač, Hvar, Vis i Šoltu (početkom studenog preimenovana je u Komandu Srednjodalmatinskog otočkog područja).

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 2032, reg. br. 1/1; k. 529, reg. br. 27/1, k. 1893-1, reg. br. 1/1; k. 1896, reg. br. 1/12.

21. rujan

U rajon Zelovo—Hrvače, kod Sinja, pristigle jedinice Četvrte krajške divizije, gdje su se povezale sa Trećom dalmatinskom brigadom radi sadejstva u obrani Splita.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 382, 383.

Više njemačkih aviona bombardirala Kaštela. U manjem obimu bombardiran je i Split.

Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD.

U oslobođenom Splitu kulturno-prosvjetni odsjek Narodnooslobodilačkog odbora Splita organizirao u Gradskom kazalištu kulturnu priredu za građanstvo. Dvorana kazališta bila je ispunjena do posljednjeg mesta. Priredba je započela »Lijepom našom«, koju je otpjevala Kazališna grupa NO odbora Dalmacije od 80 pjevača. Govorio je Leon Geršković, nakon čega su slijedile partizanske pjesme, pjevane prvi put u Splitskom kazalištu i pred splitskim građanstvom.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 293. Arhiv IHRPD. Zbornik IHRPD 3, Split 1975. 709.

22. rujan

Zbog teške situacije kod Splita, iz Soluna doletio avionom na aerodrom kod Kraljeva, a zatim se prebacio u Vrnjačku Banju, u Štab 2. oklopne

armije, komandant njemačke oružane sile za Jugoistok, general-feldmaršal von Weichs. Održao je sastanak sa komandantom armije generalom Lotharom Rendulicem i njegovim načelnikom štaba. Suglasio se da snagama određenim za napad na Split komanduje neposredno komandant 7. SS »Prinz Eugen« divizije general Oberkampf i da se napad, pod šifrom »Geiserich«, izvede u dvije faze.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 557/739, 742, 820, 824; NAV-N-T-313, f. 191/7451080; film 193/7453804 i 6.

U Imotskom komandant 7. SS »Prinz Eugen« divizije obrazovao dvije borbene grupe: »Hildebrandt« i »Bischoff« i uputio ih preko Prova i Aržana ka Sinju radi spašavanja opkoljenih posada u Sv. Jakovu i Klisu.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/633, 644, 646, 650.

U selu Konjsko, jedinice njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije zapalile zgradu pučke škole i župnikovu kuću.

Izvještaj Velike župe Cetina u Splitu od 9. 11. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 217, reg. br. 6/13-1.

U Splitu predstavnik Vrhovnog štaba NOV i POJ Ivo Lolo Ribar zahtjevao od predstavnika jugonacionalista Nike Bartulovića i komandanta »Jugoslavenskog odreda« pukovnika Zuvitea da pripadnici ovog odreda skinu kokarde sa kapa i uklone epolete i da ih zamijene crvenom petokrakom zvijezdom, jer u sastavu NOVJ ne može biti odvojene vojske. »Jugoslavenski odred« koji je držao položaje na Kozjaku se tada raspao, jer je dio boraca odveo prema Kninu kod Đujića četnički poručnik Cvetičanin, a jedan dio se priključio partizanskim jedinicama.

Izvještaj sekretara »Nacionalnog komiteta za Dalmaciju«, Arhiv VII, arhiva četnička, k. 157, reg. br. 31/3-1.

U Splitu, u Narodnom kazalištu, održana Prva konferencija AFŽ-a Splita, uz prisustvo velikog broja žena. O ulozi žena u NOB-u govorila je Ana Piplović Daša, te posebno istakla rad žena Splita i njihov doprinos NOP-u.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 297. Arhiv IHRPD: Zbornik IHRPD, 3, Split, 1975, 130. Muzej narodne revolucije — Split, Inv. br. 30.

23. rujan

Štab IV operativne zone NOV Hrvatske izdao naređenje potčinjenim jedinicama, Prvoj proleterskoj i Četvrtoj krajiškoj diviziji za postepeno povlačenje iz šireg rajona Splita, jer s obzirom na jačinu neprijatelja i raspored partizanskih snaga na velikoj prostoriji, nema izgleda za duže držanje Splita. Data su uputstva jedinicama za evakuaciju grada.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 137, 143, 144, 145, 154, 163, 164, 170, 178, 183, 191.

U Splitu, u Omladinskom domu, održan omladinski zbor koji je organizirao Gradske odbore USAOH-a pod parolom: »Sve za front — sve za pobjedu!« U opširnom izlaganju govornika omladina je upoznata s razvojem

događaja. Tom prilikom omladina se mahom izjasnila za omladinske radne jedinice koje treba da čiste grad od njemačkog bombardiranja.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 303. Arhiv IHRPD; D. Gizić: »Dalmacija 1943«, str. 615, Muzej narodne revolucije — Split, Inv. br. 31.

U Splitu je izšao prvi broj dnevног informativnog biltena na talijanskom jeziku »Liberta«, namijenjenog talijanskoj vojsci. Pored novosti i informacija bilten je donio proglašenje Narodnooslobodilačkog odbora Splita talijanskim vojnicima povodom žrtava koje su pretrpjeli od njemačkog bombardiranja. Bilten je donio i »Proclama dei Badoglio agli Italiani«.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 305. Arhiv IHRPD; D. Gizić: »Dalmacija 1943«, 615.

Split bombardirala njemačka avijacija. Grad je ostao bez struje i vode. U luku je uplovilo nekoliko brodova koji su iz Italije dovezli hranu za talijanske vojnike i na povratku da ih odvezu kući.

Ljetopis samostana Sv. Franje Split. Arhiv IHRPD.

Kod sela Brštanova engleski avion spustio sa deset padobrana raznog ratnog materijala za potrebe Četvrte operativne zone NOV Hrvatske.

Izvještaj Devete divizije, Arhiv VII, arhiva NOB, k. 1491, reg. br. 14/2/1.

24. rujan

Komandant 7. SS »Prinz Eugen« divizije, general Oberkamp izdao jedinicama zapovijest za napad na Split. Napad treba da otpočne iz rajona Sinja, 25. rujna u 10 sati, snagama 14. puka 7. SS divizije i pristiglog motoriziranog puka, koje će podržavati jaka artiljerija i avijacija.,

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/547.

Njemačke borbene grupe »Hildebrandt«, »Bischoff« i »Micheli« upućene iz Imotskog, nakon trodnevnih teških borbi sa Prvom proleterskom brigadom i Trećom krajiskom brigadom Prve proleterske divizije, probile se u Sinj i osloboidle posadu koja se osam dana nalazila opkoljena u Sv. Jakovu. Međutim, pokušaji njemačkih snaga da se iz opkoljenog Klisa probiju ka Splitu, i pored podrške triju eskadrila aviona, ostali su bezuspješni. Toga dana stigao je u Sinj i Štab 7. SS »Prinz Eugen« divizije i ranjeni ustaški ministar Edo Bulat.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 723; Arhiv VII, arhiva NOB, k. 706 A, reg. br. 8/7; k. 711 reg. br. 39/2, 4/2-10; arhiva NDH, k. 30, reg. br. 8/1-54, 9/1-25, 9/1-37; mikroteka, NAV-N-T-313, film 208/7470175; NAV-N-T-314, f. 556/550, 650, 648, 646, 644, 633, 641, 630, 620; f. 557/807.

Iz splitske luke, sa oko 3.000 talijanskih vojnika, isplovili za Bari u Italiji jugoslavenski brodovi »Kumanovo«, »Srbin«, »Metković«, »Ston« i »Sipan«, koji su istog dana doplovili iz Italije u pratinji triju talijanskih ratnih brodova, a koji su se nalazili pod engleskim zapovjedništvom.

Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD; D. Gizić: »Dalmacija 1943«, str. 615.

25. rujan

U Sinj stigao avionom komandant 15. brdskog korpusa general Lüters sa načelnikom svoga štaba radi dogovora sa komandantom 7. SS »Prinz Eugen« divizije generalom Oberkampom o detaljima izvršenja plana za napad na Split. U istom cilju je toga dana također i komandant 2. oklopne armije general Rendulic krenuo avionom iz Kraljeva, preko Sarajeva, za Sinj. Sutradan, 26. rujna, kada je avion bio na pola puta između Sarajeva i Sinja, uslijed jakog nevremena, morao se vratiti i odložiti dalje putovanje.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-313, f. 208/7470164; film 482/294; NAV-N-T-314, f. 554/911, 913; film 556/547, 550.

Snage njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije i 114. lovačke divizije i 92. motoriziranog puka, sa ustašama i četnicima iz Sinja, Vrlike, Drniša i Šibenika, otpočele koncentričan napad ka Splitu. Novoformirane dalmatinske jedinice, sa Prvom proleterskom i Četvrtom krajiškom divizijom, prihvatile su borbu na svim pravcima. Na pravcu Sinj—Split njemačka 7. SS »Prinz Eugen« divizija i 92. motorizirani puk potisli su Treću krajišku brigadu Prve proleterske divizije i prodrli u Klis, gdje su se povezali s posadom koja je 14 dana bila u okruženju.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 766, reg. br. 54/3, 19/8, 20/8; k. 766a, reg. br. 42/3, 43/3, 45/3, 47/3; k. 705, reg. br. 58/1; k. 711, reg. br. 39/2; k. 1491, reg. br. 32/2, 34/2, 14-2/II, 17-2/II; arhiva NDH, k. 30, reg. br. 10/1-30, 11/1-48, 12/1-35, 13/1; k. 72, reg. br. 4/2-10; mikroteka NAV-N-T-314, film 556/593, 601.

Nad Splitom njemački avion bacao letke u kojima se građanstvu prijeti da će njemačke divizije i jata »štuka« slomiti njihov otpor.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 309. Arhiv IHRPD. Izvještaj sekretara »Nacionalnog komiteta za Dalmaciju«. Arhiv VII, arhiva četnička, k. 157, reg. br. 31/3-1; D. Gizić: »Dalmacija 1943«, 622.

Po naređenju Štaba IV operativne zone NOV Hrvatske izvršena je evakuacija Splita. Organi narodne vlasti i partijsko-političkih organizacija povukli su se ka Trogiru, a Komanda splitskog područja se prebacila na Mosor, a zatim na Biokovo. Prije povlačenja partizanske jedinice su porušile željezničku stanicu i lučka postrojenja, kao i željezničke mostove u Solinu. Sva oštećena motorna vozila su zapaljena. Svi brodovi su napustili luku i otplovili u pravcu oslobođenih otoka. Evakuiran je i sav novac iz banaka. Grupa zločinaca koji su nakon kapitulacije bili uhapšeni i osuđeni od Ratnog suda na smrt strijeljana je na groblju. Svi ostali zatvorenici su pušteni.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 308. Arhiv IHRPD. Izvještaj sekretara »Nacionalnog komiteta za Dalmaciju«, Arhiv VII, arhiva četnička, k. 157, reg. br. 31/3-1; D. Gizić: »Dalmacija 1943«, 622, 633, 634.

Štab IV operativne zone NOV Hrvatske izdao direktivu potčinjenim jedinicama za njihovu hitnu evakuaciju sjeverno od rijeke Cetine, posebno motornih vozila, tenkova i ostalog ratnog materijala, a sve putove porušiti u cilju onemogućavanja prometa njemačkim trupama koje nastupaju ka Splitu.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 1491, reg. br. 26/1.

Prethodne noći i ujutro, glavnina snaga NOVJ koja je držala u blokadi klišku tvrđavu evakuirala se iz zone Klis—Split. U mjestu Klisu jedinice njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije strijeljale su 12 ljudi od 3 do 78 godini starosti. Među njima je bilo četvero djece.

Izvještaj 6. oružničke pukovnije od 28. 10. 1943. Arhiv VII arhiva NDH, k. 81, reg. br. 55/14-2.

U selu Konjsko, jedinice njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije strijeljale 27 ljudi od 19 do 80 godina starosti. U selu je spaljeno 37 kuća.

Izvještaj 6. oružničke pukovnije od 28. 10. 1943. Arhiv VII arhiva NDH, k. 81, reg. br. 55/14-2, 3/16-1.

26. rujan

Komandant 7. SS »Prinz Eugen« divizije izdao potčinjenim jedinicama zapovijest za napad na Split. U zapovjeti se pored ostalog naređuje: »Grupe se obezbjeduju time što će odmah uzeti i prihvati taoce. Svaki i najmanji otpor slomiti bezobzirnim terorom.«

Arhiv VII, arhiva njemačka, k. 10, reg. br. 15/13.

Poslije borbi sa Prvom dalmatinskom i Splitskom brigadom, njemačke jedinice su prodrle do sela Mravinaca. Manje grupe ljudi i pojedince koje su Nijemci dostizali duž zapadnih padina Mosora, prema cesti Klis—Split strijeljani su na licu mjesta.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/582, 591.

Jedinice njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije zauzele Solin.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/537.

Njemačke jedinice, koje su nastupale ka Splitu, blokirale tunel tvornice cementa »Split« i »Majdan«, gdje su se od bombardiranja bili sklonili civilni, žene i djeca. Među skrivenima pokupili su 20 muškaraca iznad 14 godina starosti i poveli ih do sela Mravince, s namjerom da ih strijeljaju u mravinačkoj crkvi. Kako nisu uspjeli da razbiju crkvena vrata, sproveli su ih u pravcu Splita i niže Mravinaca pridružili im novu grupu od preko 50 muškaraca koje su pohvatili po poljima.

Saopćenje br. 96. Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Arhiv VII, arhiva NOB, k. 10, reg. br. 15/1.

U selu Mali Broćanac jedinice njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije strijeljale 11 ljudi od 16 do 40 godina starosti. U selu su zapalile 17 kuća.

Izvještaj 6. oružničke pukovnije od 28. 10. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 81, reg. br. 55/14-2, 3/16-1.

U splitskom polju, u predjelu Sirobuje, na brežuljku Kitožer, jedinice njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije na zvјerski način ubile 18 zarobljenih partizana.

T. Kovač, M. Vojnović: »U spomen revoluciji«, IHRPD.

11. rujan

Split zauzele novodošle snage njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije, 92. motoriziranog puka i 27. ustaškog bataljona poslije dvodnevnih teških borbi protiv Prve dalmatinske i Splitske brigade u rajonu Klisa. U prodoru iz Sinja ka Splitu njemačke jedinice (oko 2.500 vojnika i oficira) imale su 176 mrtvih i nestalih i 557 ranjenih vojnika i oficira. Od kapitulacije Italije do tada je iz Splita otišlo u partizane oko 7.000 rodoljuba.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis 1943, 312, 313. Arhiv IHRPD, Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 735, 737; Arhiv VII, arhiva NOB, k. 705, reg. br. 58/1; k. 843, reg. br. 1/5; arhiva NDH, k. 30, reg. br. 10/1-30, 11/1-48, 12/1-35 i 13/1; mikroteka, NAV-N-T-313; f. 195/7455729, 7455737.

U Splitu njemačke jedinice zarobile 3 talijanska generala, oko 300 oficira i 9.000 vojnika koji nisu htjeli prijeći na stranu NOVJ. Nijemci su zarobljene oficire, zbog ranije predaje partizanima, stavili pod prijeku sud. Do ulaska njemačke vojske u Split, partizani su u Italiju prebacili oko 3.000 talijanskih vojnika i oficira.

Arhiv VII, arhiva njemačka, k. 8, reg. br. 5/7a, 8-6a, 26-6a i 27a.

U blizini zarazne bolnice u Splitu, njemačka jedinica, pod rukovodstvom kapetana Steinera, pobila 63 lica koja su dan ranije pohvatana kod sela Mravinaca. Steiner je lično iz pištolja ubio 12 lica pucajući im u čelo.

Saopćenje br. 96 Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, k. 10. reg. br. 15/1.

Po zauzimanju Splita, njemačke snage su poduzele napade sa linije Dicmo—Split ka Omišu. Dva bataljona Splitske brigade i Splitski posadni bataljon, koji su držali položaje na zapadnim padinama Mosora i dalje ka moru, vodili su sve do 1. listopada svakodnevne borbe, ali su bili potiskivani i prisiljeni na povlačenje ka D. Žrnovnici i dalje na istok na oslobođeno područje Mosora.

Izvještaj Štaba imotskog sektora od 2. i 6. 10. 1943. Arhiv VII, arhiva NOB, k. 1491, reg. br. 37/2, 6/13; NAV-N-T-314, f. 556/579, 555, 561, 537, 536.

U Splitu, na Poljičkoj cesti, sada Ulica Rade Končara, poginulo je 8 boraca NOVJ, braneći do posljednjeg časa, svoj rodni grad.

T. Kovač, M. Vojnović: »U spomen revoluciji«, IHRPD, 1976.

Jedinice njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije zauzele Kaštel Sućurac.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/537, 555.

'Ižašffí

Selo Muć zauzele jedinice 114. lovačke divizije koje su, zajedno sa četnicima, napadale iz Drniša ka Splitu. Nijemce nitko nije dočekao. Oni, a još više četnici pljačkali su, palili i ubijali tamošnje pučanstvo. Prelazeći preko Muća, neprijatelj je pronašao i zapalio tri skladišta hrane i materijala, u kojima se uglavnom nalazila roba evakuirana iz Splita.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 744.

Povlačeci se automobilom iz Splita prema Stobreču Ante Bagat, zamjenik komandanta Komande splitskog područja i njegov pomoćnik B. Razmilović i šofer Slavko Delić sukobili su se sa njemačkom kolonom i sva trojica poginula.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 627.

U Klisu jedinice njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije strijeljale 9 ljudi.
Izvještaj 6. oružničke pukovnije od 28. 10. 1943. Arhiv VII. arhiva NDH, k. 81, reg. br. 55/14-2.

Pavelićev ministar Edo Bulat, iz Sinja, poslao brzojav Predsjedništvu vlade NDH u Zagreb povodom ubijanja pučanstva u rajonu Splita: »Na užasna izazivanja partizana njemačke snage reagiraju uništanjem zgrada i ubijanjem pučanstva, koje je nevino i lica dokazano uz nas. To stvara smetnje i rasulo i onemoguće ispunjenje zadaća hrv. vlasti koja se kompromitira ...«

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 728.

28. rujan

Po ulasku u Split, jedinice 7. SS »Prinz Eugen« divizije uhapsile 110 Židova, koje su držali u zatvoru do 12. listopada, kada su ih transportirali u logor u Zemun, odakle im se gubi svaki trag.

Saopćenje br. 96 Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Arhiv VII, k. 10, reg. br. 15/1.

Njemačka komanda u Splitu (smještena u hotelu »Ambasador«) izdala četiri oglasa: u prvom se pozivaju svi Židovi da se već do 12 sati prijave njemačkoj komandi ili će biti obješeni; u drugom da stanovništvo, do 12 sati vrati sve opljačkane vojne stvari bez iznimke; u trećem se obavještava narod da je njemačka vojska preuzeila civilnu vlast u gradu i da se svatko mora pokoravati njenim naredbama; u četvrtom se stavlja pučanstvu do znanja da je privremeno imenovan za načelnika Splita inž. Mirko Karlovac, dok vlasti NDH ne imenuju drugo.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 315, 316. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

U Splitu, pred crkvom Sv. Franje i kod kuća Katalinić, vojnici 7. SS »Prinz Eugen« divizije podigli vješala u cilju zastrašivanja građana.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 318. Arhiv IHRPD. Zbornik VII, tom V, knj. 20, str. 93.

U selu Dugopolju jedinice njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije strijeljale 39 ljudi (od 1 do 74 godine starosti). Među njima je strijeljano sedmoro djece. Zapaljeno je 67 kuća i zgrada pučke škole.

Izvještaj 6. oružničke pukovnije od 28. 10. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 81, reg. br. 55/14-1, 3/16-1; k. 217, reg. br. 6/13-1.

U Klisu jedinice 7. SS »Prinz Eugen« divizije ubile u kućama 16 ljudi od 17 do 82 godine starosti.

Izvještaj 6. oružničke pukovnije od 28. 10. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 81, reg. br. 55/14-2.

29. rujan

Na pitanje komandanta 7. SS »Prinz Eugen« divizije, kako postupiti prema talijanskim zarobljenicima u Splitu i okolici, komandant 15. brdskog korpusa, general Lüters dao je sljedeće objašnjenje: »Glavne krivce i saučesnike strijeljati. Saučesnici su viši komandanti i štabni oficiri. Pri izricanju kazne ne treba se mnogo dvoumiti. Nedužne evakuirati. Kazne izvršiti tamo«. Hitler je 15. rujna naredio da se strijeljaju svi talijanski oficiri čije su jedinice predale oružje partizanima, a vojnici tretiraju kao ratni zarobljenici.

Arhiv VII, arhiva njemačka, k. 1, reg. br. 12/2a; k. 8, reg. br. 27/6a; NAV-N-T-313, f. 189/7448715.

U Splitu, pri Štabu 7. SS »Prinz Eugen« divizije, formiran prijek vojni sud koji je narednih dana osudio na smrt strijeljanjem tri talijanska generala (Peligru, komandanta artiljerije, Poticardia, komandant inžinjerije 18. armijskog korpusa i Fulgosia, komandanta 17. obalske brigade) i 55 oficira iz divizije »Bergamo«, dok su u odsutnosti osудeni general Becuzzi, komandant divizije, pukovnik Bosci, načelnik štaba divizije i admiral Bobiese, komandant vojno-pomorske komande Dalmacije.

Arhiv VII, arhiva njemačka, k. 8, reg. br. 26/6a, mikroteka, NAV-N-T-313, f. 189/7449274, film 196/7457190, NAV-N-T-314, f. 557/700.

U Klisu od 25. do 29. rujna, jedinice njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije zapalile 66 kuća.

Izvještaj Velike župe Cetina od 18. 11. 1943, Arhiv VII, arhiva NDH, k. 81, reg. br. 3/16-1.

Iz Splita prebačeni u Muć talijanski zarobljenici, gdje su predati Izviđačkom bataljonu njemačke 114. lovačke divizije radi daljeg transportiranja.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/541.

30. rujan

Jedan od reakcionarnih funkcionara HSS-a iz Zagreba Farolfi uputio povjereniku HSS-a za srednju Dalmaciju Vojku Krstuloviću u Split pismo u kojem mu savjetuje da neka njihovi ljudi ostanu kod svojih kuća, a ako im to nije moguće iz bilo kojih razloga, neka se onda u šumi drže na okupu i nastoje svakako doći do svoje komande.

»Slobodna Dalmacija« 135 od 25. 3. 1945. Arhiv VII, arhiva NOB, CSK 16, reg. br. 7.

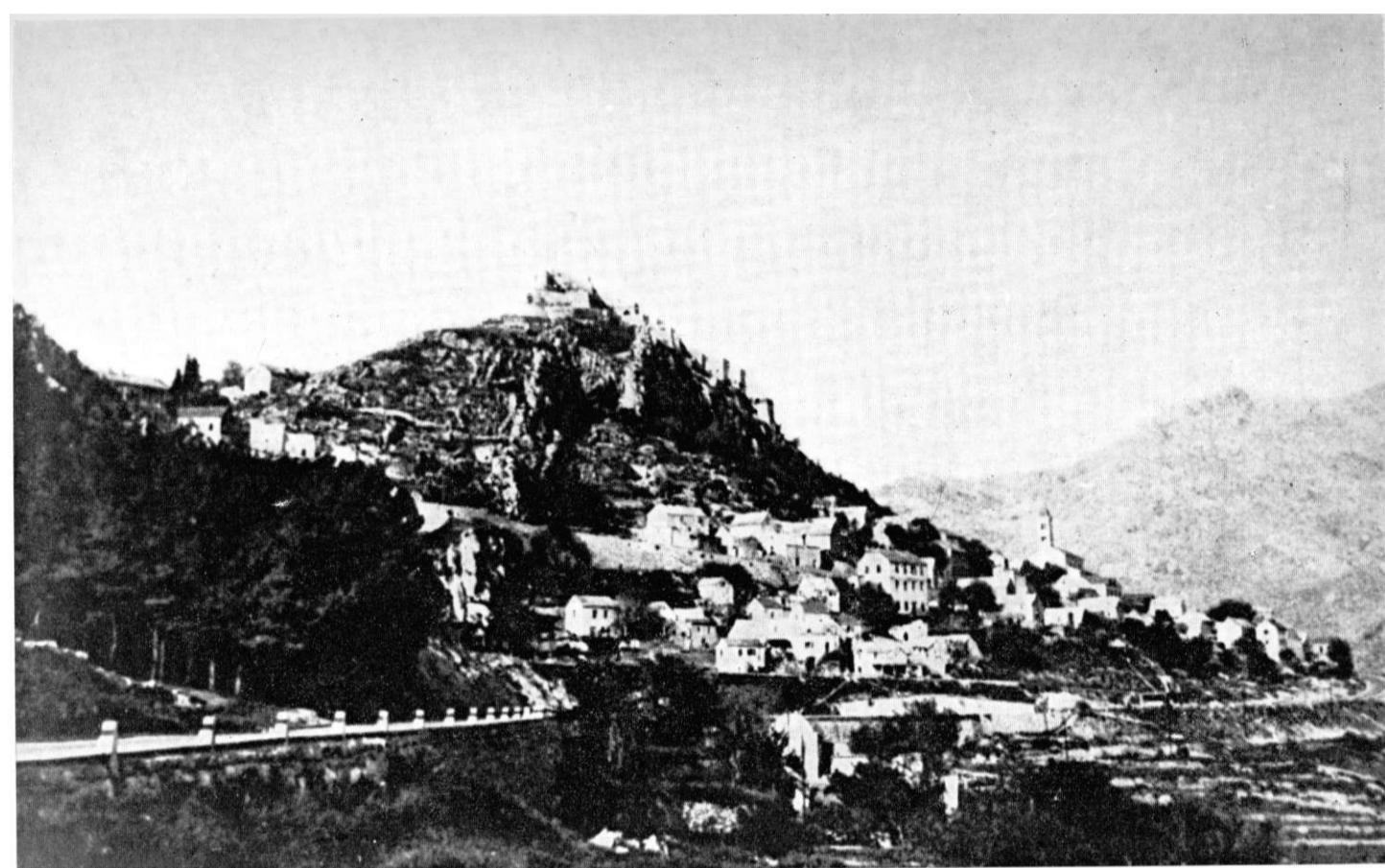
Primjerak lista »Slobodna Dalmacija«, štampan u Splitu prigodom oslobođenja 18. rujna 1943. godine

U oslobođenom glavnom gradu Dalmacije: priredba u splitskom kazalištu 21. rujna 1943.

Dolazak novih boraca u Dubravi pod Mosorom, rujan 1943.

Panorama Klisa, gdje su protiv Nijemaca u rujnu 1943. vodene žestoke borbe za Split

LISTOPAD 1943.

1. listopad

U Splitu, Nijemci i ustaše izdali prvi broj svog lista »Splitski glasnik«, štampan na dvije strane malog formata. Na jednoj strani tekst je na njemačkom a na drugoj strani na hrvatsko-srpskom jeziku. Izlazio je povremeno.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 325. Arhiv IHRPD. D. Gizić: »Dalmacija 1943«, 650.

2. listopad

U Split došao iz Sinja dr Edo Bulat u pratnji čete ustaša, a koga je poglavnik NDH dr Ante Pavelić postavio za »ministra oslobođenih krajeva Dalmacije«.

Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD.
A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 328. Arhiv IHRPD, Inv. 57.

U Splitu biskup Klement Kvirin Bonefačić, u pratnji franjevačkog provincijala fra Petra Gabrića, posjetio ustaškog ministra dr Edu Bulata.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 329. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

Vršilac dužnosti glavara gradanske uprave »oslobodene Dalmacije« i Velike župe NDH Cetina, Bribir i Sidraga izdao naredbu da se na području grada Splita brišu svi talijanski natpisi i da se odmah uspostave stari nazivi ulica grada. Ulicama su uglavnom davana imena istaknutih ustaških ličnosti.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 331. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

U blizini Kaštela Sućurca, jedinice Marinsko-segetskog partizanskog odreda napale dva njemačka tenka koji su pokušali da iz Splita preko Kaštela prođu u Trogir. Jedan tenk je oštećen i odvučen u Sućurac.

Izvještaj policijskog komesara šibenskog sektora. Arhiv VII, arhiva NOB, k. 149, reg. br. 22/2/II.

U rajonu Klisa, njemačke jedinice su od 12. rujna do 2. listopada, strijeljale ili u kućama zapalile 130 stanovnika.

Izvještaj oružničke postaje Klis od 17. 10. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 202, reg. br. 43/12-2.

Sa vrha Marjana, u Splitu, ustaše skinule hrvatsku zastavu sa petokratom zvijezdom (istaknuta je 10. rujna) i zamjenile je ustaškom. Istovremeno su po gradu izlijepili letke u kojima veličaju snagu njemačkog Reicha i prijete partizanima.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 329. Arhiv IHRPD. Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu, Arhiv IHRPD.

23. listopad

U Splitu ustaška vlast počela izdavati list »Novo Doba«, za čijeg je urednika postavljen dr. Stjepan Vukušić. List je izašao na dvije strane velikog formata. Uvodni članak napisao je ustaški ministar Edo Bulat.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, 330. Arhiv IHRPD; D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 653; Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu, Arhiv IHRPD.

4. listopad

Velika župa NDH Cetina iz Omiša prešla sa sjedištem u Split.

Izvještaj Velike župe Cetina od 8. 11. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 217, reg. br. 7/13-1.

Listopad p.

Formiran je Mosečko-svilajski partizanski odred koji je u početku imao 70 boraca.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 516, reg. br. 34/6, 8/6, 28/3; k. 1029, reg. br. 4/1.

7. listopad

Splitska brigada ušla u sastav Devete divizije kao 4. dalmatinska splitska brigada.

Naredba VS NOV i POJ od 7. 10. 1943. Arhiv VII, arhiva NOB, k. 10a, reg. br. 1/1; Operacijski dnevnik Devete divizije, arhiva NOB, k. 842a, reg. br. 56/2.

9. listopad

Grupa boraca Komande mjesta Kaštela napala i zapalila njemački kamion. Ranjen je i zarobljen 1 oficir, dok su 3 vojnika uspjela pobjeći.

Izvještaj KK KPH Solin od 15. 10. 1943. Dokumenti KK KPH Solin — 1943, str. 107, Arhiv IHRPD, k. 12.

U Split stiglo parobrodom oko 100 ustaških policajaca.

Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD.

11. listopad

Od dotadašnje Omiške grupe bataljona formiran je Mosorski partizanski odred. Komandant je bio Nikola Garača, zamjenik Jakiša Baučić, politički komesar Ratomir Kokić i zamjenik političkog komesara Marko Čolak.

Arhiv VII, arhiva NOB, k. 1008, reg. br. 13/4.

12. listopad

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito pohvalio 4. dalmatinsku splitsku brigadu Devete divizije koja se istakla u borbama za obranu Splita. »Izražavam svoju zahvalnost i pohvalu borcima, komandirima i politkomesarima novostvorene Splitske brigade Devete divizije, brigade splitskih radnika, koji su se istakli u obrani svog rođenog grada Splita i koji su izdržali mnogobrojne njemačke napade i petnaestodnevna jaka njemačka bombardiranja.«

ranja, ne napuštajući svoja mjesta na položajima. Držanje i borbenost splitskih radnika i boraca Devete dalmatinske divizije služiće za primjer svim novim borcima naše Narodnooslobodilačke vojske», stajalo je u pohvali Vrhovnog komandanta.

Zbornik VII, tom II, knj. 1, str. 358.

13. listopad

Grupa boraca Komande mjesta Kaštela zarobila jednog njemačkog vojnika.

Izveštaj KK KPH Solin od 15. 10. 1943. Dokumenti KK KPH Solin — 1943, 107. Arhiv IHRPD, k. 12.

14. listopad

Grupa boraca Komande mjesta Kaštela ubila dva ustaška obavještajca a jednog teško ranila.

Izveštaj KK KPH Solin od 15. 10. 1943. Dokumenti KK KPH Solin — 1943, str. 107. Arhiv IHRPD, k. 12.

U Splitu, u predjelu Trstenik, gdje sada prolazi cesta u auto-kamp Split, Nijemci strijeljali 10 boraca NOVJ, koje su početkom listopada zarobili u borbama oko Mosora.

T. Kovač, M. Vojnović: »U spomen revoluciji«, IHRPD, 1976.

Nijemci iz Splita uputili prema Mostaru veću skupinu židovskih obitelji.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, str. 375. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

15. listopad

Sa Drugog zasjedanja ZAVNOH-a održanog u Plaškom, od 12. do 15. listopada, upućen je braniocima Splita pozdravni brzovaj sljedećeg sadržaja: »Junacima grada Splita! Veličanstvena obrana grada Splita od njemačkog barbara daje nam podstrek da vam na vašem herojskom držanju izrazimo naše divljenje i naše bratske pozdравe. Duh Petra Kružića, hrabrog branioca Klisa, nakon nekoliko stoljeća opet je zavladao vama koji ste neviđenim samoprijegorom odbijali juriše pobjeđnjelog njemačkog barbara. Mi se radujemo vašim pobjedama i pozdravljamo vas sa Smrt fašizmu — Sloboda narodu!«

D. Gizić: »Dalmacija 1943«, str. 688.

Pred crkvom svetog Frane u Splitu njemački vojnici na vješala objesili Milana Tepšu, poslužnika na pazaru, radi navodno izvršene sabotaže na vojnim postrojenjima i prisvajanja municije i drugih vojnih predmeta.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, 1943, str. 375. Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

U selu Prugovo ustaše strijeljale rodoljube brata i sestru Franu i Maru Vuka.

Izveštaj 6. oružničke pukovnije od 28. 10. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 81, reg. br. 55/14-2.

Listopad s.

U Splitu održan prvi sastanak Gradskog narodnooslobodilačkog odbora Splita, pod okupacijom Nijemaca. Raspravljaljao se o radu u novim uvjetima.

Ubrzo je uspostavljena veza sa svih 11 strukovnih akcionalih odbora, organizacijom USAOH-a i AFŽ-a. Kanal za prebacivanje boraca počeo je ponovo funkcionirati. Pronađena je »tehnika« za štampanje propagandnog materijala. Opočeo je normalan rad.

Historijat NOB-e Split, Arhiv VII, mikroteka, MNO Zagreb, NOB, f. 9/473.

16. listopad

U Split se, hidroavionom iz Zadra, prebacio i definitivno smjestio svoje sjedište komandant njemačke Pomorske komande Dalmacije, kapetan bojnog broda von Lamezan. On je iz Sofije, preko Beograda, doletio avionom u Zadar još 14. rujna, jer se Split, njegovo planirano sjedište, nalazio u rukama partizana.

Zbornik IHRPD, 3, 1975. 537, 653.

19. listopad

Nad Splitom saveznički avioni bacili letke namijenjene njemačkoj vojsci.

Izvještaj Velike župe Cetina u Splitu od 9. 11. 1943. Arhiv VII, arhiva, NDH, k. 217, reg. br. 6/13-1.

Listopad d. p.

Formiran je Bračko-šoltanski partizanski odred, jačine dva bataljona, sa oko 700 boraca. Komandant je bio Stipe Kareljić, a politički komesar Mate Cepermić. U odredu je bilo 49 članova Partije, 32 kandidata i 61 član SKOJ-a.

Zbornik VII, tom VIII, knj. 1, str. 27, 308.

21. listopad

Split bombardiralo 12 savezničkih aviona. U brodogradilištu je zapaljen jedan brod koji se nalazio na popravku.

Izvještaj Komande mjesta Trogir, Arhiv VII, arhiva NOB, k. 516, reg. br. 14/3; Izvještaj zapovjednika mornarice NDH od 6. 12. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 80, reg. br. 3/5-1.

22. listopad

U rajonu Muca jedna četa Prvog bataljona Osme dalmatinske brigade napala iz sasjede 5 kamiona sa 40 njemačkih vojnika iz sastava 892. puka 264. divizije, koji su iz Drniša krenuli za Split. Poginulo je 25 njemačkih vojnika, a svi kamioni su uništeni. Naš bataljon je imao jednog mrtvog i 2 ranjena borca.

Zbornik VII, tom V, knj. 20, str. 568; knj. 21, str. Arhiv VII, njemačka arhiva, k. 74, reg. br. 5/4, 6/4; arhiva NDH, k. 217, reg. br. 6/13-1.

Kod crkve Sv. Gospe, blizu Kaštel Gomilice, borci Marinsko-segetskog partizanskog odreda i Devete dalmatinske brigade napali iz zasjede odjeljenje od 20 njemačkih vojnika koje je išlo iz Kaštel Sućurca u izviđanje. Poginula su 3, ranjeno je nekoliko vojnika, a jedan je zarobljen.

Zbornik VII, tom V, knj. 20, str. 571, knj. 21, str. 73; Izvještaj kotarske oblasti Split od 26. 20. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 217, reg. br. 47/12-1.

23. listopad

U rajonu Muca, jedinice 892. puka njemačke 264. divizije, koje su sa 6 kamiona stigle iz Drniša, napale Prvi bataljon Osme dalmatinske brigade koji je nakon duže borbe uspio neprijatelja odbaciti nanijevši mu gubitke od 12 mrtvih i više ranjenih, dok je i sam imao jednog ranjenog borca.

Zbornik VII, tom V, knj. 20, str. 571; knj. 22, str. 613.
Arhiv VII, arhiva njemačka, k. 74, reg. br. 5/4, 6/4- k 74a
reg. br. 2/4-16, 4/4-11, 7/4-9.

Četvrti bataljon Četvrte splitske brigade vodio borbu sa njemačkim izvidačkim odjeljenjem iz Trilja i odbacio ga uz gubitke od tri mrtva i dva ranjena vojnika.

Zbornik VII, tom V, knj. 22, str. 586.

26. listopad

Iz Drniša otpočele prođor ka Splitu motorizirane snage 892. puka njemačke 264. pješadijske divizije (specijalno obučene za borbu protiv partizana) i Đujićevi četnici u cilju smjene jedinica 7. SS »Prinz Eugen« divizije. Na Moseću su se sukobile sa jedinicama Osme dalmatinske brigade, gdje su zadržani. Prvi bataljon Osme brigade imao je jednog poginumog i dva ranjena borca.

Zbornik VII, tom V, knj. 21, str. 70; knj. 22, str. 612; Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 556/342, 345, 349.

U splitskoj luci, saveznički avioni bombardiranjem i mitraljiranjem zapalili i potopili njemački brod »Marco« koji je prevozeći talijanske vojнике plovio iz Albanije za Trst, a dan ranije partizanskom artiljerijom sa Brača, oštećen primoran da se usidri u luku.

Ratni dnevnik admirala Jadrana, prijevod, 2, prilog 3, 34, 45-46, 51, 53, 69. U Arhivu VII.

Partizani vršili napad na njemačku posadu u Kaštel Sućurcu.

Izvještaj Velike župe Cetina u Splitu od 20. 11. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 80, reg. br. 25/5-1.

27. listopad

Njemačkim jedinicama, koje su dan ranije izbile na Moseć, pristiglo pojačanje iz Drniša i zatim izvršile napad na Prvi bataljon Osme dalmatinske brigade koji je branio kotu Movran. Bataljon se s glavninom morao povući u Brštanovo.

Zbornik VII, tom V, knj. 22, str. 612.

Iz Splita, zbog panike koja je zavladala među vojskom, pobegla u Klis njemačka pomorska komanda Dalmacije, uslijed bombardiranja savezničke avijacije. Pomorski komandant je izjavio vojnim vlastima NDH da će oni braniti liniju Solin—Klis, ali Split ne namjeravaju pustiti partizanima, jer su ga u teškim borbama zauzeli i dalje ga namjeravaju držati.

Arhiv VII, Ratni dnevnik admirala Jadrana, prijevod, knj. 3, prilog str. 59; arhiva NDH, k. 80, reg. br. 17/4-1.

Artiljerijskom vatrom iz Trogira i Drvenika partizani napali dva njemačka broda koji su prevozili talijanske vojнике iz Splita u sjevernu Italiju. Oštećen je jedan brod koji je prinuđen da se vrati u splitsku luku.

Izvještaj Velike župe Cetina u Splitu od 20. 11. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 80, reg. br. 25/5-1.

U Split stigao iz Zagreba avionom dr Bruno Nardeli kojeg je Pavelić imenovao za glavara gradanske uprave u Splitu, umjesto privremeno postavljenog Vladimira Jonača.

Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD.

28. listopad

Toga i slijedeća dva dana Treći bataljon Osme dalmatinske brigade vodio borbe protiv dijelova njemačke 264. divizije koji su pokušali prodrat iz Gisdavaca prema Lećevici. Neprijatelj je imao oko 40 poginulih a Treći bataljon sedam mrtvih i 11 ranjenih boraca.

Zbornik VII, tom V, knj. 22, str. 613.

Njemačke jedinice iz Dugopolja, Kotlenice, Omiša i Žrnovnice napale na položaje Mosorskog partizanskog odreda u cilju da ovladaju Mosorom, ali su u dvodnevnim borbama bile odbijene uz gubitke od 30 mrtvih i više ranjenih vojnika.

Zbornik VII, tom V, knj. 21, str. 77.

29. listopad

U dvodnevnim borbama jedinice Devete dalmatinske brigade Dvadesete divizije odbili dijelove njemačke 114. lovačke divizije koji su napadali iz Perkovića pravcem Suhı Dolac—Sitno—Sratak i Unešić—Utore—Koprno—Visoka nanjeviši im gubitke u ljudstvu i dva oštećena tenka.

Zbornik VII, tom V, knj. 22, str. 613.

30. listopad

Zbog koncentričnog napada jedinica njemačke 264. divizije iz pravca Drniša, Prugova i Gisdavaca, Osma dalmatinska brigada Dvadesete divizije primorana je na povlačenje sa Moseća prema Lećevici.

Zbornik VII, tom V, knj. 22, str. 613.

Akcijama partizana na kopnu i na moru, posebno rušenjem komunikacija Nijemci su u Splitu bili odsječeni od zaleda i izolirani sa mora, primorani da toga dana otpočnu snabdijevanje hidroavionima iz baze u Veneciji.

Arhiv VII, Ratni dnevnik admirala Jadrana, prijevod, knj. 2, 3; knj. 3, 5 i 10.

31. listopad

Split mitraljiralo i bombardiralo 8 savezničkih aviona. Poginulo je dvoje civila, a od bombe bačene na njemački usidreni brod u luci, sa talijanskim zarobljenicima poginulo je 20, a ranjeno 35 zarobljenika.

Izvještaj Velike župe Cetina u Splitu od 20. 11. 1943. Arhiv VII, arhiva NDH, k. 80, reg. br. 25/5-1.

ESKANKO DOKIC
SPLIT - GAJEVA 19

U selu Proložac, kod Imotskog, jedan bataljon Četvrte splitske brigade razbio neprijateljsku posadu i zapalio most kod tog sela. Neprijatelj je su-tradan izvršio napad tenkovima iz Imotskog radi čega se bataljon morao povući.

Zbornik VII, tom V, knj. 22, str. 587.

Listopad

Partijske organizacije pod rukovodstvom Kotarskog komiteta KPH Solin, po kapitulaciji Italije, nakon odlaska većeg broja članova Partije u NOVJ, imale su svega 64 člana KPH, 40 kandidata i 114 skojevac.

Dokumenti Kotarskog komiteta KPH Solin — 1943. Arhiv IHRPD, k. 12.

U Beogradu, po naređenju Vrhovne komande Kriegsmarine (Njemačke ratne mornarice), održana konferencija na kojoj je, pored ostalog, odlučeno da se u Splitu uspostavi MEK-90 obavještajni centar za Jadran (Mornarička akcionala komanda, kako je zvanično glasio naziv špijunske organizacije njemačke ratne mornarice). Konferenciji je prisustvovao i kapetan Oto Majer, predratni trgovac u Beogradu, do tada poznati funkcionar beogradske centralne Abvera. On je dobio zadatak da organizira taj centar i već nakon nekoliko dana stigao je u Split pod promijenjenim prezimenom Brandenmajer-Njemački mornarički obavještajni centar u Splitu MEK-90 nosio je lažni naziv »Komanda borbenih jedinica«.

B. Božović i M. Marić: »Tajne poruke Visu«, »Borba« od 30. 4. do 25. 5. 1967.; F. B. Dikin, »Bojovna planina«, Beograd, 1973, 84, 85, 395, 396.

U Splitu održan sastanak između predstavnika reakcionarnog dijela rukovodstva HSS-a i četničkog komandanta prote Petra Stojasavijevića po pitanju zajedničke suradnje. U vezi toga komandant Dinarske četničke divizije, vojvoda Momčilo Đujić uputio je u Split pismo četničkom omladincu Veljku Dvorniku, u kojem, pored ostalog kaže: »... Stojim na gledištu da se mora naći način, u našem obostranom interesu, da se tamo povede zajednička akcija protiv komunista, da se predviđi zajednička uspostava vlasti za slučaj preokreta u kojem bi času, morali zajednički onemogućiti komuniste«.

»Slobodna Dalmacija«, 135, od 25. 3. 1945. Arhiv VII, arhiva NOB, CSK 16, reg. br. 7.

U Zagrebu održan sastanak povjerenika reakcionarnog dijela HSS-a u prisustvu Košutića, Pernara, Reberskoga, Torbara i prof. Tomašića radi konzultiranja, kako ojačati borbu protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Sastanku su prisustvovali iz Splita: Vojko Krstulović, ing. Vjekoslav Ivanišević, prof. Mišetić, Drago Cizmić i Zvonko Alfirević. Pored ostalog, oni su dobili instrukciju da u Narodnooslobodilačku vojsku ubacuju svoje povjerljive funkcionere kako bi postepeno rušili jedinstvo komande, sabotirali borbu i stvorili preduvjete za izdajnički rad.

»Slobodna Dalmacija«, br. 135 od 25. 3. 1945. Arhiv VII, CS, k. 16, reg. br. 7.

STUDENI 1943.

1. studeni

U Split, iz baze u Veneciji, doletjela dva hidroaviona sa namirnicama za njemačku vojsku. Jedan hidroavion je saveznička avijacija odmah uništila u splitskoj luci, a drugi, koji se već bio digao iz mora, napadnut je u zraku i oboren pao kod otoka M. Drvenika. Komanda 2. zračne flote je istog dana obustavila snabdijevanje Splita zračnim putem. Admiral Jadrana je u svom dnevniku toga dana zapisao: »Snabdijevanje jedinica kopnenim komunikacijama za sada je sasvim nemoguće. Ako bi se situacija u odnosu na neprijatelja poboljšala postoje samo ograničene mogućnosti za snabdijevanje. Prema mišljenju pomorskog komandanta Dalmacije bez snabdijevanja morškim putem Split se duže neće više moći držati.

Arhiv VII, Ratni dnevnik admirala Jadrana, prijevod, knj. 3, str. 5, 10. Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD.

Komandant njemačkog 15. korpusa naredio da 264. pješadijska divizija čim prije zaposjedne i brani obalu, između Splita i Zadra, jer su, 21. listopada obaviješteni da navodno saveznici, u sudejstvu sa partizanima pripremaju sa Visa i Brača desant na Split i okolicu.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 555/16.

Split u tri navrata bombardirali saveznički avioni. U luci zapaljen jedan njemački hidroavion i srušeno je nekoliko kuća.

Arhiv VII, Dnevnik admirala Jadrana, prijevod, 3, 5; arhiva NDH, k. 145, reg. br. 22/8-7.

Mosorski partizanski odred u zasjedi dočekao njemačke snage koje su napadale iz Dugopolja u pravcu Mosora. Neprijatelj je imao oko 10 mrtvih i 20 ranjenih vojnika, dok je Odred imao 2 poginula i 6 ranjenih boraca.

Zbornik VII, tom V, knj. 21, str. 523.

Četvrta splitska brigada vodila svakodnevne borbe protiv manjih snaga njemačke 7. SS »Prinz Eugen« divizije i 5. ustaške brigade kod Lovreća i Posušja sve do 2. prosinca kada je povučena iz borbe i upućena na prostoriju Duvno—Karlov Han.

Zbornik VII, tom V, knj. 22, str. 587—591.

2. studeni

Na cesti Muć—Klis saveznički avioni napali njemačkih 10 kamiona koji su upućeni sa namirnicama iz Drniša za Split i uništili ih.

Arhiv VII, Dnevnik admirala Jadrana, prijevod, knj. 3, str. 13.

3. studeni

Njemačke snage iz Dugopolja i Doca napale Mosorski partizanski odred, ali su uz gubitke bile odbijene, a uništena su im i dva kamiona.

Zbornik VII, tom V, knj. 21, str. 524.

4. studeni

Split bombardirala i mitraljirala saveznička avijacija. Parobrod »Marco« usidren u luci izgorio je u plamenu.

Izvještaj Zapovjedništva mornarice NDH, Arhiv VII, arhiva NDH, k. 92, reg. br. 21/13-2; Dnevnik admirala Jadrana, prijevod, knj. 3, str. 28, 50.

U crkvi Svetog Duje u Splitu biskup Kvirin Klement Bonefačić održao svečanu mrtvačku misu za sve Hrvate koji su do tada poginuli u ratu. Za to vrijeme počasni odred mornara NDH bio je postrojen na Trgu Grgura Nikog.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, **1943. 402.** Arhiv IHRPD, Inv. br. 57.

5. studeni

U Poljudskoj luci u Splitu, saveznički avioni uništili njemački ratni brod 74-A i bombardirali Sustjepan i područje Marjana.

Izvještaj 7. oružničke pukovnije, Arhiv VII, arhiva NDH, k. 145, reg. br. 22/8-7.

Studeni p.

U Splitu Odbor za pomoć Gradskog narodnooslobodilačkog odbora ponovo počeo sa radom na prikupljanju podataka o obiteljima boraca. Već tada je sakupljeno 1,584.834 kuna koje su u vidu pomoći raspodijeljene partizanskim porodicama.

Historijat NOB-e Split, Arhiv VII, mikroteka, MNO Zagreb, NOB, film 9/473, 479.

6. studeni

Na Mosoru njemačke jedinice napale Mosorski partizanski odred naijeviši mu gubitke od 4 mrtva i 5 ranjenih boraca. Neprijatelj je imao više od 20 vojnika izbačenih iz stroja.

Zbornik VII, tom V, knj. 21, str. 524.

U povodu obljetnice oktobarske socijalističke revolucije partizani su palili vatre na Kozjaku i vatrenim plamenovima ispisali parolu »ž. N. O. V.« (živjela Narodnooslobodilačka vojska). Također su paljene vatre na otocima Šolti i Ciovu. Nijemci su iz Splita tukli artiljerijom na sva mjesta gdje su vatre bile zapaljene.

A. Kisić: »Ljetopis grada Splita«, rukopis, **1943. 405.** Arhiv IHRPD, Inv. br. **57.**

7. studeni

Kaštela i Trogir zauzele jedinice njemačke 264. divizije koje su nastupale iz Splita.

Zbornik VII, tom VIII, knj. 1, str. 172.

Njemačke jedinice potisle Mosorski partizanski odred sa Mosora prema Dubravi i Gatima, koje su zauzele, ali su imali preko 50 vojnika izbačenih iz stroja i 1 uništen tenk. Odred je imao tri poginula i 10 ranjenih boraca.

Zbornik VII, tom V, knj. 21, str. 525.

Split, u četiri navrata, bombardirala saveznička avijacija. Naročito je stradalo brodogradilište, gdje je zapaljen njemački brod »San Luigi«.

Izvještaj Zapovjedništva mornarice NDH, Arhiv VII, arhiva NDH, k. 92, reg. br. 24/13-2; k. 145, reg. br. 22/8-7.

8. studeni

Nakon borbi protiv nadmoćnijih snaga njemačke 114. lovačke i 264. pješadijske divizije i ulaska Nijemaca, 7. studenog, u Trogir, okružna rukovodstva Splita i Marinsko-segetske partizanske odred prebacili su se preko Čiova i Drvenika na otok Šoltu.

Zbornik VII, tom VIII, knj. 1, str. 172, 245, 251; D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 754, 788.

Na otok Čivo, iz Trogira se iskrcao Izviđački bataljon njemačke 114. lovačke divizije.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 555/91; f. 556/305, 291.

Na Kozjaku, iznad Kaštel Kambelovca, Nijemci i ustaše iz Solina napali jednu četu Mosećkog partizanskog odreda, ali su dočekani vatrom iz bunkera. Nakon dvodnevne borbe odbijeni su u polazni rajon, pretrpjevši gubitke od 8 mrtvih i 6 ranjenih.

Zbornik VII, tom V, knj. 21, str. 319.

9. studeni

Split bombardiralo trinaest savezničkih aviona, naročito lukobran, mul Sv. Dujma i okolne objekte.

Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD.

10. studeni

Split, u više navrata, bombardirala saveznička avijacija. Uništene su dvije, a oštećeno je trinaest kuća na Wilsonovoj obali (sada obala Bratstva i jedinstva), Katalinićevom prilazu (sada Prilazu XXVI dalm. divizije), i Bregovitoj ulici, (sada Beogradska ulica). Uništena je vinarska zadruga i brodsko skladište u luci. Teško je oštećena carinarnica. Rumunjski brod »Balčik«, koji je bio već opravljen i nalazio se na gatu Sv. Petra, (sada gat Proleterskih brigada) ponovo je zapaljen. Poginula su dva njemačka vojnika, a bilo je i ranjenih.

Arhiv VII, arhiva NDH, k. 80, reg. br. 104-1; k. 92, reg. br. 30/13-2, 34/13-1; k. 145, reg. br. 22/8-7.

11. studeni

U Splitu, pod okupacijom Nijemaca, izišao prvi broj (šesti po redu) lista »Glas Splita«, glasila Gradskog narodnooslobodilačkog odbora Split. Prvi broj je izišao sredinom kolovoza 1943. godine, pod okupacijom Talijana.

Historijat NOB-e Splita, Arhiv VII, mikroteka MNO Zagreb, NOB, f. 9/473.

12. studeni

Saveznički avioni bombardirali njemačke jedinice stacionirane u Kaštelima.

Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD.

16. studeni

Štab 26. divizije naredio Mosorskom partizanskom odredu da se iz rajona Vrgorca prebaci na Mosor. Pošto, zbog jakih neprijateljskih snaga na tom pravcu, nije uspio, prebačen je 17/18. studenog, brodovima iz Podgorje na otok Brač.

Zbornik VII, tom V, knj. 21, str. 529.

18. studeni

Naredbom Štaba Osmog korpusa formiran je Operativni štab za obranu otoka Šolta—Brač. Operativni štab su sačinjavali komandant Dvanaeste dalmatinske brigade Borko Arsenić i politički komesar Fabijan Trgo i komandant Bračko-šoltanskog odreda Stipe Karmelić.

Zbornik VII, tom VIII, knj. 1, str. 245, 246.

U Splitu je postojao Mjesni odbor AFŽ-a od 7 članova, s brojnim pododborima sa oko 8.500 organiziranih žena.

IHRPD 3, 1975. 131.

19. studeni

U zasjedi, kod Segeta, komandir Druge čete Marinsko-segetskog partizanskog odreda, sa jednom desetinom partizana ranio i zarobio kapetana Ota Majera-Brandenmajera, šefa obavještajnog centra MEK-90, iz Splita, koji je toga dana krenuo u Trogir u inspekciju tamošnjeg špijunskog punkta. Pošto je najprije izlječen upućen je u štab Osmog korpusa, a odatle u Jajce, sjedište Vrhovnog štaba NOV i POJ. Nijemci iz Splita i Trogira uzaludno su poduzimali sve da oslobole Majera: od potjera, represalija, hapšenja, do ponuda novčanog otkupa — u lirama, markama i zlatnicima.

Zbornik VII, tom V, knj. 21, str. 571; Izvještaj 114. divizije od 20. 11. 1943. Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, film 557/166; B. Božović i M. Marić: »Tajne poruke Visu«, »Borba« od 30. 4. do 25. 5. 1967.

Na položaju Kobilić, iznad Vira, i kod sela Ričice, Četvrta splitska brigada vodila cijeli dan borbe protiv Nijemaca koji su napadali iz Studenaca. Neprijatelj je imao više mrtvih i ranjenih, a brigada 9 mrtvih i 13 ranjenih boraca.

Arhiv VII, Operacijski dnevnik Devete divizije, 47, k. 842a, reg. br. 56/2.

20. studeni

Operativni štab za obranu otoka Brača i Šolte izdao potčinjenim jedinicama naređenje za obranu Šolte.

Zbornik VII, tom Vili, knj. 1, str. 251.

Po odluci Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju sa Šolte su se prebacila na kopno, između Sevida i Vinišća, okružna rukovodstva Splita i Kotarsko rukovodstvo Trogira.

D. Gizić: »Dalmacija 1943«, 788.

Na putu između Splita i Divulja, kod mjesta Kapela Sv. Barbara, borci Marinsko-segetskog partizanskog odreda napali dva kamiona sa vojnicima Drugog bataljona 893. puka 264. divizije. Tom prilikom poginula su 3, ranjena 2 i nestala 2 njemačka vojnika.

Zbornik VII, tom V, knj. 22, str. 17; Izvještaj 264. divizije od 21. 11. 1943. Arhiv VII, mikroteka NAV-N-T-314, f. 557/149, 154, 154, 162; arhiva NDH, k. 145, reg. br. 22/84.

23. studeni

U Muću, jedna četa Mosećkog partizanskog odreda, napala iz zasjede i zaplijenila tri ustaška kamiona koja su prevozila namirnice iz Drniša u Split. Zarobljen je zapovjednik žandarmerijske čete u Splitu, bojnik Branko Gerovac, dva žandarmerijska narednika i jedan telegrafista, a pet ustaša je uspjelo pobjeći u Drniš. Ovo je bila sudbina prve pošiljke hrane upućene ustašama u Split.

Zbornik VII, tom V, knj. 21, str. 571, 680, 692; knj. 22, str. 17; arhiva NDH, k. 150, reg. br. 6/6-1.

U Kaštel Starom, u zgradi bivšeg hotela »Rivijera«, u prisustvu njemačkog oficira, formiran je četnički odred od oko 200 ljudi, iz Kaštel Starog, Novog i štafilića. Na čelu odreda bio je kapetan Vjekoslav Radunić iz Kaštel Starog, a organizator četnika u Kaštelima bio je Ijotićevac Asanović iz Splita, koji se odmah po kapitulaciji Jugoslavije stavio u službu Nijemaca.

Izvještaj Kotarske oblasti NDH Split, Arhiv VII, arhiva NDH, k. 202, reg. br. 31/12-1.

24. studeni

Naredbom Štaba Osmog korpusa formiran je Štab Grupe srednjodalmačinskih odreda, pod čijom komandom su se nalazili Mosećko-svilajski, Morski, Marinsko-segetski i Dinarski partizanski odredi.

Naredba Štaba Osmog korpusa od 24. 11. 1943. Arhiv VII, arhiva NOB, k. 529, reg. br. 13/2.

26. studeni

Edo Bulat, ministar za oslobođene krajeve NDH u Splitu obavijestio oružničko zapovjedništvo u Zagrebu, da je zbog zarobljavanja triju ustaških kamiona sa hranom, 23. studenog, u Muću odmah naredio da se u Splitu uhapsi određeni broj komunista i simpatizera i da se prema njima postupi po postojećem zakonu odmazde.

Arhiv VII, arhiva NDH, k. 150, reg. br. 6/6-1.

Studenti

U Poljudskoj luci u Splitu saveznički avioni uništili veći njemački brod i tom prilikom je poginulo 20, a ranjeno 25 putnika.

Izvještaj 7. oružničke pukovnije, Arhiv VII, arhiva NDH, k. 145, reg. br. 22/8-7.

U borbama na Crnoj čuki na Jastrepcu poginuo Branko Perišić-Badža iz Splita, član KPJ od 1940. godine, u NOB od 1941. godine, poslije rata proglašen za narodnog heroja.

Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, 610.

PROSINAC 1943.

1. prosinac

Komandant 2. oklopne armije naredio da se, 3. prosinca, iz Trogira izvede desant na Šoltu i da desantom neposredno rukovodi komandant 15. korpusa. Međutim, zbog nepripremljenosti brodova, ovaj rok je pomjeren za 6. prosinac.

Arhiv VII, Dnevnik admirala Jadrana, prijevod, 4, 3, 11-mikroteka, NAV-N-T-314, film 558/644.

Četvrta splitska brigada imala je 869 boraca, od toga 90 žena. Članova Partije bilo je 99, a kandidata 48.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 814.

2. prosinac

Split, u više navrata, bombardirala saveznička avijacija. Bombe su bacene na bolnicu i na zgrade oko biskupije i pošte. Porušeno je dosta kuća, a poginulo je 7 i ranjeno 8 građana.

Arhiv VII, arhiva NDH, k. 80, reg. br. 49/4-1; k. 145, reg. br. 22/8-7.

Kod otoka Čiova, 8 savezničkih aviona napali i zapalili njemački brod.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, film 557/119.

3. prosinac

Split bombardirala saveznička avijacija. Poginulo je 5 građana, a oštećeno više kuća. Uslijed eksplozije bombi izlozi mnogih trgovina su oštećeni. Njemački vojnici i ustaše iskoristili su noć za pljačku radnji.

Arhiv VII, arhiva NDH, k. 80, reg. br. 52/4-2.

U Šibeniku ukrcan, u 3 desantna broda, bataljon obalskih lovaca iz puka »Brandenburg« koji su otplovili prema Trogiru radi učešća, sa jedinicama 264. divizije, u desantu na Šolti, 6. prosinca. Kod Primoštena su se iznad konvoja pojavili saveznički avioni. Brodovi su skrenuli prema obali, ali su borci Devete dalmatinske brigade iz zasjede na njih otvorili vatru i odbili ih. Tada su saveznički avioni na njih izvršili napad. Od bombardiranja zapaljen je 1 brod, koji se sa 150 vojnika nasukao na obalu između Vinišća i Starog Trogira. Tu ih je napala jedna desetina boraca Devete dalmatinske brigade i ubila 7 vojnika, a brod uništila. Avioni su uništili još 2 broda. Tada je poginulo 15, a ranjeno 40 vojnika. Zbog toga je komandant 15. korpusa i ovog puta odložio desant na Šoltu.

Zbornik VII, tom V, knj. 22, str. 272, arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, film 557/125; Ratični dnevnik admirala Jadrana, knj. 4, prijevod, str. 3, 6, 11, 12, 17, 24.

21. prosinac

Njemačke jedinice 7. SS »Prinz Eugen« divizije, podržavane tenkovima iz Aržana iznenada napale u selu Korito neboračke dijelove Četvrte splitske brigade — sanitet i intendanturu i nanijele im gubitke. Poginulo je i zarobljeno 23 druga i drugarice, dok je skoro cijeli sanitetski materijal i rezervna hrana intendanture pala neprijatelju u ruke.

Zbornik VII, tom V, knj. 22, str. 592.

5. prosinac

Split bombardirala saveznička avijacija. Tom prilikom u vojnog logoru je poginulo oko 20, a ranjeno 30 njemačkih vojnika. Više bombi palo je na gradsko područje i tvornicu cementa, što je prouzrokovalo teška oštećenja na zgradama i gubitke među civilnim stanovništvom. Poginulo je oko 100 građana i više stotina je ranjeno, dok je veliki broj ostao bez krova i imovine.

Ljetopis samostana Sv. Franje u Splitu. Arhiv IHRPD. Arhiv VII, Ratni dnevnik admirala Jadrana, prijevod, 4, 24; D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 834.

Kaštel Sućurac bombardirala saveznička avijacija. Srušena je župska crkva u koju su se u tom momentu sklonili mještani. Poginulo je 102 (među kojima i župnik), a ranjeno 46 građana. Srušeno je 30 kuća, poginula su 4, a ranjeno 13 vojnika iz 892. puka 264. divizije.

Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, film 557/111; arhiva NDH, k. 145, reg. br. 22/8-7, k. 81, reg. br. 53/15-1.

Mosorski partizanski odred je prebačen sa Brača na otok Šoltu.

Zbornik VII, tom VIII, knj. 1, str. 298; D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, str. 777.

5/6. prosinac

Mosorski partizanski odred prebačen, brodovima šoltanske flotide, iz Stomorske na Šolti, na kopno kod Rogoznice i Segeta, odakle je preko Mošća krenuo na Mosor.

Zbornik VII, tom VIII, knj. 1, str. 300.

6. prosinac

Split bombardirala saveznička avijacija. Naročito su stradali Pazar i Tartaljina ulica (danasa ulica Prvoboraca), kao i brodogradilište sa okolicom. Izbjeglice iz Splita, pristigle na Šoltu, izjavile su da je poginulo oko 70 građana, uglavnom radnih ljudi.

Arhiv VII, arhive NDH, k. 80, reg. br. 57/4-1; D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 832.

Kod Muća borci Mosećkog partizanskog odreda napali četu Nijemaca i vod topova iz 893. puka 264. divizije. Ranjena su 4 neprijateljska vojnika.

Zbornik VII, tom V, knj. 23, str. 247; mikroteka, NAV-N-T-314, f. 557/107.

21. prosinac

U selu Dugopolju partizani iz sasjede ubili ustašu Miju Balića.

Arhiv, VII, arhiva NDH, k. 145, reg. br. 22/8-5.

9. prosinac

U Grohotama održan sastanak Općinskog komiteta KPH Šolta. Na sastanku je naglašeno da je situacija na Šolti dobra, i pored prisustva velikih neprijateljskih snaga preko puta u Splitu, Trogiru i Drveniku. Istaknuto je da su dvije čete Bračko-šoltanskog odreda i Četvrti bataljon Dvanaeste dalmatinske brigade nedovoljni da se suprotstave ozbilnjijem napadu neprijatelja na otok. Riješeno je da se u slučaju neprijateljskog napada na Šoltu većina stanovnika povuče sa otoka. Partijska organizacija na Šolti je tada imala 34 člana.

D. Gizdić: »Dalmacija 1943«, 830.

Po prebacivanju sa Brača, Mosorski partizanski odred stigao na prostoriju Moseć—Brštanovo.

Zbornik VII, tom V, knj. 23, str. 243; Arhiv VII, arhiva NOB, k. 1603, reg. br. 1/7.

13. prosinac

Tvornice cementa »Sv. Kajo« u Solinu i Kaštel Sućurcu bombardiralo 18 savezničkih aviona. Od bačenih 40 bombi porušeno 19 kuća, a poginulo je jedno dijete i četiri osobe ranjene.

Arhiv VII, arhiva NDH, k. 80, reg. br. 19/5-2; k. 145, reg. br. 22/8-7; k. 266, reg. br. 18/3-2.

14. prosinac

Na cesti Split—Trogir partizani napali automobil njemačke mornarice i zapalili ga.

Izvještaj 264. divizije od 15. 12. 1943. Arhiv VII, mikroteka, NAV-N-T-314, f. 557/79.

15. prosinac

U selu Gisdavac, Prvi bataljon Mosorskog partizanskog odreda napao grupu njemačkih vojnika i ustaša, koja je, dan ranije, stigla iz Klisa. Borba je vođena cijeli dan, ali zbog jakog otpora neprijatelja mjesto nije zauzeto.

Zbornik VII, tom V, knj. 23, str. 243.

Njemačke jedinice napale Četvrtu splitsku brigadu kod sela Priluke, ali su, dočekane jakom vatrom, vraćene u Livno.

Zbornik VII, tom V, knj. 22, str. 594.

16. prosinac

Na prostoriji selo Gisdavac—Moseć—selo Brštanovo dva bataljona Mosorskog partizanskog odreda vodili cijeli dan borbe protiv dijelova 892. puka 264. divizije i ustaša. Usljed pridošlog ustaškog pojačanja u toku

borbe iz pravca Unešića, Odred se prebacio u rajon Crivac—Ogorje. Neprijatelj je imao 14 mrtvih i 21 ranjenog, a odred 2 mrtva i 3 ranjena borca.

Zbornik VII, tom V, knj. 23, str. 243.

17. prosinac

Četvrta splitska brigada, sa ostalim brigadama Devete divizije, vršila neuspisno napad na jak njemačko ustaški garnizon Livno. Tom prilikom imala je 4 mrtva, 9 nestalih i 20 ranjenih boraca.

Zbornik VII, tom V, knj. 22, str. 596, 597.

18. prosinac

Split bombardirala saveznička avijacija. Bombe su bačene uglavnom oko željezničke stanice i novog groblja. Potopljen je ratni brod »Mass«, mortorna barkasa i jedan čamac, dok je u Kaštelskom kanalu zapaljen njemački brod koji je prevozio gorivo.

Izvještaj Zapovjedništva mornarice u Splitu od 18. 12. 1943.
Arhiv VII, arhiva NDH, k. 80, reg. br. 28/5-3, 30/5-2; mikroteka, NAV-N-T-314, f. 557/60; Izvještaj 7. oružničke pukovnije, arhiva NDH, k. 145, reg. br. 22/8-7.

U rajonu Vrba—Radunić Treći bataljon Mosorskog partizanskog odreda, iz zasjede napao njemačku pratinju iz 264. divizije, koja je obezbjeđivala prolaz motoriziranoj koloni, sastavljenoj od 30 kamiona sa namirnicama, a koja je išla iz Drniša, preko Muća, za Split. Uz gubitke od 2 poginula i 6 nestalih njemačkih vojnika kolona je vraćena u Drniš.

Zbornik VII, tom V, knj. 23, str. 243; Izvještaj 264. divizije od 18. 12. 1943. Arhiv VII, mikroteka NAV-N-T-314, film 557/60.

19. prosinac

Njemačke snage iz Drniša napale Mosorski partizanski odred koji se u rajonu Vrba—Radunić nalazio u zasjedi. Trebalo je po svaku cijenu da njemački vojnici omoguće prolaz preko Muća motoriziranoj koloni, od 30 kamiona, za Split. Tek nakon trodnevnih borbi kolona je prošla u Split. Neprijatelj je imao više mrtvih i ranjenih, a Odred 3 poginula, 6 ranjenih i 3 nestala borca.

Zbornik VII, tom V, knj. 23, str. 244.

Dijelovi Mosorskog partizanskog odreda zapalili željezničku stanicu Dugopolje.

Izvještaj 7. oružničke pukovnije, Arhiv VII, arhiva NDH, k. 145, reg. br. 22/8-5.

20. prosinac

Na otoku Šolti, prilikom smjene bataljona Dvanaeste dalmatinske brigade, u kući gdje je bila smještena jedna četa, eksplodirala je paklena mašina od čega je poginuo 1 borac, dok ih je 5 teško ranjeno.

Zbornik VII, tom V, knj. 19, str. 639.

21. prosinac

Četvrta splitska brigada, na položaju iznad sela Priluke, sačekala nješmačku kolonu koja je nastupala iz Livna. Neprijatelj je imao 12 mrtvih i 20 ranjenih vojnika i oštećen 1 tenk i 2 kamiona.

Zbornik VII, tom V, knj. 22, str. 598.

23. prosinac

Pošto je, dan ranije, zauzeo selo Maovice, Mosorski partizanski odred je napao Vrliku, ali je pod pritiskom jakih neprijateljskih snaga morao napustiti uz gubitke od jednog mrtvog, jednog ranjenog i 8 nestalih boraca.

Zbornik VII, tom V, knj. 23, str. 245.

25. prosinac

Naredbom Štaba mornarice NOVJ rasformiran je Bračko-šoltanski partizanski odred, a svi sposobni borce iz Odreda upućeni su u Dvanaestu dalmatinsku brigadu Dvadesetšeste divizije.

Zbornik VII, tom VIII, knj. 1, str. 367.

26. prosinac

Mosorski partizanski odred, sa brigadama Dvadesete divizije, učestvovao u napadu na Vrliku. Borbe su vodene do 30. prosinca, kada je Vrlika zauzeta, a Odred se povukao na prostoriju Pribude—Kamensko, odakle je odabio žitničku četničku brigadu u Petrovo polje. Tom prilikom zaplijenio je kamion sa namirnicama koje su Nijemci slali Vrličkoj četničkoj brigadi.

Zbornik VII, tom V, knj. 23, str. 245.

28. prosinac

Vrhovni komandant NOVJ i POJ Josip Broz Tito pohvalio Treću dalmatinsku i Četvrtu splitsku brigadu Devete divizije za uspješno vođenje borbi kod Aržana, Posušja i Livna tokom studenog i početkom prosinca. »Izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima, politkomesarama 3. i 4. brigade 9. dalmatinske divizije, koje su se istakle u četrdesetodnevnim bojevinama na sektoru Aržano, Posušje i okolica, svojom velikom izdržljivošću i požrtvovanjem uprkos nadčovječanskim naporima i teškim uslovima borbe«, stajalo je u pohvali.

Operacijski dnevnik 9. divizije. Arhiv VII, arhiva NOB, str. 117, k. 842a, reg. br. 56/2.